

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

Obor: Aplikovaná etika

POMOC LIDEM VZDÁLENÝM

Etická témata v zahraniční pomoci

Disertační práce

Autorka: Mgr. Ing. Květoslava Princová
Vedoucí: Prof. PhDr. RNDr. Helena Haškovcová CSc.

Praha 2011

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Olomouci, 27. června 2011

Mgr. Ing. Květoslava Princová

Ráda bych poděkovala paní profesorce Heleně Haškovcové za její odbornou a lidskou podporu při studiu i psaní práce, osudu za možnost zúčastnit se veřejně neopakovatelných přednášek profesora Sokola a docenta Pince, všem respondentům za ochotu a trpělivost, se kterou odpovídali nejednou na mé otázky, spolupracovníkům, kteří mi pomáhali a především tolerovali mé výmluvy na zaneprázdněnost, Pavlu Kolínskému, který trpělivě práci pročetl a odborně připomínkoval a nakonec mému manželovi a mé rodině, že mi pomohli přenést se přes všechna úskalí trpělivě a s láskou.

OBSAH

ABSTRAKT	8
ABSTRACT	10
ÚVOD.....	12
I. UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY	16
1 NA CO POMOC REAGUJE	16
1.1 Humanitární katastrofa	16
1.2 Chudoba a hlad	17
1.3 Zranitelnost	20
1.4 Humanitární krize v důsledku válečných konfliktů	21
1.5 Dlouhodobé komplexní humanitární krize	22
2 VÝVOJ POMOCI	23
2.1 Od charity k humanitě.....	23
2.2 Humanita osvícenců.....	24
2.3 Od Solferina přes dvě světové války	25
2.4 Od konce druhé světové války po konec studené války	27
2.5 Od 90. let minulého století po současnost	28
3 DRUHY ZAHRANIČNÍ POMOCI	29
3.1 Potřeba zahraniční pomoci.....	29
3.2 Krizová pomoc v ČR	30
3.3 Humanitární pomoc	31
3.4 Humanitární intervence.....	33
3.5 Psychosociální krizová pomoc.....	34
3.6 Následná pomoc.....	35
3.7 Rozvojová pomoc a spolupráce	35
3.8 Mezinárodní sociální práce	37
3.9 Prevence katastrof – budování komunit odolných vůči krizím	39
3.10 Návaznost humanitární a rozvojové pomoci.	40
4 ZPROSTŘEDKOVANÁ POMOC	43
4.1 Role vlád.....	45
4.2 Veřejná podpora a individuální motivace pro poskytování pomoci.....	48
4.3 Zprostředkující organizace doma i v zahraničí.....	50
4.4 Přijímající státy	52
4.5 Přijímající organizace	53

4.6	Příjemce pomoci	53
II.	ETICKÁ PRAVIDLA A ÚSKALÍ	55
5	ÚVOD DO JEDNOTLIVÝCH OBLASTÍ	55
6	POVINNOSTNÍ, DEONTOLOGICKÁ ETIKA	57
6.1	Etický kodex Mezinárodního hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce a nevládních organizací pro poskytování humanitární pomoci v krizových událostech.	57
6.1.1	Humanitární potřeby mají vždy prioritu	58
6.1.2	Pomoc je poskytována bez ohledu na rasu, náboženství nebo národnost příjemců a bez jakéhokoli negativního rozlišování. Priority pomoci jsou stanovovány pouze na základě potřeb.....	59
6.1.3	Pomoc nesmí být zneužita k podpoře určitého politického nebo náboženského názoru	60
6.1.4	Budeme usilovat o to, abychom se nestali nástrojem vládní zahraniční politiky.	61
6.1.5	Budeme respektovat místní kulturu a zvyklosti.....	61
6.1.6	Budeme se snažit odvíjet pomoc při krizích od lokálních možností a zdrojů.....	62
6.1.7	Budeme se snažit nalézt způsob, jak zapojit příjemce pomoci do daného programu	63
6.1.8	Pomoc by měla nejen naplňovat základní potřeby lidí, ale také minimalizovat budoucí ohrožení krizovou událostí.....	65
6.1.9	Cítíme odpovědnost jak vůči těm, kterým se snažíme pomoci, tak vůči těm, od nichž dostáváme prostředky.....	66
6.1.10	V naší informační, publikační a propagační činnosti budeme k obětem krize přistupovat jako k důstojným lidem, nikoli k jakýmsi neživým objektům bez naděje	68
7	OBLAST ETIKY ZALOŽENÉ NA PRÁVECH	69
7.1	Project Sphere, Humanitární charta a Minimální standardy.....	69
7.2	Lidská práva.....	70
7.3	Právo a povinnost.....	71
7.4	Thomas Pogge a povinnostní etika, týkající se zahraniční pomoci.	73
7.5	Diskurs charitativní pomoci a pomoci založené na lidských právech v Encyklikách Benedikta XVI.	74
8	UTILITARISMUS A KONSEKVENCIONALISMUS VE ZVAŽOVÁNÍ ZAHRANIČNÍ POMOCI	76
8.1	Utilitarismus.....	76
8.1.1	Peter Singer.....	77
8.1.2	Utilitarismus a lidská práva	79

8.2	Konsekvencialismus	80
8.2.1	Odpovědnost chránit	80
8.2.2	Kritika a obhajoba humanitárních intervencí.....	81
9	HUMANITÁRNÍ POMOC A OZBROJENÉ KONFLIKTY	84
9.1	Ochrana civilistů	84
9.2	Dilemata humanitárních pracovníků pracujících v ozbrojených konfliktech	85
9.2.1	Pracovat s vědomím, že podporuji páchání zla a prodlužování konfliktu nebo raději odejít?	86
9.2.2	Pomáhat, i když vím, že lidé shromáždění v uprchlickém táboře jsou snadným terčem násilníků nebo odejít?	87
9.2.3	Odejít a svým odchodem uvolnit místo dalším organizacím nebo zůstat?	88
9.2.4	Odejít, předejít možným škodám a svým odchodem způsobit, že mnoho lidí, kteří potřebovali pomoc díky tomu zemře?.....	88
9.3	Politizace humanitární pomoci	89
9.4	Dilemata související s válečnými konflikty	91
9.5	Opatrnost a praktická moudrost.....	92
10	ETIKA DÁRCE	93
10.1	Dar	93
10.2	Peníze.....	94
10.3	Adopce na dálku	96
10.4	Fundraising	97
10.5	Média	98
11	ETIKA ROZVOJOVÉ POMOCI A SPOLUPRÁCE	102
11.1	Zahraniční pomoc na (ro)zcestí	102
11.2	Hledání správné cesty	103
11.3	Nejnovější koncepce	106
11.3.1	Lidskoprávní přístup	106
11.3.2	Poctivá politika	107
11.4	Škodlivá pomoc	107
11.5	Víme jak dál?	108
III.	VÝZKUMNÁ ČÁST	111
12	RIZIKA HROZÍCÍ PŘÍJEMCŮM POMOCI.....	111
12.1	Cíle výzkumu	114
12.2	Metodický postup výzkumu.....	115
12.2.1	Výběr respondentů.....	115

12.2.2	Výzkumná otázka	119
12.2.3	Sběr dat	120
12.2.4	Obsahová analýza	123
13	RIZIKA, KTERÁ MOHOU ZPŮSOBIT VÝZNAMNOU ŠKODU PŘÍJEMCI POMOCI NEBO PŘIJÍMAJÍCÍ KOMUNITĚ PODLE VÝPOVĚDI EXPERTŮ – OBSAHOVÁ ANALÝZA	125
13.1	Pocit podřízenosti, nerovnoprávného vztahu.....	125
13.2	Ztráta lidské důstojnosti, svobody	126
13.3	Závislost na pomoci, zvyk na pomoc.....	128
13.4	Ztráta kapacit místních lidí, postižených i celé komunity, nabourání přirozené sítě pomoci.....	130
13.5	Likvidace místních trhů, vychýlení místní ekonomiky z rovnováhy, inflace cen	131
13.6	Zvyšování nerovností a závisti, pocit nespravedlnosti, změna tradiční sociální skladby, místních struktur, změna modelu chování	133
13.7	Tlak cizích hodnot, nutnost podřít se názorům donora, nepochopení pomoci, neztotožnění se.....	136
13.8	Pocit zklamání a nenaplněných očekávání, která vytváří příchod zahraniční pomoci.....	140
13.9	Výměna pomoci za alkohol, za drogy, za zbraně, rozkrádání a zneužívání pomoci	141
13.10	Ohrožení života místních spolupracovníků mezinárodních organizací, zvláště žen.....	142
14	ŠPATNÁ NEBO ŽÁDNÁ POMOC, DALŠÍ ŠKODY A RIZIKA	143
14.1	Korupce a zneužívání pomoci.....	144
14.2	Manažerská selhání, působení médií	145
14.3	Personální otázka	146
14.4	Závislost místních organizací na financování ze zahraničí a úskalí participace.....	147
14.5	„Nutné“ porušování principů	148
14.6	Závislost velkých mezinárodních nevládních organizací na pomoci	150
14.7	Politizace pomoci.....	150
15	OBLASTI, KTERÝCH SE RIZIKA HROZÍCÍ PŘÍJEMCŮM POMOCI DOTÝKAJÍ.....	151
15.1	Materiálně ekonomický rozměr	151
15.2	Sociálně politický rozměr	151
15.3	Morálně etický rozměr.....	152
15.4	Duchovní rozměr	152
15.5	Rizika, která se dotýkají oblasti rozvojové pomoci.....	152

16	JAKÝ DOPAD MAJÍ RIZIKA HROZÍCÍ PŘÍJEMCŮM NA NASTAVENÉ HODNOTY, PRINCIPY A TEORETICKÁ VÝCHODISKA V ZAHRANIČNÍ POMOCI.....	153
16.1	Pocit podřízenosti, podceňování, předstíraného partnerství	153
16.2	Ztráta lidské důstojnosti, svobody	154
16.3	Závislost na pomoci, zvyk na pomoc.....	154
16.4	Ztráta kapacit místních lidí, postižených i celé komunity, nabourání přirozené sítě pomoci.....	154
16.5	Likvidace místních trhů, vychýlení místní ekonomiky z rovnováhy, inflace cen.....	155
16.6	Zvyšování nerovností a závisti, pocit nespravedlnosti, změna tradiční sociální skladby, místních struktur, změna modelu chování	155
16.7	Tlak cizích hodnot, nutnost podřídit se názorům donora, nepochopení pomoci, neztotožnění se.....	156
16.8	Pocity zklamání a nenaplněných očekávání, které vytváří příchod zahraniční pomoci.....	156
16.9	Výměna pomoci za alkohol, za drogy, za zbraně, rozkrádání a zneužívání pomoci	157
16.10	Ohrožení života místních spolupracovníků mezinárodních organizací, zvláště žen.....	157
17	NAPLNĚNÍ CÍLŮ	158
17.1	Cíl 1: Rozpoznat a pojmenovat rizika a případné škody hrozící příjemcům zahraniční pomoci.	158
17.2	Cíl 2: Určit, zda jsou některá z těchto rizik vážnější než jiná.....	158
17.3	Cíl 3: Zjistit, zda vážnost těchto konkrétních rizik vnímá příjemce pomoci podobně jako ti, kteří mu pomáhají	161
18	ZÁVĚR VÝZKUMNÉ ČÁSTI.....	162
	ZÁVĚR	164
	POUŽITÁ LITERATURA.....	168
	SEZNAM OBRÁZKŮ	175
	SEZNAM PŘÍLOH.....	176
	PŘÍLOHY	177

ABSTRAKT

Humanitární a rozvojová pomoc (zahraniční pomoc) jsou obecně považovány za prospěšné lidské aktivity, kterými jsou zachraňováni ti, kteří byli postiženi katastrofou, hladem, kteří trpí nemocemi. Touto pomocí se rozumí hlavně poskytování základních potřeb jako je voda, hygienické potřeby, zdravotnická pomoc, ale také vzdělání, rekonstrukce domů, ochrana, prevence, rozvojové programy... Zahraniční pomoc se děje ve velmi specifickém prostředí: po katastrofách, v oblastech konfliktu, uprostřed epidemií, extrémní chudoby, sucha a povodní. Je především poskytována lidmi, kteří přicházejí z naprosto rozdílného prostředí a kultury, z „bohatého světa“. Humanitární a rozvojoví pracovníci jsou pouze články v „řetězci pomoci“, který je dosti dlouhý a začíná velkými donory, dárcovskou veřejností nebo vládami. Především kvůli kulturním rozdílům a délce řetězce nepůsobí zahraniční pomoc vždy dobro – někdy je neúčinná a někdy působí dokonce škody zamýšleným příjemcům.

Cílem této práce bylo zjistit, jaké jsou tyto možné škody, které hrozí příjemcům pomoci, aby bylo možno se těmto rizikům a situacím, které je způsobují, do budoucna vyhnout.

Výzkum byl prováděn formou expertního výzkumu. Respondenty byli profesionálové v zahraniční pomoci, kteří v „řetězci pomoci“ zaujímají různé pozice. Nebylo možné se ptát přímo příjemců pomoci, a to z různých důvodů, z nichž hlavními byly kulturní rozdíly, velmi specifické prostředí a zkušenosti jednotlivých možných respondentů. Pokud hovoříme o škodách, hrozbách a rizicích, vycházíme z kulturního a hodnotového kontextu, který je vyjádřen mezinárodním humanitárním a uprchlickým právem, lidskoprávními dokumenty a dalšími dokumenty, které se týkají rozvojové spolupráce přijatými na světových summitech. Oprávněnost využití expertů jako respondentů místo příjemců pomoci je založena na popsané zkušenosti, že mezi pomáhajícími a těmi, kterým se pomáhá, probíhají „paralelní procesy“, jejichž důsledkem jsou podobné zážitky a vnímání skutečnosti. Výzkumem byly identifikovány oblasti rizik a možných škod, např. vznik vztahu podřízenosti, ztráta důstojnosti, závislost na pomoci, ztráta kapacit, likvidace místních trhů, vznik nerovností a závisti, nutnost přijímat cizí hodnoty, bezpečnostní rizika.

Za nejvážnější riziko/škodu, která hrozí příjemcům pomoci označili riziko závislosti na pomoci, zvyku na pomoc. Bylo také zajímavé, že respondenti, kteří

pracovali blíže příjemcům pomoci měli podobnější vnímání rizika, zatímco názory akademiků nebo donorů byly v některých oblastech rizik podstatně odlišné.

ABSTRACT

Humanitarian aid and development assistance (foreign aid) are generally considered to be positive actions which help to save people affected by disaster, striving or suffering by diseases. It is done by satisfying basic needs with the help of food, water, sanitation, health care, or in long-term perspective by education, reconstruction of houses, prevention, protection and development projects.

Foreign aid happens in very specific environment: after disasters, in conflict situations, in the midst of epidemics, extreme poverty, drought and floods. It is mainly provided by people who come from quite different environment and culture, from “the wealthy world”. The humanitarian and development workers are just links in the “aid chain” which is quite long and starts with big donors and public subscribers, as well as governments. Due to the cultural differences, distance and many “chain links” the aid causes not always good but sometimes it does not work or does even harm to the intended recipients.

The goal of this work was to identify possible risks of damages, which threatens the help to recipients. Speaking about damages, threats and risks it is necessary to come out from that cultural and value context, which is expressed in international humanitarian as well as refugee law, human rights documents and further documents about development cooperation which resulted from different world summits.

The research was conducted by a qualitative expert method. The respondents of the research were professionals in foreign aid taking different positions in the “aid chain”. It would be difficult to ask the recipients directly especially because of cultural differences and very particular experience of each of them. It was possible to conduct the research by interviewing the “professional helpers” thanks to “parallel processes” which proved the phenomenon of similar perception in rescuers as well as affected people. The research identified ten areas of risks, e.g.: subordination instead of partnership, loss of human dignity, dependency, loss of capacities, ruining local markets, enhancing inequalities and envy, forced influence of foreign values, security risks.

The respondents identified constitution of dependency as the most serious risk that threatens the recipients of aid. It was also very interesting that the respondents

working close to recipients had more similar perception of risk, whereas the opinions of the academic people or the donors from the top of the “aid chain” were rather different.

ÚVOD

Prostřednictvím sdělovacích prostředků jsme často informováni o katastrofách ve světě, v místech více či méně vzdálených a v souvislosti s tím i s chudobou a utrpením, pro nás těžko představitelným. Mnoho z nás finančně přispívá prostřednictvím různých organizací na pomoc lidem, kteří přišli do kontaktu s neštěstím nebo v něm žijí neustále. Domníváme se, že je to jediná možnost, jak zmírnit jejich utrpení. Všichni také „automaticky“ přispíváme prostřednictvím našich daní, protože část z rozpočtu každé země z „bohatého světa“ je určena na pomoc po katastrofách a na rozvojovou spolupráci. Jedná se většinou o dosti malé částky, a proto se málokdo z nás stará, jak bylo s penězi naloženo. Pouze když se některým z novinářů zdá, že se v zemi rok po katastrofě nic nezměnilo, zvedne se vlna kritiky, jako tomu bylo například v lednu 2011 u příležitosti prvního výročí zemětřesení na Haiti. S takovou kritikou bývá spojena také vlna nevole ve společnosti, že například některé organizace nepracují tak, jak by měly, nicméně většina z nás příště, když vznikne potřeba pomoci, o které se dozvíme, znova přispívá. Jen někteří z nás přispěvatelů se více zajímají o osud darů a jejich příjemců.

Cílem předložené práce bylo zjistit, jak pomoc na dálku neboli zprostředkovaná pomoc¹ působí na ty, kterým je určena, zda opravdu příjemcům prospívá, či zda je neúčinná, nebo dokonce působí škodu.

Metody, které jsem pro dosažení vytyčeného cíle použila, byly zejména studium literatury a její následná analýza, rozhovory s experty v oblasti zahraniční pomoci a analýza těchto rozhovorů. Většina použitých textů a literatury je v anglickém jazyce.

Práce je rozdělena na tři velké části. Jedná se o úvod do problematiky, etická pravidla a úskalí poskytování pomoci a o výzkumnou část. V Úvodu do problematiky představuji události, na které pomoc zpravidla reaguje. Dále je popsán vývoj pomoci, druhy zahraniční pomoci a v poslední podkapitole úvodu také „zprostředkovatelský řetězec“ a jeho jednotliví „aktéři“² neboli články řetězce. Jsou to všichni, kdo se na pomoci podílí – od dárce až po příjemce. Všichni ti, kdo jsou články řetězce, by měli ctít základní etické principy pomoci, stejně jako příslušný legislativní rámec. Není to vždy jednoduché, a proto se ve druhé části pod názvem Etická pravidla a úskalí věnuji

¹ V dalším textu je nejčastěji používaným názvem pro tento druh pomoci „zahraniční pomoc“.

² Aktér je výraz, který se ve zprostředkované pomoci používá pro lidi, organizace nebo instituce, které se na tom zprostředkování podílí. Já spíše budu v souvislosti se zprostředkovatelským řetězcem používat slovo článek.

nejen prezentaci příslušných etických principů a pravidel, ale upozorňuji i na problémy, která jsou s jejich aplikací spojeny. Je zarážející, jak málo odborníků si všimá toho, jaký dopad má zprostředkovaná pomoc na příjemce, tedy poslední článek řetězce. Možná je to tím, že pomoc je považována za obecně dobrý a pozitivní akt a pokud při něm vznikají vedlejší dopady, které může příjemce vnímat negativně, jsou považovány za nutné zlo. Právě pro nedostatek informací o pomoci z pohledu příjemců a znalostí, tedy jak oni sami pomoc vnímají, jsem se rozhodla obrátit pozornost právě k nim a provést výzkum na téma možných rizik, která jim hrozí díky pomoci. Tento výzkum je uveden ve třetí části práce. Vzhledem k tomu, že se snažím vysvětlovat pomoc lidem vzdáleným od samotného začátku, od důvodů vzniku pomoci, k reakci na ně a dále k etickým problémům, stává se, že se problematika v jednotlivých částech někdy nutně překrývá, ačkoliv jsem se tomu snažila vyhnout. Mým cílem bylo představit zahraniční pomoc komplexně vzhledem k tomu, že se tak dosud v českém odborném prostoru nestalo. Z toho vplynuly i další výzvy pro tuto práci. Vzhledem k nedostatku literatury v českém jazyce to byl s tím spojený nedostatek českých výrazů pro některé jevy a děje, které se v této problematice vyskytují. V této souvislosti je důležité poznamenat, že ani v anglickém jazyce nejsou v tomto prudce se rozvíjejícím oboru některé pojmy zcela ustálené a lze se setkat s různými výrazy pro totéž nebo naopak; závisí na prostředí a autorovi. Problémy s překlady nemáme jen my, stejné problémy mají například i rakouští kolegové. Proto jsem se snažila během celé práce použít a neustálené pojmy vysvětlovat.

Úskalím byl již sám pojem zahraniční pomoc, protože v českém prostředí je zavedený pojem humanitární pomoc a rozvojová spolupráce. Vzhledem k propojenosti obou druhů pomoci však nebylo možné se omezit pouze na humanitární pomoc, a proto jsem užila pojem zahraniční pomoc, přičemž jsem využila příkladu Halaxy a Riddela³.

V názvu celé práce jsem použila dokonce ještě obecnějšího výrazu: „Pomoc lidem vzdáleným“. Vzdálenost je zde chápána opravdu relativně: v Leštině, v Sarajevu, v Baticaloa či v Port au Prince⁴. Úsilí o co největší zobecnění v rámci zahraniční pomoci reflektuje skutečnost, že v současné době existuje trend oba druhy pomoci

³ <http://prg.xf.cz/kniha/kap4.htm> Petr Halaxa: **Zahraniční pomoc** ve vztazích vyspělých a rozvojových zemí. (navštíveno 4.4. 2011) Does **Foreign Aid** Really Work? (Riddell, 2007).

⁴ **Distant Suffering** (vzdálený trpící), popřípadě Duties to the **Distant** (povinnosti ke vzdáleným) Podle zahraničních autorů Boltanski (1999) nebo Jamieson (2005).

propojovat a postupovat společně zejména v případě předcházení opakovaným katastrofám a konfliktům.

Předložená práce by měla přispět k tomu, aby se z těch „vzdálených“ stali jednou naši skuteční partneři a my abychom se stali opravdovými pomocníky a podporou v případě, že by „naši“ pomoc někdy potřebovali. Když jsem měla jednu příležitost popřát ukrajinským nevládním organizacím shromážděným u příležitosti školení o sociální a humanitární práci, přála jsem jim, aby oni mohli začít brzy také pomáhat v jiných zemích. Reciprocita (i když se může jednat o pomoc někomu jinému, než od koho pomoc dostávám) a samotný fakt, že pomoc pomáhá, by se měla stát jednou ze zásad všech pomáhajících organizací působících kdekoliv na světě na jakoukoliv vzdálenost (Baštecká 2011). Pokud tomu tak není, může pomoc vyvolat negativní efekty jako například závislost. Špatně poskytnutá pomoc také snadno vyprchá, nesnižuje efektivně zranitelnost a chudobu a nepřispívá k rozvoji v přijímajících zemích. V některých případech může nastartovat korupci, konflikt a sociálně ekologické problémy. (Penuel, Statler, 2011).

Jsem si vědoma toho, že hodnocení jakéhokoliv typu pomoci lidem vzdáleným je nutně spjata s kulturním diskurzem pomáhajících, a proto upozorňuji, že důsledně vycházím, podobně jako oslovení respondenti ve výzkumné části, z hodnotového okruhu „západní“ civilizace, na kterém je tato etika pomoci postavena.

Téma mé disertace je mi blízké, protože jsem pracovala sedm let aktivně v humanitární pomoci, přičemž jsem 4 roky řídila zahraniční pomoc Sdružení Česká katolická charita. Osobně jsem se účastnila pomoci v Kosovu, Srbsku, Makedonii, Moldavsku a Ukrajině a podílela jsem se aktivně na vytváření některých struktur týkajících se zahraniční pomoci: platformy nevládních organizací FoRS⁵ v ČR a na mezinárodní úrovni jsem spolupracovala při vytváření sítě nevládních organizací Caritas Europa⁶. Od roku 2003 učím na Caritas - Vyšší odborné škole sociální v Olomouci, kde jsem zakladatelkou a garantkou oboru sociální a humanitární práce. Podílela jsem se také na otevření magisterského studia mezinárodní humanitární a sociální práce na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

⁵ Forum pro rozvojovou spolupráci

⁶ Sdružení evropských národních charitních organizací

Domnívám se, že předložená práce může pomoci jak donorům, tak managerům v humanitární pomoci i v rozvojové spolupráci, podívat se na pomoc očima těch, kterým je pomoc určena a doufám i ovlivnit některá jejich rozhodnutí. V neposlední řadě může pomoci studentům a lidem začínajícím v „pomoci lidem vzdáleným“. Byla jsem inspirována přednáškou profesora Fernanda Almansy⁷, který se na konferenci Humanitarian Studies 2009 v Nizozemském Groningen zabýval nutností znát etické principy, hodnoty a dilemata pro správné rozhodování a kvalitní provádění humanitární pomoci. Hovořil o podobně těžkém hledání správného chování v zahraniční pomoci jakým je navigace v mlze pro námořníky nebo letce. Vědome si složitosti tohoto úkolu bych si přála, aby také moje práce přispěla také k morální debatě a k vytváření silného étosu pro pomoc lidem vzdáleným. Toho nelze dosáhnout nějakým regulativním nebo normativním způsobem, ale naopak důkladnou a dynamickou debatou (Almansa, 2009).

Mojí ambicí bylo přispět i k novému pohledu na zahraniční pomoc, k větší odpovědnosti a trpělivosti při jejím poskytování a především k uvědomění si všech zainteresovaných, že pomoc není pouze otázkou peněz, ale především znalostí potřeb konkrétních lidí v nouzi, které je nutno uspokojit. Peníze jsou jistě potřebné, ale v žádném případě nejsou na prvním místě; na prvním místě je člověk v nouzi, od něž by se měl celý obrovský a spleťitý způsob pomoci odvíjet.

⁷ Fernando Almansa, současný ředitel sítě Univerzit sdružených v NOHA (Network on Humanitarian Assistance), přednáší etiku humanitární pomoci na Univerzitě v Bilbao.

I. UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY

1 NA CO POMOC REAGUJE

Humanitární katastrofy, hlad, chudoba, zranitelnost, válečné konflikty a migrace jsou zpravidla nejčastějšími důvody zahraniční pomoci.

1.1 Humanitární katastrofa

Katastrofou⁸ rozumíme neštěstí větších rozměrů, ať už přírodní povahy (zemětřesení) nebo ovlivněné člověkem (sesuvy půdy, sucha, povodně) či dokonce způsobené člověkem (války, teroristické útoky). Tyto katastrofy potom působí určité změny a pokud se dotknou ve větším měřítku lidí nebo jejich příbytků či živobytí hovoříme o katastrofách humanitárních⁹. Caritas Internationalis definuje humanitární katastrofu takto: „Jedná se o situaci, ve které dojde k podstatné ztrátě na životech, zvýšené zranitelnosti, velkému lidskému utrpení a nouzi, a k materiálním škodám velkého rozsahu, včetně škod na životním prostředí. Je to situace, se kterou si postižená populace, vláda, ani místní organizace Caritas nedokáže dostatečně poradit a potřebuje pomoc ostatních.“¹⁰ Ne každá katastrofa má takovéto následky. I následky fyzikálně podobných katastrof se pokud jde o postižení lidí velmi liší. Srovnáme-li katastrofy, resp. zemětřesení, které se odehrálo 12. ledna 2010 na Haiti o magnitudu 7,2 a 27. února 2010 v Chile o magnitudu 8,8, zjistíme, že následky zemětřesení v Chile byly jak na majetku, tak co se týká ztráty lidských životů, nesrovnatelně nižší (téměř 1000x), i když zemětřesení proběhlo také v obydlené oblasti. Příčinou humanitárních katastrof je totiž stále více zranitelnost lidí, společností a celých území. Následky katastrof jsou především ztráty na životech, zranění, ztráta obživy, obydlí, chudoba, hlad, migrace. Liší se podle toho, kde ke katastrofě došlo, zda se jedná o hustě obydlené město, velké území s menší hustotou obyvatelstva, přímořskou oblast nebo o hornatý terén, zda příčinou humanitární katastrofy bylo zemětřesení, povodeň, či válečný konflikt.

⁸ Angl. disaster

⁹ Angl. Emergency nebo humanitarian emergency, major disaster

¹⁰ <http://www.caritas.org/upload/eme/emergencyguideline.pdf> (navštíveno 12.1.2011)

Důležitým faktorem je, zda si lidé mohou pomoci sami, zda stačí pomoc vlastní vlády, či zda je nutné o pomoc obyvatelstvu požádat mezinárodní společenství.

I snižování zranitelnosti má svou míru a je omezeno lidskými možnostmi, naopak možnosti přírody jsou nekonečné. O tom nás přesvědčilo zemětřesení o magnitudu 8,9 a následné vlny tsunami v Japonsku, dne 11. března 2011. Kdekoliv jinde by pravděpodobně apokalypsa podobných rozměrů způsobila daleko větší ztráty na životech, než tomu bylo v tomto případě. V zemích více zranitelných, než je Japonsko by ale pravděpodobně nedošlo k tak velké technologické havárii, protože atomové elektrárny se tam většinou nebudují.

1.2 Chudoba a hlad

Chudoba je jev, na který se díváme jinak v Evropě a jinak v zemích, které nazýváme křehké nebo zranitelné. I když chudoba existuje objektivně, máme na ni různá měřítka. V evropských zemích je vnímána většinou relativně – je definována vůči nějakému standardu v dané zemi¹¹, zatímco absolutní chudoba znamená nemožnost pokrýt základní lidské potřeby. Chudoba znamená hmotnou nouzi, deprivaci, vyloučení jedinců i sociálních skupin z materiálních zdrojů (Krebs, 2007). Podle Amartya Sena¹² se nesmí připustit, aby lidé byli tak chudí, že by se stali zátěží pro okolní společnost (Sen, 1982), což většinou v důsledku jsou. Většina z těch nejchudších zemí však není ochotna, ani schopna, s tím s chudobou nic dělat. V asi 50 zemích na světě žije většina z celkového počtu 1 miliardy lidí, žijících přibližně za 1 dolar na den¹³, zatímco tři čtvrtiny světového hrubého domácího produktu připadá na jednu miliardu lidí v bohatém světě (Collier, 2009). Pro Světovou banku je měřítkem chudoby hrubý národní produkt: u vysoko-příjmových zemí dělá příjem HNP na hlavu 12 196 USD a více ročně, zatímco u nízko-příjmových je to 995 USD ročně a méně. Organizace spojených národů identifikuje 49 nejméně rozvinutých zemí¹⁴, ale nejen ve smyslu ekonomickém, ale i v úrovni vzdělání, zdravotní péče, sociální a dalších strukturálních

¹¹ Hlavním indikátorem chudoby využívaným v Evropě je počet lidí “ohrožených chudobou”. Roční národní hranice chudoby je stanovena na úrovni 60 % mediánu ročního národního ekvivalizovaného příjmu na spotřební jednotku. www.ey2010.cz/otazky-odpovedi (navštíveno 15.1.2011).

¹² Amartya Sen, Nositel Nobelovy ceny za ekonomii za rok 1998

¹³ http://www.unmillenniumproject.org/documents/Scientific_AmericanSept2005.pdf (navštíveno)

¹⁴ Least developed Countries http://www.unctad.org/en/docs/tdstat34_enfr.pdf (navštíveno 4.5.2011)

faktorů. Definuje kriteria pro nízký příjem, ale také pro lidská aktiva jako je výživa, zdraví, vzdělání a ekonomickou zranitelnost. Podobná kriteria stanoví Index lidského rozvoje¹⁵. Z těchto údajů se můžeme o dané společnosti dozvědět více než jen z příjmu na den či HNP na hlavu.

Podle Azize (2007) počet lidí žijících za 1 dolaru na den během poslední dekády minulého tisíciletí poklesl z 28 na 21 %. 50 nejchudších zemí světa však nebylo schopno se „odlepit ode dna“ (nebo některé naopak na tomto dně přistály „přistály“, zatímco mnoho rozvojových ekonomik se skutečně ode dna „odlepilo“ a jejich HDP roste (jedná se zejména o asijské ekonomiky). (Collier, 2009) Může za to především obchod a odbyt výrobků a nová výroba, což je důsledek globalizace. Ale skutečně globalizace snižuje chudobu? Ann Harrison uvádí, že globalizace má i vítěze, i poražené. Ze zvýšení exportu a zahraničních investic skutečně někteří profitovali, zatímco ti, kteří neměli dostatečné vzdělání nebo díky nedostatečným institucím a špatně nastaveným strukturám (nedostatečná pracovní mobilita, nemožnost čerpat kredity) nedokázali z těchto změn profitovat, se stali ještě chudšími (Harrison, 2007).

Existuje řada autorů, kteří uvádějí různé koncepty, jakými lze chudobu a hlad vnímat. Koncept, který je z hlediska kontextu relevantní pro cíle mezinárodní pomoci, je koncept globální chudoby. Faktory, které globální chudobu ovlivňují, jsou geografické podmínky, kultura, ekonomické poměry a politiky, způsob vládnutí a politika potírání chudoby. (Cox, Pawar, 2006, s.165). Pro země u dna uvádí Colier (2009) čtyři „pasti“: past konfliktu, přírodních zdrojů, past zeměpisné polohy a past špatného vládnutí, což jsou velmi podobná kriteria. Chudoba a hlad bývají často považovány za největší problémy, se kterými se současný svět potýká, i když hlad je jen jedním, byť nejpálčivějším, projevem chudoby. Za méně než 2 dolary na den (což je některými autory uváděno za hranici chudoby) žije asi jedna třetina světové populace. Jinými autory¹⁶ je uváděna hranice absolutní chudoby jako příjem 1,25 dolar na osobu na den. Pod tuto hranici spadá asi 20 % populace, což je jedna pětina všech lidí na světě. Marshal ve své práci uvádí, že existuje pět hlavních důvodů, proč lidé mají hlad: je to nedostatek finančních prostředků na nákup potravin, hladomory, které zachvacují celé regiony, epidemie HIV/AIDS, která oslabuje celé rodiny, příliš slabá demokracie

¹⁵ <http://hdr.undp.org/en/data/trends/> (navštíveno 30.4. 2011)

¹⁶ <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTPOVERTY/0,,contentMDK:22569498~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:336992,00.html> (navštíveno 4.5.2011)

vládnoucí v těchto zemích a podvýživa a nevzdělanost matek. Hlavní formy se definují takto: nedostatek příjmů, špatná kvalita lidského života, nedostatek základních potřeb, nedostatek vzdělání a kapacit, z čehož hlad je jen nedostatek jedné ze základních potřeb k životu (Marsal 2007). Hladovění je charakteristické pro některé lidi, ale to neznamená, že by nebylo dost jídla. Důležitá je struktura vlastnictví a oprávnění vlastnit, možnost vydělat si a rozvíjet se (Sen, 1982). S tím souvisí i různé názory na to, zda hospodářský růst rozvíjejících se zemí pomůže redukovat chudobu. Oxfordský ekonom Paul Collier tvrdí, že hospodářský růst je pro chudé prospěšný, že chudoba se začala snižovat v 70tých a 80tých letech minulého století a svět se začal úspěšně rozvíjet, kromě oněch 50 zemí s miliardou nejchudších, které se dostaly do ekonomické pastí. (Colier 2009) Jan Keller, přední český sociolog, ale považuje toto tvrzení jen za základní ideovou výbavu politiků. Podle něj trh produkuje sociální nerovnosti. Hrubý národní produkt nemusí vypovídat o materiální úrovni obyvatel, naopak, zvyšování HNP znamená v mnoha směrech propad těch, co na vyšší úroveň nedosáhnou (Keller 2005), v čemž se shoduje s tvrzením Ann Harrison (viz výše).

Chudoba se začala projevat jinak: díky globálním opatřením, které mají snahu podporovat ekonomiky rozvojových zemí. Například v prudce se rozvíjejícím hospodářství ve východní Asii, se bohatí stávají bohatšími a chudí chudšími. Chudoba v průměru klesá, zatímco nerovnosti a rozdíly rostou (Majid, 2003). Je zřejmé, že globální změny mají lokální dopady. To znamená, že rozdíly mezi státy klesají, zatímco uvnitř státu rostou (Marsal, 2007). Globalizace může pomáhat ekonomii státu, ale v mnoha zemích zůstává stále více komunit mimo tento proces. Důvody mohou být různé – neschopnost, neochota, kulturní nebo náboženské překážky. Tyto komunity jsou vyloučeny z procesu rozvoje, i ze samotného života společnosti. Ztrácí schopnost vyrovnávat se s problémy, absorbovat nový kapitál a v tomto smyslu se stávají stále více chudými a více zranitelnými než okolní společnost. Život v chudobě a sociálním vyloučení je považován za život nedůstojný. Ochrana důstojnosti člověka je však v Deklaraci lidských práv na prvním místě. Tohoto tématu se ujala i EU, když vyhlásila rok 2010 Evropským rokem chudoby. Z etického hlediska je zde třeba zdůraznit, že sama chudoba nemusí být v rozporu s lidskou důstojností, ale naopak může být hodnotou. Teprve spojení se sociálním vyloučením z ní dělá problém, kterým se společnost musí zabývat.

1.3 Zranitelnost

V kapitole o humanitární katastrofě bylo poukázáno na to, že příčinou humanitárních následků katastrof je především zranitelnost lidí, komunit, společností, i celých území. Zranitelnost společnosti je jen odvrácená strana mince chudoby (Hilhorst, 2008). Zranitelnost je jakási vystavenost riziku, že se naplní hrozba, která plyne z dlouhodobého hladu a chudoby, politické situace a hrozících katastrof: může to být hladomor, válka, epidemie, přírodní katastrofa. Představuje predispozici ke škodě v případě destabilizačního přírodního nebo antropogenního jevu. Lidé utíkají před chudobou a hladem do měst, kde jsou většinou odsouzeni žít ve slumech. (V letošním roce poprvé v historii, převážil počet lidí žijících ve městech nad počtem lidí žijícími na venkově). Život ve slumech znamená z hlediska zranitelnosti krok zpět, kromě ztráty obživy znamená ještě velmi často ztrátu přirozených mezilidských vazeb. Nová společnost ve slumech nemá většinou co nabídnout kromě strachu, izolace a postupného upadání do způsobu života založeném na kriminalitě a drogách. Dalším z možných řešení je útěk do bohatších zemí, ale ten je ve většině případů spojen s velkým rizikem. (Princová, 2009)

Z hlediska snižování rizika je zranitelnost daleko nosnějším konceptem než chudoba (Hilhorst, 2008). Je to koncept, se kterým se dá pracovat. Vyžaduje holistický pohled, odstraňování zranitelnosti je vždy předmětem preventivních programů. Vychází ze znalosti místních poměrů, ze schopností a potenciálu lidí, na nichž buduje další kapacity. Jednou z hlavních příčin zranitelnosti je nedostatečný sociální rozvoj a málo rozvinuté instituce a struktury ve společnosti. Tyto skutečnosti se projeví například při katastrofě, kdy vlna tsunami zasáhla pobřeží jihovýchodní Asie. Po odstranění následků katastrofy se uvažovalo o zabudování systému včasného varování, tedy zavedení velmi sofistikovaných a drahých přístrojů, které se ukládají na dně moře. Díky těmto přístrojům, se například zásadně snížila zranitelnost japonských břehů před dvěma desítkami let.¹⁷ Instalace těchto systémů na pobřeží například Srí Lanky je však dosti problematická, protože společnost není schopna na signály z těchto přístrojů reagovat – nejen technicky, ale ani sociálně. Problémem, který konkrétně na Srí Lance zabraňuje

¹⁷ Jako příklad upozorňuji na katastrofu v Japonsku v březnu 2011 – ale není to jediný příklad, kdy se věci v rámci diskurzu humanitární pomoci během psaní této práce radikálně změnily. V otázce zranitelnosti jsem byla zvyklá používat příklad Japonska jako de facto nezranitelné země, která má kapacity vzdorovat všem přírodním katastrofám.

komunikaci, je navíc etnický konflikt, který vždy zvyšuje zranitelnost jednotlivých oblastí i celé země. Mnoho důvodů zranitelnosti spočívá na lokální úrovni v sociální oblasti a nutnost nápravy je na této úrovni. Pokud chceme tedy něco dělat proti lidské zranitelnosti a tím i zranitelnosti společnosti, je třeba posilovat a podporovat kapacity vyloučených a zranitelných: kapacity lidské (vzdělání a zdraví), sociální (sociální sítě, instituce), přírodní (vzduch, půda, rostliny, voda), fyzické (bydlení, infrastruktura) a finanční.

1.4 Humanitární krize v důsledku válečných konfliktů

Příčinou humanitárních katastrof a důvodem k pomoci bývají velmi často válečné konflikty, které mají vnitrostátní charakter. Jejich množství se mnohonásobně zvýšilo po rozpadu bipolárního světa. Nejvýznamnějšími z nich byly Balkánské války (Bosna, Hercegovina a Kosovo) a válečné konflikty v Somálsku, Rwandě, Kambodži, Čechensku. Tyto občanské války nahradily velké válečné konflikty první poloviny 20. století, s tím, že se na ně daleko hůře aplikuje mezinárodní či válečné právo nebo úmluvy o uprchlících¹⁸, protože většina těchto smluv je mezinárodně ratifikována tak, aby upravovala mezinárodní, nikoliv vnitrostátní konflikty. Také působení OSN a Mezinárodního výboru Červeného kříže je v těchto situacích velmi problematické. Mezinárodní bezpečnostní struktury vycházejí z uspořádání po druhé světové válce, které se od té doby podstatně změnilo. Uplatňování pravidel a péče o oběti konfliktů jsou velmi ztížené a musí se trvat na důsledné aplikaci Dodatkových protokolů k Ženevským konvencím¹⁹, které se ochranou civilistů v případě vnitřních konfliktů zabývají. Tyto současné válečné konflikty mají za následek, kromě mrtvých, ztráty obydlí, obživy a hlavně množství uprchlíků, kteří se kumulují v uprchlických táborech (jen malá část odejde do vzdálenějších zemí). Stále větší podíl těchto uprchlíků tvoří takzvaní vnitřní uprchlíci (IDP)²⁰.

¹⁸ www.helcom.cz

¹⁹ <http://ck.czweb.org/cck/aktivita/konvence.html>

²⁰ Internally Displaced Persons, uprchlíci uvnitř jedné země v důsledku občanského nebo etnického konfliktu.

1.5 Dlouhodobé komplexní humanitární krize

Velmi složitým jevem jsou komplexní krize – k válečnému konfliktu se často přidruží epidemie nebo hladomor, naopak humanitární katastrofy v etnicky rozděleném prostředí mohou přivodit válečný konflikt. Komplexní krize je definována jako: „Humanitární krize v zemi, regionu nebo společnosti, kde došlo k totálnímu nebo značnému zhroucení autorit vycházející z vnitřního nebo vnějšího konfliktu, a která vyžaduje mezinárodní reakce přesahující mandát nebo kapacitu jakékoliv jednotlivé agentury nebo aktuálního programu OSN v dané zemi.“²¹ Základním globálním nástrojem pro identifikaci humanitárních potřeb v těchto případech je Konsolidovaná výzva OSN a paralelní výzvy Mezinárodního výboru Červeného kříže a hlavních organizací, které usilují o vyjednávání podmínek a identifikaci potřeb. Hlavním dopadem těchto krizí je velké množství uprchlíků, kterým je mnohdy třeba dlouhodobě poskytovat ochranu jak z hlediska mezinárodního práva, tak ve formě přístřeší, potravin, vody a zdravotní péče. Příkladem zemí, které jsou vystaveny takovýmto komplexním krizím jsou země subsaharské Afriky.

²¹ http://IASC.+Working+papers+on+the+Definition+of+Complex+Emergency&hl=cs&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholart (navštíveno 25.3.2011)

2 VÝVOJ POMOCI

Vývoj pomoci jsem rozdělila do pěti období, které se odvíjejí od ideálů, na základě kterých byla pomoc poskytována. První období zahrnuje éru čistě charitativní pomoci inspirované křesťanskou myšlenkou, druhé je spjato myšlenkou osvícenskou a dále období po vzniku Červeného kříže a humanitárního práva, protože tyto dvě události měly na vývoj humanitární pomoci zcela zásadní vliv. Další kapitola tematizuje období od druhé světové války do konce osmdesátých let dvacátého století. Konec druhé světové války a postupný rozpad koloniálního světa měl zase zásadní vliv na vznik rozvojové pomoci, později spolupráce. Konec bipolárního světa před koncem minulého století znamenal další velký mezník v zahraniční pomoci. Od tohoto období do současnosti nastává prudký rozvoj zahraniční pomoci a mezinárodní spolupráce, nesmírný transfer lidských sil i financí, který je ale spojen s četnými riziky.

2.1 Od charity k humanitě

Za první humanitární pracovníky jsou považováni příslušníci Řádu maltézských rytířů²².

I když měli velice daleko k moderní humanitární pomoci, jejich konání nese znaky pomoci lidem vzdáleným, jak ji vnímáme dnes: pomáhali raněným obětem války (i když jen na své straně) ve vzdálené zemi ve Svatých válkách, ve stoleté válce, provázeli poutníky do Svaté země ohrožené jinověrci, léčili v období epidemií, například v době černého moru v Evropě ve 14. století. Objevení Nového Světa znamenalo nové války a brutalitu v obou částech Ameriky, ale zároveň například i působení Jezuitů, kteří proti nájezdníkům chránili Indiány v Brazílii a Paraguai. Dalším příkladem pomoci lidem vzdáleným je Svatý Vincence de Paul, zakladatele řádů Dcery Charity a Lazaritů. On a posléze příslušníci těchto řádů léčili nemocné nejen na území Francie, ale i v jiných částech světa, zejména v Africe. Vincent de Paul završil poslední etapu před zrodem moderního humanitarismu. Prožil si zkušenost zajatce v Africe, odkud později uprchl. Jeho misionářskou činnost, jejímž hlavním cílem bylo obrácení na víru, provázela intenzivní pomoc chudým lidem a lidem žijícím v bídných

²² Jejich současný název je: Suverénní vojenský hospitální řád sv. Jana v Jeruzalémě, na Rhodu a na Maltě. http://www.mzv.cz/vatican/cz/o_velvyslanectvi/o_s_r_m_r.html (navštíveno 1. 6. 2011)

podmínkách (například i odsouzencům na galejích). Ne vždy šla církev, která byla nositelem myšlenky pomoci bližnímu, příkladem. Pomoc bližnímu a skutky milosrdenství se staly také tématem protestantské reformy v celé Evropě. Bylo kritizováno bohatství těch lidí, kteří současně zanedbávali dávání almužen. (Rufin 1994)

Povinnost pomáhat jiným v život ohrožujících situacích se vyskytuje v různých kulturních tradicích. Pohostinnost lidí žijících v jižní Africe jim velela přijímat ztroskotance z lodí, které často ustavili svými šéfy. Islámská i buddhistická tradice má své rituály na přijímání příchozích, jejich integraci či poskytnutí azylu. (Marshall 2007)

2.2 Humanita osvícenců

Z hlediska vývoje humanismu mělo velký význam zemětřesení v Lisabonu roku 1755. Město bylo ze tří čtvrtin zničeno a zahynulo 10 000 obyvatel. Osvícenským filozofům to jen potvrdilo, že není možno se spoléhat na všemohoucnost Boží, ale lidé se musí spolehnout sami na sebe. Znamenalo to zamítnutí přirozeného řádu, v rámci kterého člověk kataklyzmata trpně přijímal. Nové myšlenky osvícenců byly podporovány rozvojem vědy a zámořskými objevy. Důležitým momentem byla setkání s domorodci, kteří sice byli svým způsobem zaostalí, ale ne méně lidmi. U osvícenců převládla myšlenka lidskosti – humanity, kterou nazvali nenáboženskou ctností. Osvícenští filozofové byli humanitární²³ a demokratičtí (Rufin, 1994). Charita a křesťanské hodnoty znamenaly v jejich pojetí nerovnost, neměnnost danou zrozením, naopak humanita znamenala možnosti zlepšit život člověka po všech stránkách – politické, morální i materiální. „Zhruba od roku 1830 se lidem, kteří se ztotožňují s myšlenkou humanity říká, že jsou humanitární.“ (Rufin, 1994).²⁴ Od této doby se pomoc nazývá také filantropií. Podle profesora Pompeye²⁵ je filantropie inkulturovaná charita. (Pompey, 2011) Název filantropie souvisí s Viktoriánskými reformátory, známými jako filantropisté, kteří se angažovali v politice (práva otroků a děti). Filantropie je sekularizovaná forma křesťanské charity (Slim, 2002).

²³ Podle francouzsko českého slovníku (Neumann, Hořejší, 1992, s.754) znamená humanitární v duchu humanity.

²⁴ A partir de 1830 environ, avoir de l'humanité se dira être humanitaire. (Ruffin, 1994, s.32)

²⁵ Prof. Heinrich Pompey, působil na univerzitě ve Freiburgu. Založil katedru Křesťanské sociální práce na CMTF UP v Olomouci, kde stále působí. Zabývá se vývojem sociální práce v Evropě a jejím teologicko-náboženským přesahem. Je odborníkem na Caritaswissenschaft (Charitní vědu).

První větší humanitární akcí byla pomoc lidem po zemětřesení v Caracasu, kde roku 1812 zahynulo více než 10 000 lidí. Záchranu přivezly lodě z USA, nepochybně zde byl i politický zájem ze strany USA uplatnit svůj vliv ve španělské části nového světa. Další běžnou pomoc, například cizincům ze Santo Dominga, kteří připluli na lodičkách na Floridu, nebo raněným ve válce Sever proti Jihu, poskytovaly sbory reformovaných církví z USA (Rufin, 1994).

Z tohoto období se datuje ještě jeden velmi podstatný jev a tím je kolonizace a myšlenka rozvoje kolonizovaných území (Ferro, 2007). Původně vojáci a misionáři, kteří představovali hlavní sílu kolonizace, uskutečňovali myšlenku civilizace z pozice nadřazenosti. Výsledky byly pozoruhodné – demografický nárůst, pokrok v hygieně a vzdělanosti, ale za velikou cenu politického a kulturního pokoření, tedy na úkor místních zvyků a víry. Od 2. poloviny 19. století se kolonizace laicizovala a dostávala více humanitní než náboženskou podobu. Začala se prudce rozvíjet tropická medicína (Rufin, 1994). Civilizační mise²⁶ však byla paradoxně doprovázena také barbarstvím (Rieff, 2002).

V 18. století došlo ještě ke třem velmi významným událostem. V evropském osvícenství se objevila idea lidských práv, kterou rozvíjeli filozofové a právníci a během americké a francouzské revoluce koncem 18. století se začala postupně prosazovat. (Slim, 2002) Na půdě katolické církve začala vznikat sociální nauka církve. Kromě pojmu láska, se zde začaly objevovat pojmy jako solidarita, spravedlnost, humanismus, subsidiarita a lidská práva (Kompendium, 2008). Spolu s myšlenkami osvícenců měla tato skutečnost měla velký význam pro vznik organizované humanitární pomoci. Rozvoj protestantských církví měl potom podle Maxe Webera velký vliv na rozvoj kapitalismu a s ním i hromadění kapitálu. (Weber, 1997)

2.3 Od Solferina přes dvě světové války

Rychlé změny ve společnosti v 19. století a masivní odklon od náboženství znamenaly mimo jiné vznik otázek z oblasti morálky. Bylo to zapříčiněno také rychlými změnami ve společnosti, industrializací, urbanizací, rozvojem trhů a migrací do měst. Směs osvícenských, náboženských, intelektuálních, právních, politických a církevních

²⁶ „Trois C“ commerce, civilisation et christianisme („tři C“ obchod, civilizace a křesťanství) (Ruffin, 1994, s.38)

ideálů byla shrnuta pod pojmem humanitarismus a o sociální a politické reformy, které provázely celé 19. století, začala usilovat veřejnost. Tyto myšlenky potom ovlivnily pomoc chudým, boj proti dětské práci i za všeobecnou vzdělanost. Největším dosaženým úspěchem, který se vztahuje k pomoci lidem vzdáleným, bylo pak postavení transatlantického obchodování s otroky mimo zákon (Barnett, Weiss, 2008). Mezinárodní humanitarismus, vztahující se k mírnění následků válek, má svůj počátek v roce 1863, kdy byl ustaven Mezinárodní výbor červeného kříže a o rok později byla schválena První Ženevská konvence²⁷. Mimovládní organizaci jako je Červený kříž se podařilo přesvědčit státy, aby ji pustily ke zraněným lidem ve válečných konfliktech.

V tomto období vývoje nelze pominout také roli humanitarismu během kolonialismu. Snahou misionářů bylo získávání místních obyvatel pro křesťanskou víru, tímto se ale také staly civilizační silou, zejména tím, že v nedůvěře v upřímnost konverze místních lidí odstraňovali místní tradice, zvyky a kulturu. Postupující civilizace, která šla ruku v ruce s laicizací kolonizace, však byla všeobecně žádoucím jevem a často se opírala o humanitní (humanitární) ideály, které ale nezřídka tvořily jen alibi pro vlastní zájmy (Barnett, Weiss, 2008). Humanitární část, která se projevovala především péčí o nemocné a snahou nemocem předcházet a byla představována obětavými a neúnavnými lékaři, například Eugénem Jamotem nebo Albertem Schweitzerem, ukazovala tu lepší tvář kolonizace. (Rufin, 1994)

První polovina 20. století byla poznamenána dvěma světovými válkami. Z hlediska humanitární pomoci je významné, že během první světové války ukázal svou užitečnost Červený kříž, který získal za své působení Nobelovu cenu míru. Pomoc Červeného kříže byla velmi důležitá, a to jak co se týká raněných na válečném poli i na moři (1. a 2. konvence), tak co se týká zajatců (3. konvence, která byla zatím jen připravována). Během druhé světové války zahynulo několikanásobně více civilistů než za první světové války. Bylo tedy třeba najít mechanismy dohody, která by chránila civilisty ve válce (4. Ženevská konvence). Tyto dohody byly uzavřeny po válce a ratifikovány jako 4. Ženevské konvence v roce 1949. Po první světové válce vznikla první mezivládní organizace „Liga národů“ a velká nevládní organizace Save the Children, která byla založena v Anglii na ochranu uprchlíků, kteří utekli před hladomorem z Ruska. Během druhé světové války založil Albert Einstein International

²⁷ <http://www.cervenykriz.eu/cz/icrc.aspx>

Rescue Committee na ochranu uprchlíků před Hitlerem. Další velká organizace OXFAM vznikla na pomoc obětem hladomoru v Řecku.²⁸

2.4 Od konce druhé světové války po konec studené války

Po druhé světové válce, která znamenala naprosté znesvěcení humanity, se hledaly nové instituce, nové systémy a inspirace. Důsledkem byla (již během války započatá) jednání o kolektivní bezpečnosti, která po válce vedla k vyhlášení Charty OSN a založení Organizace spojených národů. OSN se stala jedním z hlavních aktérů pomoci jak bezprostřední, tak středně i dlouhodobé a rozvojové. Velký význam pro rozvoj pomoci lidem vzdáleným má také proces dekolonizace, který následoval prakticky ihned po konci druhé světové války (Ferro, 2007). Cílem mezinárodního společenství – ať už přímo OSN, či představitelů jednotlivých bloků, se stala rekonstrukce a rozvoj zemí, které získaly nezávislost, což bylo často provázáno konflikty a hospodářským rozvratem. Dalo by se říci, že od této doby můžeme hovořit o pomoci dlouhodobé a rozvojové. Velkou inspirací pro programy rekonstrukce, ekonomického rozvoje a rozvoje lidských práv byl Marshallův plán na rekonstrukci Německa a ekonomické zotavení Evropy (Hilhorst, 2008). Dalším důležitým momentem byl rozvoj velkých organizací v rámci Organizace spojených národů, například Úřad vysokého komisaře pro uprchlíky, UNHCR.²⁹ Ten vzniknul z původní UNRRA³⁰ organizace, která pečovala o uprchlíky během druhé světové války.

Další rozvoj organizací pečující o uprchlíky byl vynucen množstvím migrantů a uprchlíků jako důsledek dekolonizace a válek za osvobození. Velký význam pro rozvoj humanitární pomoci má vznik organizace Médecins sans frontières³¹ (MSF) v roce 1973, v důsledku hladomoru v Biafře. Neopomenutelná je také oběť akce hudebníků „Live Aid“ v roce 1985 jako reakce na utrpení v důsledku hladomoru v Etiopii. Akce na pomoc lidem vzdáleným se začaly množit zejména díky prudkému rozvoji informačních technologií, a částečně také díky upadající pozornosti dvou velmocí hlídajících si své

²⁸ http://www.savethechildren.org/site/c.8rKLIXMGIpI4E/b.6115947/k.8D6E/Official_Site.htm
<http://www.oxfam.org/>
<http://www.rescue.org/> (navštíveno 10.5.2011)

²⁹ United nation relief and rehabilitation administration <http://www.unhcr.org/cgi-bin/txis/vtx/home> (navštíveno 10.5.2011)

³⁰ http://www.valka.cz/clanek_12063.html

³¹ Lékaři bez hranic www.msf.org

teritorium. Velká část humanitární pomoci byla po celou druhou polovinu 20. století realizována v duchu filantropie (Slim, 2002). V té době se také začal používat název „beneficiary“ (ten, komu je činěno dobro) pro příjemce pomoci, jako důkaz paternalistického vztahu. Ale už v této době se některé zabývaly myšlenkou podpory lidských práv, jako například Médecins Sans Frontières.

2.5 Od 90. let minulého století po současnost

Rozpad bipolárního světa měl za následek vznik zcela nových bezpečnostních rizik. Vznik vnitrostátních konfliktů a občanských válek znamenal hrozbu pro tisíce lidí, masové útoky a destabilizované regiony začaly ohrožovat mezinárodní bezpečnost. Nové války se staly součástí mezinárodní agendy a dostaly se do centra pozornosti médií. Nejedná se již převážně o válku, hladomor, nebo zemětřesení, ale nejčastějšími katastrofami jsou tzv. komplexní humanitární krize – sociální narušení a rozpad společnosti v souvislosti s konfliktem. Odezva na tyto krize postupně sílila zejména díky médiím, v souvislosti s tím se hovoří o CNN a BBC efektu (Barnett, Weiss, 2002). Toto období je také poznamenáno prudkým rozvojem humanitárních organizací, vznikají nové organizace, stávající se rozrůstají. Ty si samozřejmě uvědomují, jak velkou roli v jejich práci mohou hrát media a začínají se podle toho chovat. Rozvoji humanitárních organizací pomohla i snaha vlád „bohatého západu“ podílet se na pomoci. Z lokálních konfliktů se staly hrozby mezinárodnímu míru a bezpečnosti, státy se začaly o řešení následků konfliktu a komplexních krizí zajímat. Vlády se začaly podílet na podpoře a realizaci jak okamžité, tak dlouhodobé a rozvojové pomoci v zemích zasažených nebo ohrožených komplexní krizí. Celkově se do zahraniční pomoci za posledních 50 let investovalo asi 23 bilionů USD. Podle seznamu OCHA³² existuje asi 2500 humanitárních organizací (pokud jsou na seznamu OCHA znamená to, že se musely zúčastnit nějaké mezinárodní akce, kterou OCHA koordinovala), z toho je asi 250 těch, které měly významný podíl na pomoci. Pravděpodobně ale jen 6 organizací kontroluje 50 % globální humanitární pomoci, tj. asi 3 miliardy dolarů ročně. Většina organizací, které poskytují humanitární pomoc, se věnují také pomoci dlouhodobé a rozvojové. (Riddell, 2008)

³² Organisation for coordination of humanitarian action – Organizace Spojených národů na koordinaci humanitární pomoci. www.un.org

3 DRUHY ZAHRANIČNÍ POMOCI

Výraz zahraniční pomoc jako alternativa pomoci lidem vzdáleným byl převzat z anglického originálu *Does Foreign Aid Really Work*³³, který ji v nejšířším smyslu slova definuje jako soubor všech materiálních zdrojů, zkušeností, technické znalosti a finančních darů nebo půjček převáděných z donorů na příjemce. (Riddell, 2008)

3.1 Potřeba zahraniční pomoci

Každá kultura má nějaké mechanismy vzájemné pomoci, ať už je to v rodinách nebo v rámci rodu, kmene či obce. Vzájemná pomoc má svá pravidla a zvyšuje se v případě nebezpečí, hladu, ohrožení, katastrofy. O tom by mohli vyprávět lidé, kteří prožili okupaci a válku nebo starostové obcí zaplavených povodněmi. Zpravidla téměř 90 % lidí většinou zachrání v případě katastrofy – zemětřesení, povodně, místní obyvatelé – rodina či sousedé. Záchranáři z různých částí světa pak před kamerami vytahují z trosek těch 10 % lidí, jejichž záchrana je ovšem také důležitá, ale uvedený poměr je z hlediska důležitosti pomoci lidem vzdáleným pro mnoho lidí překvapivý a vzdálenými diváky velmi často nevědomě podceňovaný. Náš způsob pomoci, který se odvíjí od toho, jak rozumíme katastrofám, je často větším narušením života postižených komunit než katastrofa sama. Mimořádné situace, které jsou způsobeny katastrofami, ať už náhlými nebo dlouhodobými, jsou z antropologického pohledu normálním stavem věcí a v žádném případě nenaruší sociální zkušenost (Davis, 1992). Situace lidí, kteří musí uprchnout a jsou přinuceni k opuštění svého místa, kde žili, je složitější: „být zakořeněn je nejdůležitější, ale nejméně uznávanou potřebou lidské duše“ (Malkki, 1992), a proto sociální vazby přetrvávají i u lidí, kteří jsou nuceni migrovat. Lidé nejsou bezbranné oběti a objekty, ale bytosti, které mají právo se rozhodovat a také tak činit. Strategie zvládnání jsou kulturně odlišné. Různé kulturní kódy určují způsob, jakým lidé vidí, zažívají zkušenost, vytvářejí svá očekávání. Dokonce i „přirozený“ instinkt pro přežití je závislý na kultuře a od toho se odvíjí chování uprchlíků, které je mezinárodním organizacím často těžko pochopitelné (Voutira, Benoist, Piquard, 1998). Humanitární charta reflektuje tuto skutečnost s tím, že: “zabezpečení základních potřeb lidí, zasažených přírodní katastrofou nebo ozbrojeným konfliktem, závisí v první řadě

³³ Pomáhá zahraniční pomoc opravdu?

na jejich vlastním úsilí“ (Projekt Sphere, 2003, s.5)³⁴. Teprve potom následuje odpovědnost příslušného státu a až v případě, pokud příslušný stát není schopen či ochoten humanitární krizi řešit, následuje odpovědnost mezinárodního společenství (Projekt Sphere, 2003). Většina sociálně a hospodářsky vyspělých zemí je schopna řešit krizové situace sama díky záchrannému systému a krizovému řízení, pouze v případě nutnosti požádá ostatní vlády o pomoc, zejména tehdy, kdy se v případě katastrofy nedostává některých konkrétních zařízení.

3.2 Krizová pomoc v ČR

V českém prostředí se rozlišuje humanitární pomoc, krizová pomoc a rozvojová spolupráce.

Zákon 151/2010 Sb. o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci poskytované do zahraničí definuje humanitární pomoc poskytovanou do zahraničí jako: „...souhrn činností hrazených ze státního rozpočtu, jejichž cílem je zamezit ztrátám na životech a újmě na zdraví, zmírnit utrpení a obnovit základní životní podmínky lidí po vzniku mimořádných událostí, jakož i zmírňovat dlouhodobě trvající následky mimořádných událostí a předcházet jejich vzniku a negativním následkům“ a zahraniční rozvojovou spolupráci jako: „...souhrn činností hrazených ze státního rozpočtu, jejichž cílem je přispět k odstraňování chudoby v kontextu udržitelného rozvoje, včetně plnění rozvojových cílů tisíciletí, k ekonomickému a sociálnímu rozvoji, k ochraně životního prostředí, jakož i k podpoře demokracie, dodržování lidských práv a řádné správy věcí veřejných v rozvojových zemích.“³⁵ Krizová pomoc je definována v zákoně o sociálních službách³⁶ jako: „...terénní, ambulantní nebo pobytová služba na přechodnou dobu poskytovaná osobám, které se nacházejí v situaci ohrožení zdraví nebo života, kdy přechodně nemohou řešit svoji nepříznivou sociální situaci vlastními silami.“ Zákon o krizovém řízení³⁷ „...rozumí krizovou situací mimořádnou událost, při níž je vyhlášen stav nebezpečí nebo nouzový stav nebo stav ohrožení státu“ a zákon o integrovaném záchranném systému³⁸ „...rozumí mimořádnou událostí škodlivé

³⁴ Uvádím český překlad Sphere Projektu z roku 2003, i když od té doby došlo ke dvěma dalším vydáním v angličtině (2004 a 2011).. V případě, že v novějších vydáních došlo ke změně, upozorňuji na to.

³⁵ Zákon č. 151/2010 Sb. <http://www.sbirka.cz/POSL4TYD/NOVE/10-151.htm>

³⁶ Zákon č. 108/2006 Sb.
http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701/.cmd/ad/.c/313/.ce/10821/.p/8411/_s.155/701?PC_8411_number1=108/2006&PC_8411_l=108/2006&PC_8411_ps=10#10821

³⁷ http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701?number1=240/2000http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701?number1=240/2000

³⁸ Zákon č. 239/2000 Sb.
http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701?number1=240%2F2000&number2=&name=&text=

působení sil a jevů vyvolaných činností člověka, přírodními vlivy, a také havárie, které ohrožují život, zdraví, majetek nebo životní prostředí a vedoucí k přerušení jejich příčin.“ Pro situaci uvnitř státu se používá spíše výraz krizová situace, krizová pomoc, mimořádná událost, pouze v případě stavu nebezpečí, podle zákona o krizovém řízení, krajský úřad „organizuje a koordinuje humanitární pomoc“. Zákon o integrovaném záchranném systému odkazuje na prováděcí právní předpisy, což se týká „...pravidel pro poskytování a přijímání humanitární pomoci.“ Také v tomto případě používá zákon výraz humanitární pomoc také pro pomoc uvnitř státu. Výraz humanitární pomoc se používá také běžně pro jakoukoliv materiální pomoc po záplavách uvnitř státu, ať už ji poskytuje kdokoliv, například neziskové organizace.

3.3 Humanitární pomoc

V předchozí kapitole je uvedena definice (vládní) humanitární pomoci, tak, jak ji definuje zákon. Nevládní organizace definují humanitární pomoc podobně s tím, že náklady mohou být hrazeny ze státního rozpočtu. Velmi často jsou finančním zdrojem veřejné sbírky: „Humanitární pomoc a obnova je obvykle krátkodobá. Reaguje na momentální krizi a je poskytována jen po dobu, dokud postižená země či oblast není schopna z větší části fungovat samostatně. Humanitární pomoc řeší otázky přežití, zdraví, přístřeší, přísunu potravin, zajištění základní hygieny, krizové psychologické pomoci, péče o děti a provizorní obnovy školství.“³⁹ Podle OSN je hlavním cílem humanitární pomoci „...chránit životy, snižovat utrpení a umožnit trpícím zachovat nebo získat nazpět svou důstojnost během a přírodní nebo lidmi způsobené katastrofy a v období po ní.“⁴⁰ Programy humanitární pomoci a obnovy za účelem rychlé pomoci často používají co nejjednodušších, obvykle dočasných a provizorních řešení, která jsou ale v případě velkých katastrof logisticky velmi náročná. V angličtině dnes častěji používaný pojem emergency relief odpovídá spíše akcentu na rychlost a krátkodobost pomoci, jak již bylo uvedeno. V českém prostředí je však pojem humanitární pomoc velmi vžitý a používá se i v souvislosti s pomocí následnou a dlouhodobou. Odpovídající pojem humanitarian se tradičně používá například ve vzdělávání nebo v případech, když je třeba vést diskusi o způsobu pomoci, například při diskusi

³⁹ <http://www.clovekvtisni.cz/index2.php?id=261>

⁴⁰ UN General Assembly 46/182

o humanitě a lidských právech a jejich dodržování v humanitární pomoci nebo v souvislosti s humanitárním právem. V Evropě existuje síť škol, které se věnují humanitární pomoci, a která nese název Network on Humanitarian Assistance. Také kancelář EU pro financování humanitární pomoci se nazývá European Commission Humanitarian Office.⁴¹ Ředitelství Evropské komise, které se zabývá humanitární pomocí se nazývá Humanitarian Aid and Civil Protection. Orgán při OSN odpovědný za koordinaci humanitární pomoci se nazývá UNOCHA⁴². Kromě těchto koordinačních orgánů existují ještě koordinační orgány velkých sítí nevládních humanitárních organizací, například Mezinárodní federace červeného kříže a červeného půlměsíce⁴³ nebo například Caritas Internationalis⁴⁴. Tyto koordinační orgány rozesílají okamžitě do svých sítí zprávy s údaji o katastrofě a s odhadem pomoci, která bude třeba. Údaje se neustále každým dnem, každou hodinou upřesňují. Název těchto bleskových zpráv bývá zpravidla Flesh Appeal. Kromě zpráv o aktuální situaci hraje při správném a efektivním poskytování humanitární pomoci nejdůležitější roli čas a kontext. Je velmi důležité znát nejen historii země, klimatické a geografické podmínky, ale i ekonomickou situaci, způsob vládnutí, stav demokracie, dodržování lidských práv, náboženství, kulturu, tedy vše co ovlivňuje zranitelnost země.

V případě, že dojde k mezinárodní humanitární pomoci, o kterou zpravidla vláda daného státu požádá, nebo na základě rozhodnutí OSN, spočívá její realizace v poskytování vody, potravin, přístřešků, příkryvek, základního ošacení a základního zdravotního ošetření. Úroveň poskytování humanitární pomoci je stanovena minimálním standardem, který určuje množství základních potřeb, které ještě umožňují důstojný život lidí zasažených nenadálým neštěstím. Před a při poskytování pomoci je kladen důraz na maximální využití místních zdrojů a kapacit místních lidí a jejich vlastní schopnosti se s nenadálou situací vyrovnat. Minimální standardy kladou důraz na řádné vyhodnocení situace, spoluúčast příjemců pomoci, řádnou koordinaci a odpovědnost, jak vůči dárcům, tak vůči příjemcům pomoci (Projekt Sphere, 2003). Počet katastrof se od roku 1965 do roku 2005 zvýšil asi desetkrát od 80 po 850 ročně.⁴⁵

⁴¹ http://ec.europa.eu/echo/index_en.htm

⁴² United Nation Office for the Coordination of Humanitarian Affairs <http://www.unocha.org/> (navštíveno 15.6.2011)

⁴³ <http://www.ifrc.org/> (navštíveno 3.5.2011)

⁴⁴ <http://www.caritas.org/> (navštíveno 4.4.2011)

⁴⁵ http://www.em-dat.net/documents/figures/global_trends/nb_dis_global.jpg (navštíveno 4.3.2011)

Za posledních 20 (od roku 1985 do roku 2005) let vzrostl i počet lidí zabitých při katastrofách na dvojnásobek.⁴⁶ Příčinou může být nárůst počtu lidí, velké kumulace lidí žijících v chudobě související s urbanizací a tím i s novými riziky. V současné době žije již ve městech 60 % populace, tento obrovský počet lidí, který za poslední dobu migroval do měst znamená nárůst slumů⁴⁷ na okraji velkých světových metropolí, zejména v Asii, v Africe a v Jižní Americe. Nově vzniklá rizika mají původ v tom, že města nestačí rozšiřovat svou infrastrukturu, nově vzniklá předměstí nemají přívod vody, kanalizaci, stavby existují většinou ilegálně, pozemky jsou na půdě, která je méně hodnotná (hrozí záplavy), stavby jsou ze špatného materiálu, který lehce podlehne požárům, při zemětřesení jsou snadno zranitelné⁴⁸, například Port au Prince. Takováto osídlení jsou v případě katastrofy mnohonásobně ohrožena, protože záchrana je tam téměř nemožná (Princová, 2009). Díky narůstajícím vnitřním konfliktům se 2x zvýšil počet uprchlíků a zejména počet vnitřních uprchlíků⁴⁹, který dnes přesahuje celkový počet uprchlíků. Podle nového globálního průzkumu se na konci roku 2007 nacházelo mimo svou zemi 11,4 milionu uprchlíků a dalších 26 milionů osob bylo vnitřně přesídleno v důsledku konfliktů či pronásledování.⁵⁰ Tyto rychle se měnící skutečnosti a tím zároveň i nové hrozby a rizika znamenají velké nároky na poskytování humanitární pomoci. Podle OECD je ročně poskytnuta humanitární pomoc asi za 11 miliard dolarů, což je asi 14 procent oficiální rozvojové pomoci. Pokud se připočítají příspěvky privátních dárců, množství humanitární pomoci stoupne na 15 miliard, což tvoří 18 procent celkové oficiální rozvojové pomoci (Riddel, 2007, s.317).

3.4 Humanitární intervence

Specifickým jevem ve válečných konfliktech jsou humanitární intervence: humanitární pracovníci často sami nemohou provádět odpovídající ochranu civilistů, kteří jsou terčem ozbrojených skupin. V takových případech jsou to vojenské jednotky, které vytváří ochranu pro humanitární aktivity, jako je poskytování humanitární

⁴⁶ <http://www.ifrc.org/publicat/wdr2005/>

⁴⁷ Shanty towns

⁴⁸ <http://www.ifrc.org/Docs/pubs/disasters/wdr2010/WDR2010-full.pdf>

⁴⁹ Vnitřní uprchlík, anglicky Internally Displaced Person, osoba vnitřně přemístěná v rámci jednoho státu, zpravidla v důsledku vnitřních (často etnických) konfliktů

⁵⁰ <http://www.unhcr.cz/news/?cid=450> (navštíveno 15.6.2011)

pomoci. To je samozřejmě velmi problematická záležitost, protože v takových případech se poruší zásada neutrality a nestrannosti,⁵¹ přesto v zájmu ochrany obětí konfliktu je humanitární intervence stále častějším mezinárodním nástrojem. O humanitární intervenci rozhoduje Rada bezpečnosti OSN nebo stále častěji o ní rozhodují některé mocnosti.⁵² Humanitární pomoc postiženému obyvatelstvu, kterou poskytují mezinárodní nevládní organizace (INGO)⁵³ pod ochranou mezinárodních sil, však skýtá daleko více etických otazníků a dilemat.

3.5 Psychosociální krizová pomoc

Lidská reakce na katastrofy a traumata spojená se ztrátou blízkých je různá a velmi kulturně podmíněná. Mechanismy zvládnání jsou kulturně podmíněné, stejně jako vyjadřování emocí. Zásadní roli v případě humanitární pomoci v jiných kulturách hraje komunikace, která je podmíněná znalostí kultury a jazyka, což bývá někdy velkým problémem. Beristain a Dona zdůrazňují v této souvislosti zejména důležitou roli participace a svépomoci v práci s místní komunitou, což může stimulovat iniciativu a odpovědnost lidí za svůj osud (Beristain, Dona, 1998). V podmínkách pomoci po mimořádných událostech a nenadálých neštěstích je situace snazší, i když platí i zde, že znalost místních podmínek je pro psychosociální pomoc zásadní. Psychosociální krizová pomoc je obor poměrně nový – nahrazuje dříve přirozenou účast a pomoc rodiny, blízkého okolí a obce. Hlavním cílem psychosociální pomoci znovu aktivizovat ozdravné mechanismy uvedené sítě. Mělo by se tak dít komunitní intervencí, resp. nenápadnou podporou komunit. Skupina odborníků při Hasičském záchranném sboru vedená Bohumilou Bašteckou⁵⁴ nedávno dokončila „Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce zaměřené na průběh a výsledek“, kde psychosociální krizovou pomoc definují takto: „ Psychosociální krizová pomoc a spolupráce je svou povahou terénní a proaktivní, včasná a dlouhodobá, týmová, mezioborová (a meziresortní) a jejím výsledkem je lepší připravenost na příští událost. Zaměřuje se na podporu svépomoci, vzájemné pomoci, spolupráce a připravenosti ve společenství (v rodině, sousedství, obci, organizaci) a dle společenství se utváří, to

⁵¹ www.cck-cr.cz

⁵² Viz humanitární intervence do Iráku a Afghánistánu

⁵³ International Non Governmental Organisation

⁵⁴ Bohumila Baštecká, Ph.D. se věnuje problematice psychosociální krizové pomoci a spolupráce, byla koordinátorkou týmu, který vytvářel Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce. Učí na Evangelické fakultě UK v Praze.

znamená, že s komunitou (obcí atp.) spolupracuje. Je cyklická: zdůrazňuje kruh „připravenost – zvládnání (bezprostřední krátkodobé, střednědobé a dlouhodobé) – připravenost“. Východiskem jsou pro ni potřeby, hodnoty, síly, zdroje a strategie zvládnání jedinců a rodin, obcí a organizací.“ (Standardy psychosociální krizové pomoci, 2010, s.9)

3.6 Následná pomoc

Humanitární pomoc má trvat zpravidla 3 měsíce, během kterých se poskytují obyvatelstvu podle potřeby jídlo, přístřeší, oblečení, příkrývky, zdravotní pomoc, voda, pomáhá se s vytvářením odpadového hospodářství. Po dvou až třech týdnech, pokud je to možné, nastává fáze časně obnovy, kdy je snaha rychle obnovit elementární infrastrukturu (voda, elektřina, dopravní spojení, zdravotnická zařízení, školy) a vyhodnocují se škody. Na to navazuje fáze obnovy, která má trvat u humanitární pomoci zpravidla do dvou let. Dříve, v době kdy docházelo ke striktnímu oddělování humanitární pomoci od pomoci rozvojové platilo, že humanitární pomoc má uvést situaci v místě katastrofy do stavu před katastrofou. V současné době platí, že obnova přístřeší, veřejných institucí, infrastruktury i zdrojů obživy obyvatel by měla znamenat zlepšení zejména v tom smyslu, aby se daná oblast stala méně zranitelnou v případě nových katastrof.⁵⁵ Fázi obnovy se také v angličtině říká „rehabilitation“, „reconstruction“ a „livelihood“⁵⁶, což lépe vystihuje, že v této fázi dochází k rekonstrukci obydlí a infrastruktury jakož i k obnově, případně vytváření nového způsobu obživy. V případě, že se lidé v důsledku trvajících konfliktů či etnické nesnášenlivosti nemohou do svých domovů vrátit, prodlužuje se období, po které je humanitární pomoc poskytována, protože není možné přejít do fáze rekonstrukce a obnovy živobytí. Zejména ženy, děti a staří lidé bývají na této pomoci závislí.

3.7 Rozvojová pomoc a spolupráce

Rozvojová pomoc se začíná poskytovat ve větší míře od druhé poloviny 20. století převážně jako pomoc zemím, které byly bývalými koloniemi, takže důvody byly do značné míry také morální.⁵⁷ Původně byl kladen hlavní důraz na pomoc při

⁵⁵ Building back better

⁵⁶ Rehabilitace rodin, komunit, rekonstrukce obydlí, obnova živobytí, livelihood znamená živobytí

⁵⁷ Koloniální vina, viz dále

odstraňování chudoby, ale postupně se začal klást důraz na podporu rozvoje a partnerský vztah, na spolupráci místo paternalistické pomoci. V mnoha případech se ale slovo pomoc dodnes používá i na mezinárodní úrovni, protože je již zažitě, nicméně partnerský vztah je součástí úsilí o zefektivnění pomoci. Devadesátá léta minulého století jsou označována jako „únava z pomoci“⁵⁸; zavládla celkem všeobecná skepse ohledně výsledků pomoci. Výsledkem různých setkání aktérů zabývajících se rozvojovou spoluprací byly především: „Rozvojové cíle tisíciletí“⁵⁹, které stanovily nový směr pro rozvoj pro příštích 15 let. Jedná se o snížení extrémní chudoby a hladu o polovinu, dosažení základního vzdělání pro všechny, prosazování rovnosti pohlaví, snížení úmrtnosti dětí do pěti let o dvě třetiny, snížení mateřské úmrtnosti o tři čtvrtiny, zamezení šíření HIV/AIDS, malárie a tuberkulózy, zajištění trvalé udržitelnosti životního prostředí a posilování světového partnerství pro rozvoj s důrazem na pomoc, obchod a odpuštění dluhů.⁶⁰ Tento dokument byl ratifikován 189 zeměmi a mnoho zemí jej přijalo za své, stejně jako mnoho nevládních organizací z rozvinutých zemí. I když je dnes jasné, že 8 stanovených úkolů nebude dosaženo, přesto přitáhly pozornost k problematice rozvoje na mezinárodní úrovni, posloužily jako nástroj k přesvědčování a přispěly k tomu, že se kromě hospodářského růstu začalo hovořit také o sociální politice (Lebeda, Lukáš, 2009). Váda ČR má plnění rozvojových cílů tisíciletí přímo deklarováno v zákoně o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci poskytované do zahraničí takto: „zahraniční rozvojovou spoluprací se rozumí souhrn činností hrazených ze státního rozpočtu, jejichž cílem je přispět k odstraňování chudoby v kontextu udržitelného rozvoje včetně naplnění rozvojových cílů tisíciletí, k ekonomickému a sociálnímu rozvoji, k ochraně životního prostředí, jakož i k podpoře demokracie, dodržování lidských práv a řádné správy věcí veřejných v rozvojových zemích.“ (Zák. č. 151/2010 Sb.)

Rozvojová spolupráce ČR se řídí tímto zákonem a za účelem jeho naplnění zřídila Českou rozvojovou agenturu⁶¹, která zajišťuje realizaci zahraniční rozvojové spolupráce v souladu s jejím plánem. Plán rozvojové spolupráce má dva rozměry. Jednak je určen sektorově (jaký druh pomoci se bude poskytovat) a jednak teritoriálně (kam bude pomoc směřována). Za tímto účelem stanoví vláda prioritní země vždy na určité

⁵⁸ Aid fatigue

⁵⁹ Millenium development goals

⁶⁰ <http://www.un.org/millenniumgoals/> (navštíveno 7.4.2011)

⁶¹ www.czda.cz

období.⁶² Nevládní organizace zabývající se rozvojovou spoluprací a usilující o naplnění Rozvojových cílů tisíciletí založily v roce 2002 platformu FoRS (České fórum pro rozvojovou spolupráci)⁶³. Tato platforma jim umožňuje snadněji spolupracovat s vládou a Českou rozvojovou agenturou a do jisté míry i ovlivňovat zahraniční politiku na poli zahraniční rozvojové pomoci a spolupráce. V jiných zemích EU, ale i Severní Ameriky, je struktura podobná jako v ČR. Na mezinárodní úrovni je oficiální vládní pomoc nazývána ODA⁶⁴. Za oficiální rozvojovou pomoc je považována pouze pomoc vlád, nikoliv soukromých dárců. 70 % veškeré rozvojové (i humanitární) pomoci je oficiální pomocí vlád z rozpočtů a ¾ této pomoci je pomocí multilaterální, realizované přes mezinárodní instituce, jako je OSN a její agentury, Světová banka, Mezinárodní měnový fond, 1/4 ODA je realizována bilaterálně, mezi vládami (Riddel, 2007). Hlavním nástrojem EU pro rozvojovou spolupráci je Evropský rozvojový fond (EDF)⁶⁵, který není součástí obecného rozpočtu EU a je z něj financována rozvojová spolupráce Evropské Unie.⁶⁶

3.8 Mezinárodní sociální práce

Oficiální rozvojová spolupráce (ODA)⁶⁷, představuje obrovský přesun finančních prostředků do rozvíjejících se zemí, ale přesto efekt, který se touto spoluprací dosahuje není takový, jak by těmto finančním částkám odpovídal. Proto se stále více pozornosti i nadějí obrací ke spoluprací na nižší úrovni – regionů a komunit. Takováto spolupráce je velmi často spojena se sociální prací, zejména s komunitní prací. Mezinárodní sociální práce především jako práce s komunitou, představuje důležitou součást veškeré zahraniční pomoci. Princip subsidiarity a spolupráce na co nejnižší úrovni může ve svém dopadu ovlivnit i mezinárodní spolupráci. V centru pozornosti jsou v současné

⁶² http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvojova_spoluprace/index.html (navštíveno 15.3.2011)

⁶³ www.fors.cz

⁶⁴ Official Development Assistance - Oficiální rozvojová pomoc“
<http://www.mpo.cz/dokument23472.html> (navštíveno 15.5.2011)

⁶⁵ European Development Fund http://ec.europa.eu/europeaid/how/finance/edf_en.htm
http://europa.eu/legislation_summaries/development/overseas_countries_territories/r12102_en.htm
(navštíveno 15.6.2011)

⁶⁶ Pro ilustraci, v roce 2006 byla ODA celkově na celém světě 68 miliard dolarů! (Riddell, 2007)

⁶⁷ http://www.oecd.org/document/0,3746,en_2649_34447_44981579_1_1_1_1,00.html (navštíveno 16.6.2011)

době zejména preventivní programy, které by dokázaly zamezit nebo alespoň zmírnit dopady opakujících se krizí. Změnu strategie lze pozorovat i u velkých programů Evropské Unie, jako je ECHO⁶⁸, který stále více investuje do preventivních programů.

Princip subsidiarity patří k „nejstálejším a nejcharakterističtějším vůdčím myšlenkám sociální nauky církve“ (Kompendium, 2008, s.126). Objevuje se v Etickém kodexu Červeného kříže a humanitárních organizací (Projekt Sphere, 2003, s.268, odst. 6, 7, 8). Ve své encyklice *Caritas in Veritate* podporuje spolupráci na nejnižší úrovni také papež Benedikt XVI.: „System sociální solidarity, založený na větší spoluúčasti a větší propojenosti, méně zbyrokratizovaný, ale dobře koordinovaný, by umožnil využít množství dosud dřímající energie i ve prospěch solidarity mezi národy“ (Benedikt XVI., 2009, s.79). Úroveň globální chudoby klesá, ale narůstají rozdíly mezi chudými a bohatými vytváří se vyloučené komunity a roste sociální napětí. Je otázkou, zda rovnost by mohla být cílem, který by usnadnil řešení problémů narůstající vyloučenosti celých skupin obyvatelstva. Určitá míra nerovností je ale vždycky nutná; musí existovat alespoň minimální stupeň individualismu a univerzalizmu. Co je však více přirozené a potřebné než všeobjímající rovnost, je spolupracující jednání (Thorbecke in Pinstруп-Andersen a Sandoe, 2007). Velkou účinnost má sociální práce na místní úrovni, kde je realizována místními nebo zahraničními pracovníky. Vzhledem k tomu, že práce na úrovni komunit má přesně určenou cílovou skupinu, klade velký důraz na kulturní, historický a náboženský kontext, může volit zvláštní přístupy a metody.

Koncept Mezinárodní sociální práce vychází z lidsko-právní perspektivy, ekologické a sociální perspektivy. Lidsko-právní perspektiva se opírá o hodnoty lidské důstojnosti, svobodu, rovnost, nediskriminaci, spravedlnost a solidaritu. Ekologická perspektiva je založena na vizi, že ekologická krize bude efektivně přemožena spíše sociálními, ekonomickými a politickými změnami než vědeckými či technologickými procesy. Perspektiva sociální vychází z hodnot jako jsou participace, udržitelnost, sociální integrace, lidská práva a základní svobody. Základní programy a strategie, které Mezinárodní sociální práce používá jsou: posilování komunit, pomoc ke svépomoci, budování kapacit, vytváření pracovních příležitostí včetně zavádění systémů drobných půjček, komunitní rozvoj (Cox, Pawar, 2006). Rozvojová spolupráce prostřednictvím Mezinárodní sociální práce tak pomáhá také vytvářet stabilnější prostředí, odolnější vůči katastrofám. Rozvojová spolupráce na úrovni obcí, komunit je účinnější co do

⁶⁸ http://ec.europa.eu/echo/index_en.htm (navštíveno 16.3.2011)

vynaložených prostředků, protože je založená na konkrétních odpovědnostech konkrétních lidí.

Spolupráce s místními občanskými organizacemi a posilování jejich kapacit se uplatňuje při vytváření udržitelných venkovských projektů, ať už při rozvoji řemesel nebo drobného zemědělského podnikání (Černík, Váně, 2009). Komunitní projekty formou mikrokreditů se například realizovaly v oblastech po tsunami v Indonésii, ale i v oblastech, které živořily po rozpadu sovětské ekonomiky v Gruzii a Moldavsku a využívají se velmi často při budování stabilních komunit a udržitelných způsobů obživy v rozvojových zemích. Práce s komunitou ve slumech vyrůstajících v sousedství velkých měst, je také založena na participativních metodách spolupráce, kdy obyvatelé jsou zahrnováni do plánů na zlepšení úrovně svého bydlení. Jedná se většinou o velké projekty financované velkými organizacemi, jako je například Mezinárodní organizace práce, ale existuje i mnoho malých komunitních projektů nevládních organizací (Majale, 2008). Vytváření a posilování místních komunit, včetně jejich podílu na rozhodování, nelze z realizace těchto projektů vynechat. Situace ve slumech je velmi složitá, vzhledem k různosti obyvatelstva. Kniffki (2006) uvádí, že efektivní prevenci a následnou pomoc je možné realizovat pouze díky existujícím nebo pokud možno nově vytvořeným sociálním vazbám a stabilní sociální struktuře, což potom může vytvořit podmínky i pro udržitelný rozvoj. Mnoho programů mezinárodní pomoci a spolupráce se zabývá problematikou prosazování lidských práv. Realizace těchto programů na úrovni komunit je daleko snazší než na úrovni států a velkých celků, kde se není možno vyhnout politizaci této problematiky. Lidskoprávní přístup a jeho citlivé používání na místní úrovni, spolu s metodami komunitní sociální práce, je jednou ze základních hodnot mezinárodní sociální práce (Princová, 2009).

3.9 Prevence katastrof – budování komunit odolných vůči krizím

Prevence katastrof ve smyslu posilování kapacit a snižování zranitelnosti je součástí vytváření programů v humanitární i rozvojové pomoci. Tyto preventivní aktivity snižování rizika katastrof nazýváme v angličtině Disaster Risk Reduction (DRR). Prevencí katastrof se na globální úrovni zabývá OSN, která vytváří v této oblasti mezinárodní strategii⁶⁹. Důraz programy prevence byl výstupem Světové

⁶⁹ International Strategy for Disaster Reduction: <http://www.unisdr.org/>

konference o omezování katastrof v Janonském Kobe v roce 2005. Výstupní dokument se nazývá: „Budování odolnosti národů a komunit vůči katastrofám.“⁷⁰ V rámci Evropské Unie existuje nejen program DIPECHO⁷¹, prostřednictvím kterého jsou financovány plány na realizaci preventivních programů v zemích, které vykazují náchylnost ke katastrofám a opakovaným krizím, ale důraz na prevenci je kladen i v rámci rozvojových programů EuropeAid.⁷² Součástí preventivních programů je také vytváření odolných komunit (Disaster Resilient Communities). Při vytváření takovýchto komunit se také využívá nástrojů mezinárodní sociální práce, zejména participativních metod, práce na komunitních sociálních programech, vytváření svépomocných skupin, podpory budování odolných komunit a schopnosti společné reakce na určité situace, rozvoje schopností vést místní organizace a instituce a jejich zapojování do vyšších organizačních celků. Cílem těchto programů je vybudovat komunitu, která bude schopna vzdorovat následkům případných nenadálých neštěstí; proto podstatnou součástí programů tvoří krizový management a vytváření systémů včasného varování. (CHČR, 2009)

3.10 Návaznost humanitární a rozvojové pomoci.

Rozdělování pomoci na pomoc humanitární a rozvojovou je z hlediska obsahu násilné a je naopak žádoucí tyto druhy pomoci propojovat ve prospěch společného úsilí v potírání chudoby a zranitelnosti. Důležité je i personální propojení; zejména kvůli opakovaným krizím (například Indonésie Tsunami a posléze několik dalších zemětřesení – Jakarta, atd.) je velmi důležité, aby lidé, kteří pracují na obnově a rozvoji, dokázali zareagovat na novou humanitární krizi. Proti propojení hovoří často zvyk tyto pomoci rozdělovat a navíc zcela konkrétní věci, jako organizační rozdělení, oddělený způsob financování, a to nejen v rozpočtech na úrovni vlád, ale i nevládních organizací. Kromě různosti obsahové stránky obou druhů pomoci je navíc často poukazováno na to, že oba tyto druhy pomoci vychází z rozličných konceptů. Hugo Slim přičítá tento rozkol, ke kterému došlo v polovině minulého století, rozdílným východiskům: dichotomii mezi humanitarismem, založeným na humanitárním právu a rozvojovou pomocí, která se

⁷⁰ <http://www.iisd.ca/isdr/wcdr1/> (navštíveno 16.6.2011)

⁷¹ Disaster Preparedness ECHO: http://ec.europa.eu/echo/aid/dipecho_en.htm

⁷² http://ec.europa.eu/europeaid/index_cs.htm (navštíveno 20.4.2011)

opírá o právo lidských práv. Z tohoto důvodu je také velmi těžké nacházet společná témata, která spojují oba diskurzy (Slim, 2000).

Reformace přinesla do pomáhající praxe změnu duchovního paradigmatu: pořádek, peníze, byrokracii, transparentnost a především touhu po tom, aby výsledkem pomáhání byla změna (Pompey, 2011). Touha po změně je cílem rozvojové pomoci i rozvojových přístupů v humanitární pomoci. Myšlení veřejnosti, které se nemalou měrou podílí na financování především humanitární pomoci, je ale do značné míry charitativní – i z toho může plynout obtížnost propojení obou druhů pomoci. Rozdílné financování a různý kontext, ve kterém humanitární pomoc probíhá, považují za základní problém „propojování“ i respondenti výzkumu, který provedla Dorothea Hilhorst. (Hilhorst, 2004).

Objem peněz vydaný na zahraniční pomoc je jen jeden: pokud rostou náklady na humanitární pomoc, klesají náklady na rozvojovou pomoc a obráceně. Od konce studené války se objem prostředků investovaných do humanitární pomoci několikanásobně zvýšil. Je to zřejmě v důsledku narůstajících vnitřních konfliktů a nutnosti péče o uprchlíky a civilní oběti těchto konfliktů (Eade, Vaux, 2007). Lze to doložit na příkladu Somálska, kde příspěvek USA na humanitární pomoc v rámci operace Obnovená naděje asi 1,6 miliard dolarů byl 5x vyšší než celková US rozvojová pomoc do Somálska během posledních tří desítek let (Smith, 1995). I veřejnost je slepá vůči dlouhodobému strádání. Lidé jsou otřeseni úmrtím půl milionu dětí pod 5 let kvůli hladu a konfliktu v roce 1992 v Somálsku, ale že kvůli chudobě zemřelo na celém světě za tutéž dobu 13 – 14 miliónů dětí, zůstalo téměř nepovšimnuto. (Weiss, Collins, 2000, s.145)

Nicméně z velmi praktických důvodů, aby se například nedublovaly aktivity či finanční toky a byla zajištěna součinnost mezi akutní pomocí a vytvářením dlouhodobě udržitelné situace, byl postupně vypracován koncept spolupráce humanitární, následné a rozvojové pomoci, tzv. LRRD (Linking Relief, Rehabilitation and Development). Tento koncept umožňuje mimo jiné při poskytování humanitární pomoci uplatňovat od začátku rozvojové preventivní prvky, participativní metody a vytvářet mechanismy, jak dopadům nenadálých neštěstí odolávat (DRR)⁷³. Příkladem toho, že i velké humanitární programy pamatují na rozvojovou pomoc je tzv. Global Program Evropské Unie,

⁷³ Disaster Risk Reduction – programy na snižování rizika katastrof

organizační složky ECHO. Tento program napomáhá řešení a rozvoji zemí, které prošly krizí, ale na které zapomnělo.⁷⁴

⁷⁴ Forgotten crisis

4 ZPROSTŘEDKOVANÁ POMOC

Pomoc lidem vzdáleným je pomoc zprostředkovaná, na níž se podílí množství prostředníků neboli aktérů. K rozhodování o poskytnutí pomoci dochází zcela odděleně a většinou na místech velmi vzdálených od příjemců, často bez konzultací s přijímající komunitou, což přispívá ke komplikovanosti celého procesu. Rozhodovací proces v mezinárodní pomoci je považován za top-down model, kdy rozhodnutí jsou přijímána na jednom konci (nahore) a dopady těchto rozhodnutí se projevují na jiném konci (dole). (Carr, McAuliffe a Mac Lachlan, 1998).

Obrázek č. 1: Nejjednodušší model zprostředkovatelské pomoci.

Články řetězce představují jednotlivé aktéry nebo spíše skupiny aktérů na různých úrovních zprostředkování.

Každé napojení v tomto řetězci může přetvořit záměr ve smyslu vlastních zájmů a priorit a původní záměr může být zcela změněn, než výsledky dojdou k příjemcům. Jednotlivé změny potom nemusí ladit s předchozím či následujícím článkem řetězce. Změny pramení z rozdílného vnímání problémů i následných opatření a způsobů

pomoci. Pokud začneme u horního konce řetězce, kde vznikají zdroje, tak tam stojí převážně vlády, bohaté nadace, organizace, které sponzorují pomoc, mezinárodní organizace, které jsou určeny k tomu, aby vytvářely zdroje pomoci a v neposlední řadě jsou to drobní dárci, kteří svými příspěvky často společně přesáhnou finanční možnosti vlád a bohatých organizací. Další součástí řetězce jsou zprostředkující organizace, asi ve čtvrtině případů to jsou nevládní organizace, včetně organizací OSN. V posledních letech prudkého rozvoje krizové humanitární pomoci, její standardizace a rozvoje organizací, se vlády stále více spoléhají na realizaci rychlé pomoci prostřednictvím mezinárodních nevládních organizací, protože pomoc, která by se uskutečňovala spoluprací vlád by byla v mnoha chudých, zranitelných zemích málo efektivní. Tyto zranitelné země nejsou schopné poskytovat humanitární pomoc dostatečně rychle, hospodárně a účinně těm, kdo ji potřebují. Proto vlády v posledních letech delegovaly stále více objemu pomoci na nevládní organizace, protože si všimly, že způsob realizace pomoci jejich prostřednictvím se lépe dostává k příjemci, jeho potřebám a tím lépe naplní i morální závazek snižovat utrpení lidí postižených humanitární katastrofou. Až 80 % z prostředků určených na rychlou pomoc je zprostředkováno mezinárodními nevládními organizacemi přímo lidem, kteří tuto pomoc potřebují (Riddel, 2007, s.158). U dlouhodobé a rozvojové pomoci jsou to naopak ve většině případů ziskové organizace – soukromé podniky, agentury, které získávají od vlád zakázky. V přijímací zemi jsou zprostředkujícími organizacemi buď místní nevládní organizace, nebo také orgány místní správy, místní podnikatelé. Příjemci pomoci jsou potom dle druhu pomoci lidé postižení humanitární katastrofou, hladem, chudobou, komunitou a společností, které jsou zranitelné. Příjemcem pomoci může být ale také vláda jiného státu – velmi časté jsou druhy zahraniční pomoci, která se děje mezi vládami formou grantů, půjček a splácení či odpouštění dluhů mezinárodními institucemi. Často jsou příjemci pomoci zahraniční studenti, kteří studují v donorských zemích.

Neodmyslitelnou součástí řetězce pomoci, která jím jde napříč, jsou politika a media. Na horním konci řetězce (viz obr. 1) vidíme dáorce a plátce daní. Plátcí daní jsou vlastně reprezentování zvolenou vládou. Zahraniční pomoc bývá velmi zřídka předmětem volebních kampaní i v mnohem dárcovsky silnějších zemích než je Česká republika (pokud se ovšem nejedná o humanitární intervence například do Iráku nebo Afghánistánu). Rozhodnutí o částce rozpočtu, která bude určena na zahraniční pomoc,

však přísluší vládě a pokud by chtěla tuto částku zásadně zvýšit⁷⁵ na objem prostředků, který EU považuje za žádoucí, nutně by o tom musela veřejnost informovat. Média hrají zase zásadní roli při individuálním dárcovství, zejména v případě humanitárních krizí, ale i tehdy, kdy je třeba připomínat občanům zapomenuté krize, či zajímavé projekty na odstraňování bídy ve světě. Velmi důležitá jsou média, zejména tištěná, pro poskytování zpětné vazby⁷⁶ směrem od příjemců pomoci, humanitárních či rozvojových organizací k jednotlivým dárcům.

4.1 Role vlád

Jedním z hlavních donorů jsou vlády „bohatého severu.“ Podle Riddella existují různé motivace a důvody, proč pomáhají vlády na mezinárodní úrovni. Je to snaha pomáhat v krizových situacích, napomáhat rozvoji a snižování chudoby, vyjadřovat solidaritu, prosazovat vlastní národní politické a strategické zájmy, pomoci podporovat vlastní obchodní zájmy a udržovat tradiční historické vazby. V poslední době přibýly ještě dvě motivace a těmi jsou snaha o šíření globálních veřejných statků, veřejného dobra a úsilí o snižování negativních globálních dopadů. Pomoc vlád je často podmiňována dodržováním lidských práv ve světě a v té konkrétní zemi (Riddell, 2007). V literatuře se objevuje jako motiv i tzv. koloniální vina, tedy vina za škody, které bývalé koloniální mocnosti v koloniích kdysi napáchaly (Pandya, 2005), nebo vina za bohatství, kterým tyto země oplývají „na úkor zemí chudých“ (Tupy, 2003). Různí autoři uvádí samozřejmě další motivace, když jako příčiny pomoci uvádí snahu odvést pozornost od domácího rasismu, získat nazpět regionální vliv a získat trhy (Carr, McAuliffe, MacLachlan, 1998). Většina vlád tvrdí, že existuje morální důvod k poskytování pomoci. Jedná se o odpovědnost, závazek, povinnost poskytovat pomoc. Země „bohatého severu“ vyjadřují svoji odpovědnost snahou o dodržování lidských práv a odstranění rozdílů mezi lidmi, politici často hovoří o morálních výzvách.

Hlavní otázkou ale může být, kam až tato odpovědnost sahá, co je vlastně tou morální hodnotou. Monografie, zabývající se účinností zahraniční pomoci (Riddell, 2007)

⁷⁵ Státy EU se zavázaly přispívat na zahraniční pomoc částkou 0,7% HNP ročně. Tuto částku však naplňuje pouze Švédsko, u dalších zemí je to asi 0,3, v ČR to bylo v roce 2007 0,11%. http://www.fors.cz/cz/Rozvojova-spoluprace/ceska_politika (navštíveno 15.5.2011)

⁷⁶ Jedná se většinou o vyúčtování větších sbírek nebo prezentaci projektů, které byly za příspěvky realizovány.

nastiňuje tři možné úhly pohledu, kterými je možno na morální závazky vlád nahlížet. Je to absolutistická perspektiva, kdy vláda má povinnost pouze ke svým občanům. Této pozici se blíží pozice Japonska, které přispívá ke snížení chudoby jen tam, kde je vyvinuto zřetelné úsilí ke svépomoci nebo pozice Maďarska, které se netají tím, že pomáhá hlavně svým menšinám v zahraničí.⁷⁷ U řady států je vztah k zahraniční pomoci nejasný, zahraniční pomoc je vnímána jako dobrovolná záležitost, i když je považována za významnou. Stále více států však vnímá zahraniční pomoc z mezinárodní perspektivy, kdy mezinárodními závazky jsou dány již povinností podniknout některé akce včetně poskytnutí finančního příspěvku, zejména u pomoci multilaterální. Tato pomoc podle stojí na dvou základních pilířích – na respektování sebeurčení států, kterým se pomáhá a nevměšování do vnitřní politiky těchto států (Riddel, 2007). S těmito dvěma zásadami jsou ale v rozporu stále narůstající tendence států podmiňovat pomoc dodržováním lidských práv. Tento postoj mezinárodního společenství je shodně vnímán tak, že lidské utrpení a extrémní chudoba jsou porušováním lidských práv a tedy jako taková by tato práva zasloužila i mezinárodní ochranu. V humanitární pomoci existuje neustálé volání po efektivním a účinném systému, který by reagoval na katastrofy. Zrod globálního systému reakce na války a přírodní katastrofy je ale velmi málo pravděpodobný zejména proto, že neexistuje ani globální systém vyhodnocování potřeb. Odpovědi na různé katastrofy ve formě financování pomoci jsou velmi rozdílné – například na pomoc obětem tsunami bylo vybráno několikanásobně více prostředků než na pomoc uprchlíkům z Darfuru, přitom na straně těch uprchlíků bylo daleko větší strádání, utrpení i bezmocnost (Slim, 2005). Přes všechny nedostatky, které systém financování humanitární pomoci má, a který je často ovlivněn i tlakem médií a veřejnosti, byly ve Stockholmu v roce 2003 uzavřeny dohody o principech a praxi dobrého humanitárního dárcovství mezi dárcovskými státy. Na tyto principy se odkazuje i česká vláda v situacích, kdy je třeba obhájit jednotlivé kroky a rozhodnutí v oblasti humanitární pomoci.⁷⁸

Na využití pomoci mají velký vliv místní vlády. U humanitární pomoci je zásadní, zda vláda požádá o pomoc a umožní pomoci proudit do země, nebo zda pomoc odmítne a v případě zhoršující se situace pak musí mezinárodní společenství vyjednávat, zda

⁷⁷ Zástupci těchto zemí zastávali podobné názory na konferencích a jednáních, kterých jsem se zúčastnila (zápisky autorky).

⁷⁸ <http://www.goodhumanitariandonorship.org/gns/home.aspx> (navštíveno 10.5.2011)

může vůbec pomoci. Působení vlád je důležité a zásadní také v rozvojové pomoci, a to zejména proto, že velká část pomoci proudí právě přes tyto vlády a ve spolupráci s těmito vládami. Určitá podpora vlády a politická stabilita je konečně podmínkou pro rozvojovou pomoc, která je většinou dlouhodobá a představuje velké objemy investic. U těch nejchudších, nejkřehčích či do pasti lapených zemí, představuje slabá vláda právě jednu z oněch pastí. Špatné vlády mohou zničit velmi rychle ekonomiku země, jak na příkladu Zimbabwe ilustruje Paul Collier. „Špatné řízení a nesprávná hospodářská opatření naproti tomu dovedou zničit ekonomiku země neuvěřitelně rychle. Prezident Robert Mugabe je například zodpovědný za hospodářský kolaps Zimbabwe, který začal v roce 1998 a vyvrcholil inflací překračující 1000 procent ročně“ (Collier, 2009, s.82) A špatné vládnutí existuje v téměř 50 zemích, kde žije miliarda nejchudších, a které jsou soustředěny zejména v Africe, Střední Asii a dále roztroušeny ještě někde po světě (např. Haiti). V dnešní době si většina států, které chtějí poskytnout pomoc do takto zranitelných zemí hledá mechanismy, jak tuto pomoc provádět, často se tak děje prostřednictvím nevládních organizací. Tyto vlády jsou však schopné činit nátlak i na nevládní organizace, protože oblasti, kam většinou směřuje pomoc, jako je sociální oblast, zdravotnictví a eventuální místní vlády, jsou pro centrální vládu nedůležité. Pracovníci mezinárodních organizací pak mají velký problém, jak realizovat pomoc, protože i když potřeba pomoci je zoufalá, místní instituce jsou slabé a často nátlaku centrální vlády podléhají. (Sogge, 2001)

Dalším aktérem, který obklopuje mezinárodní organizace zejména v případě náhlé katastrofy, jsou místní podnikatelé. Ne všichni jsou katastrofou zruinováni. Někteří vidí příležitost v zájmu o pozemky pro stavbu táborů, nájemné v domech pro kanceláře, roste zájem o služby a ceny těchto komodit narůstají. Objevují se registrovaní i neregistrovaní podnikatelé, kteří často nacházejí vztahy k úředníkům a je těžké nacházet hranici mezi legálním a nelegálním jednáním. Důsledkem je vzrůst nestability a snížení bezpečnosti. Zmatek, který vzniká, nazývají političtí analytici v Africe „zmatek jako politický nástroj“ – „velký muž“ získává výhodu a ovládne zdroje včetně humanitární pomoci. Zoufalé oběti často prodávají svůj zbývající majetek, dobytek i svou pracovní sílu pod cenou, zatímco ta část obyvatelstva, která nebyla postižená se chopí příležitosti a bohatne. V takovémto zmatku se mohou sociální rozdíly mezi lidmi jen zvyšovat. (Softe, 2001)

4.2 Veřejná podpora a individuální motivace pro poskytování pomoci

Vláda pro svoji pomoc potřebuje podporu veřejnosti i jednotlivců. Čím vyšší je veřejná podpora, tím vyšší jsou částky, které vláda investuje. Podpora veřejnosti je podle výzkumů, prováděných od 80. let minulého století v zemích „bohatého severu a západu“, trvale vysoká (Riddell, 2007). Pocit odpovědnosti se díky globalizaci rozšířil z rodiny, kmene, obce, až na lidi vzdálené v globálním měřítku (Mattová, 2010). Je ale zajímavé, že pokud lidé mají srovnávat, zda dávají přednost řešení sociálních problémů ve vlastní zemi nebo pomoci v zahraničí, téměř stoprocentně odpovídají, že dávají přednost pomoci ve vlastní zemi, což znamená, že podpora zahraniční pomoci má celkem nízkou prioritu (Barnett, 2008). Je také zajímavé, že lidé nedokáží rozlišit pomoc humanitární, krizovou a pomoc dlouhodobou rozvojovou. Z těch, kteří často přispívají na zahraniční pomoc, jich 88 % nikdy neslyšelo o Rozvojových cílech tisíciletí. Veřejné sbírky jsou založeny na nedokonalém obraze přispívatelů o skutečných potřebách. (Riddell, 2007). Proto většina přispívatelů přispívá na to, co jí zprostředkovávají média a to jsou většinou dramatické reportáže o trpících a umírajících v důsledku nějaké humanitární katastrofy. To jenom podporuje zájem veřejnosti o krize, místo aby štedrost lidí pomáhala média usměrňovat a prohlubovala jejich znalosti a o akutním hladu a úmrtích lidí v důsledku extrémní chudoby.⁷⁹ Riddell (2007) uvádí také zajímavou skutečnost, že existuje značné množství lidí (v různých zemích 20 – 40 %), kteří si uvědomují, že pomoc může selhat a nedosáhnout cíle a přesto zahraniční pomoc podporují. „Sbírky, na které občané přispívají po neštěstích velkého rozsahu, vyjadřují mimo jiné provinilou úlevu, že tentokrát to za nás vzali jiní“ (Baštecká, 2011, s.22). Odpovědnost dávajících či přispívajících není tedy příliš závislá na efektivitě pomoci. Proč tedy tyto lidé pomáhají? Jsou to pravděpodobně i morální důvody, přesvědčení, že pomáhat trpícím je správné.

Motivace těchto lidí bude zřejmě odlišná od motivace vlád, nicméně jejich individuální svědomí napomáhá k vytváření společenského étosu, který je zahraniční pomoci nakloněn. Motivace je „dynamicky uspořádaný soubor vnitřních faktorů, které ve formě aktuálních či trvalých pohnutek chování (jednání) podněcují člověka

⁷⁹ V ČR poměrně mnoho projektů financovaných Ministerstvem zahraničních věcí na propagaci rozvojového vzdělávání na školách, v denním tisku i v rozhlase např. Rozvojovka v Lidových novinách, projekt ČvT i Charity ČR na podporu rozvojového vzdělávání, program rádia Leonardo o zapomenutých krizích atd.

k činnosti a usměrňují jeho činnost“ (Klimeš, 2005). Morální pohnutky zahrnují solidaritu, potřebnost, povinnost, soucit, snahu přispět ke zmírnění utrpení, i pocit toho, „že si to mohu dovolit“. (Riddell, 2007, s.155) Jeden z důvodů, proč lidé pomáhají, je zbavení se jakéhosi vnitřního pocitu viny. Je zřejmé, že pocity viny se hojně vyskytují jako motivace v individuální pomoci vzdáleným potřebným, stejně jako když jsou osloveni přímo žebrákem na ulici. Lidské utrpení, které vyzařuje do našich obýváků z televizních obrazovek vytváří pocit nepohodlnosti, možná i pocit viny za vlastní pohodlí. Některé agentury či různí aktivisté dokonce využívají ve svých kampaních vyvolávání pocitu viny, že nadměrnou spotřebou v rozvinutém světě způsobujeme hladovění v nerozvinutém světě (Tupy, 2003). Pravdou ovšem je, že motivace je většinou smíšená. To, co lidé ve zprávách vidí, je nejvýše několikaminutová zpráva o zemi, o které předtím nic nevěděli, sotva vědí, kde ta země leží, jsou většinou profesionály v jiném oboru, než aby se vyznali v tragedii jiných lidí (Rieff, 2002). Morální povinnost šťastnějších asistovat méně šťastným je jeden z normativů všech velkých světových náboženství a je v nich hluboce zakořeněno. Je to soucit k bližnímu, oddanost hodnotám lidské důstojnosti, zájem o utlačovaného a vyvrženého, hlad a snaha o nasycení hladových. Ať už se to nazývá altruismus, lítost, solidarita, soucit, impuls, je hluboce zakořeněn v lidské kultuře (Marshall, 2007). Singer (2009) uvádí, že nám pomáhá dávat, když si dokážeme příjemce představit (adopce na dálku), když vidíme, že dávají jiní a když ti jiní vidí, že pomáháme my nebo když v tom, že pomáháme, je i nějaký náš osobní zájem (i když si ho někdy nepřiznáme). Altruistické pohnutky jsou na rozdíl od egoistických považovány za ušlechtilé. Schmidbauer (2000) uvádí, že motivy altruistického jednání mají kořeny v dětství a v křesťanské výchově.

Zcela specifické jsou motivace lidí, kteří jdou osobně pomáhat jako dobrovolníci nebo pracovníci mezinárodních organizací. O své motivaci říká prof. Vladimír Krčméry⁸⁰: „Bola to nevyhnutnosť, lebo sme veľmi zle spávali, keď sme videli v televíznych spotech tú strašnú biedu. Vtedy sme sa budili desaťkrát za noc, teraz je to trochu lepšie – už len čtyri razy...“ (Bajer, 2009, s.4). Motivace budoucích pracovníků v zahraniční pomoci byla ale zejména v době, kdy se se zahraniční pomocí v ČR začínalo, velmi naivní, dodnes se však podobné motivace objevují v očekáváních studentů hlásících se na školy připravující na dráhu pracovníka v zahraniční pomoci:

⁸⁰ Profesor Vladimír Krčméry, rektor Vysoké školy Sv. Alžběty v Bratislavě, lékař, který působil na mnoha místech v Africe a po celém světě, kde založil především zdravotnické a sociální projekty.

„Humanitární pracovník musí být odolný proti stresu, pohybově zdatný, nesmí udělat chybu, má psychickou sílu, vyrovnanost, vytrvalost, je morální oporou lidem, energický, statečný, velmi užitečný, dělá správné věci, řeší složité situace...“ (Princová, 2008). Je dobře, že dnes je možné se v této oblasti vzdělávat, často studenti absolvují přípravu na profesi humanitárního pracovníka spolu s přípravou na profesi sociálního pracovníka.⁸¹ To, co platí o sociálních pracovnících, že jejich osobnost je jejich nejdůležitějším profesním nástrojem (Kopřiva, 2006), platí u humanitárních pracovníků a pracovníků v zahraniční pomoci dvojnásob. To, co si nesou s sebou je on sám, nese totiž svoji odbornost a srdce, jak zdůrazňuje Benedikt XVI (2006). Několikanásobně se ale v případě zahraničních pomáhajících může projevit i negativní stránka motivace: touha po moci, snaha utéci svému životu, touha po dobrodružství. Touha po moci je velmi častou skrytou pohnutkou tváří v tvář opravdu bezmocným bytostem, které jsou nám médií zprostředkovávány, snaha utéci, je mezi pracovníky v zahraniční pomoci velmi častá a v případě, kdy nestihnou v osobním životě zakotvit, dokonce stále častější (Princová 2008, s.68). Velmi častým negativním jevem u lidí pracujících v zahraniční pomoci je permanentní tlak na výkon, který je potom prokletím jak pro samotného pracovníka, protože se projeví z pravidla psychosomatickými potížemi, tak pro místní pracovníky, kteří mají jiné kulturní návyky. (Doležel, 2008)

4.3 Zprostředkující organizace doma i v zahraničí

Zprostředkující organizace realizují přání dárců a činí tak na základě projektů, které se v případě dlouhodobé rozvojové pomoci či spolupráce vytvářejí dlouho a schvalovací proces je velmi náročný. V případě krizové humanitární pomoci jsou záměry, projekty i schvalování velmi rychlé, financování formou sbírek probíhá rychle, protože dárci bývají zpravidla nejštědřejší okamžitě po krizi. V případě získávání prostředků od vlády je také jednodušší schvalovací proces, stejně tak prostředky Evropské komise lze obdržet během několika málo dnů⁸². Podklady pro vytváření

⁸¹ Programy bakalářský a magisterský Caritas-VOŠ sociální v Olomouci a Cyrilometodějské fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, které vzdělávají studenty v oblasti humanitární a mezinárodní sociální práce. www.caritas-vos.cz; (navštíveno 15.2.2011); www.kks.upol.cz (navštíveno 15.2.2011).

⁸² Kancelář evropské komise ECHO, která má s většinou velkých organizací sepsané smlouvy, tzv. Framework Partnership Agreement (FPA), takže po krizi je možné obdržet schválení do několika hodin http://ec.europa.eu/echo/index_en.htm (navštíveno 4.4.2011)

záměrů a projektů jsou zpravidla získávány prostřednictvím speciálních týmů.⁸³ Nevládní nezisková organizace⁸⁴ s mezinárodní působností, která zprostředkovává zahraniční pomoc, má zpravidla sídlo v takzvaných donorských zemích, v místech, odkud čerpá své finanční i lidské zdroje. Této kanceláři se říká v mezinárodním kontextu „headquarters“ a pracovník, který je odpovědný za projekty v nějaké konkrétní oblasti „desk-officer“. V případě větších projektů pak organizace zpravidla vysílá své zástupce do země, kde má v úmyslu realizovat své projekty a tito zástupci zde zakládají také svoji kancelář. Pracovník, pracující v této kanceláři se nazývá „field-officer“. Podobně i firmy, které vytvářejí zisk, mají své zastoupení v obou rozhodujících místech.

Nevládní organizace byly původně spjaty zejména s realizací krizové humanitární pomoci, tam kde byla ohrožena důstojnost člověka v důsledku velkého utrpení. Postupně se ale jejich legitimita rozšířila i do oblasti dlouhodobé pomoci, a to zejména kvůli jejich schopnosti asistovat chudým lidem a chudým komunitám, které nemohou být snadno dosažitelné oficiální pomocí prostřednictvím vlád. Jak NGO, tak soukromé firmy, si mohou pozvat konzultační firmu, jak ukazuje řetězec pomoci (obr.1) a zpravidla spolupracuje s místní nevládní organizací nebo s místními spolky či sdruženími. Organizace také zejména v případě dlouhodobé pomoci spolupracuje s místní, regionální i národní vládou, v případě objemnějších projektů, spolupracuje také s místními podnikateli. Teprve na konci tohoto celého řetězce je příjemce pomoci. V ideálním případě jsou příjemci pomoci vtaženi do celé této spolupráce při realizaci projektu nejrůznějšími způsoby, ať pouze jako poradci, zdroj informací, pracovní síla, či v ideálním případě jsou spolutvůrci záměrů nebo se podílí i na realizaci projektu. Tomuto způsobu spolupráce se říká participace a je to velmi důležitá součást realizace projektů; neboť je to jeden ze základních požadavků na kvalitní realizaci zahraniční pomoci a spolupráce. Pozice nevládních organizací je velmi těžká – zejména ony, ne firmy či agentury, jsou nositeli hodnot dárcovské civilizace. Jsou odpovědní za

⁸³ Mechanismy získávání informací a vytváření projektů v případě katastrof jsou u většiny organizací velmi podobné, například Caritas internationalis zasilá do místa katastrofy takzvané ERST týmy (Emergency Response Support Team) a jejich zprávy zasilá okamžitě do všech svých poboček v asi 160 státech světa prostřednictvím tzv. flesh či S.O.A. appeals, bleskové výzvy, na základě kterých si již mohou jednotlivé organizace vytvářet projekty pro své dárce. www.caritas.org (navštíveno 5.4.2011)

⁸⁴ V České republice je správný název nezisková organizace, jejichž činnost upravují různé zákony (obecně prospěšná, občanské sdružení, nadace a církevní organizace) <http://www.czech.cz/cz/66483-neziskovy-sektor> (navštíveno 10.5.2011), zatímco v zahraničí je ustálený pojem nevládní organizace, non-governmental organisation, v případě mezinárodního působení INGO – international non governmental organisation

správnou realizaci a prosazování hodnot dárcům i daňovým poplatníkům, ale zároveň v nemenší míře jsou odpovědny příjemcům pomoci. Tato dvojí odpovědnost je pro pracovníky těchto organizací často zdrojem dilemat.

4.4 Přijímající státy

Přijímající země, do kterých je pomoc namířena, mají většinou zásadní problémy. Paul Collier píše o 50 zemích světa, ve kterých žije miliarda nejchudších lidí, kteří jsou lapeni do „pasti chudoby“. Příčiny vidí v občanských válkách, v nedostatku nebo naopak množství přírodních zdrojů, špatném přístupu k moři a špatných sousedech, a zejména ve špatném vládnutí (Collier, 2009). Jestliže vlády nemají programy na posilování kapacit a na budování institucí, nemohou rozvojové programy uspět. Tato pravda skutečnost je tak zásadní, že se stala součástí moudrosti v rozvojovém diskurzu, „článkem víry“. Dárcovské země kladou důraz na „dobré vládnutí“, ale největší potřeba pomoci je právě tam, kde je naprostý nedostatek odpovědnosti, kapacit, schopnosti vládnout i velmi slabé instituce. Takové státy jsou nazývány různě: země s nízkými příjmy, složitá partnerství, složitá prostředí, upadlé státy, křehké státy.⁸⁵ I přes rozdílnosti v názvech jsou ale slabosti takových států podobné (Riddell, 2007, str.371). V případě, že je jasné, že pomoc by se někde rozplynula, obracejí se dárcovské země na nevládní organizace, které jsou schopny pomoc realizovat přímo v regionech a komunitách. Příkladem může být rozvojová spolupráce ČR a Kambodži. Kambodžská vláda si přála, aby se rozvojová spolupráce realizovala prostřednictvím umazání dluhu, ale česká vláda tento způsob pomoci odmítla a realizuje ji prostřednictvím neziskové organizace, která se zabývá rozvojem zemědělství v komunitách. Pokud probíhá pomoc či spolupráce prostřednictvím vlád, které splňují podmínky pro to, aby byly nazvány vládami křehkých států, existuje velké riziko, že poskytnuté prostředky nedorazí k cílové skupině ani k příjemci pomoci v důsledku korupce vládnoucích diktátorů či klanů.

⁸⁵ Anglické názvy těchto států včetně organizací, které je takto jmenují. Low Income Countries Under Stress (Světová banka), difficult partnerships (OECD/DAC), difficult environments (DFID), failed states (US), fragile states, v současné době nejvíce rozšířené (Riddell, 2007, s. 371)

4.5 Přijímající organizace

Jsou to organizace, které jsou zpravidla založeny místními lidmi v oblasti, která přijímá pomoc. Jde o zástupce postižené komunity nebo různé osoby, které mají schopnosti komunikovat se zprostředkujícími organizacemi. Takové organizace vznikají zpravidla při humanitární pomoci po katastrofách – mají dobrou znalost místních problémů, kultury a zvyků, znají místní komunitu, vědí, kdo byl postižený a kdo potřebuje pomoci. Spolupráce s těmito organizacemi je pestrá, neboť mají různý stupeň důvěryhodnosti, jsou různě motivované. V současné době se v některých zemích již vytváří určitá vrstva lidí, kteří ovládají jazyk zprostředkovatelských organizací a často velmi dobře vědí, co tyto organizace zajímá a co chtějí slyšet. Dokáží sehnat zboží a zprostředkovat práci firm. Spolupráce s nimi je jedním z nejtěžších úkolů zprostředkovatelských organizací, jak vyplývá z rozhovorů, které byly provedeny v rámci výzkumu, který je součástí této práce. Přesto dnes mají již určitý stupeň znalostí a Evropská komise se postupně snaží, aby se místní organizace staly samy příjemci finančních prostředků a realizátory projektů. Došlo by tak ke zkrácení zprostředkovatelského řetězce a převodních článků s různými motivacemi a zájmy, což by mohlo znamenat pozitivní změnu. Zároveň se ale jedná o natolik odlišné partnery a takovou kulturní mnohost, že není jisté, jak se navržené změny osvědčí v praxi. Pochopitelně, že se evropské zprostředkovatelské organizace takového kroku Evropské komise obávají, protože pro ně to může znamenat ukončení nebo omezení jejich činnosti.

4.6 Příjemce pomoci

Výraz příjemce pomoci vzbuzuje pocit, že jeho role je pasivní. Při používání tohoto výrazu vzniká nebezpečí, že mu v celém procesu pomoci přisuzujeme spíše roli objektu než subjektu. Nicméně anglický výraz beneficiary – člověk jemuž se činí dobro, je určitě více zabarven vztahem podřízenosti než poměrně neutrální český pojem příjemce. V poslední době se ale i v angličtině používá výraz recipient – příjemce. Výraz cílová skupina používaná v rozvojové spolupráci je ale pro (nejen) účely této práce nevhodný právě pro jeho skupinový a anonymní charakter. Proto důsledně používám výraz příjemce pomoci, protože i ve výzkumné části se věnuji právě příjemcům pomoci a rizikům, jakým jsou vystaveni.

Příjemci pomoci jsou v řetězci poskytovatelů nejnižší (viz obr. č.1). Bývají vnímáni jako bezmocní a podřízení, jsou vyčerpaní, zranitelní, nemají majetek ani žádnou možnost a jenom bojují o přežití. Tento laický pohled není pravdivý, protože mají své způsoby a mechanismy, jak přežít. Podle Karla Šimra⁸⁶ není vhodné využívat slovo příjemce, ani postižený nebo zasažený, spíše člověk, který přišel do styku s neštěstím, kterého potkalo neštěstí. Možná, že nevhodné vnímání i nevhodné názvosloví pro pomoc ze strany dárců také způsobuje, že příjemci pomoci jsou velmi zranitelní vůči způsobu pomoci. Navíc je slovo příjemce jaksi definitivní – nemá možnost se odvděčit. Přitom jsou tito lidé nejdůležitější součástí řetězce pomoci, kvůli kterým celý systém existuje. Mnohdy se však stávají objektem pomoci, pomoc v nich vzbuzuje očekávání, která nejsou většinou naplněna. Pomoc není kulturně citlivá, chování pracovníků organizací bývá nadřazené. Příjemci pomoci mohou pomoc odmítnout, příliš si jí nevsímat, nic neočekávat a nebo se do pomáhaní angažovat. Organizace sice nabízejí participaci při realizaci pomoci a považují to za jednu z hlavních zásad správného poskytování pomoci. Přesto je účast místních na realizaci pomoci ve skutečnosti daleko menší, než by bylo možné očekávat (Softe, 2001). To ostatně potvrzují i respondenti v mém výzkumu (viz dále). Minimálně u dlouhodobější a rozvojové práce s komunitou v různých oblastech činnosti jsou participativní přístupy velmi potřebné. Ve své monografii *Nápady pro rozvoj*⁸⁷ se Robert Chambers věnuje chybám, kterých se pracovníci v rozvojové pomoci dopouští, jejich pocitu, že na jejich straně jsou vědomosti a ti ostatní se musí učit. Naopak by se měli učit naslouchání a osvojit si dovednosti od místních lidí. V jeho metodách participace se příjemce pomoci a partner dostali dostávají na stejnou úroveň. (Chambers, 2005)

⁸⁶ Karel Šimr, evangelický farář a člen skupiny pro psychosociální krizovou pomoc, citace z přednášky uskutečněné dne 30. dubna 2011 na Caritas-VOŠ v Olomouci.

⁸⁷ Ideas for Development

II. ETICKÁ PRAVIDLA A ÚSKALÍ

5 ÚVOD DO JEDNOTLIVÝCH OBLASTÍ

V diskurzu správného poskytování zahraniční pomoci existují základní dilemata, a to mezi charitativně filantropickým⁸⁸ a lidskoprávním přístupem, dále mezi povinnostním a konsekvencialistickým či utilitaristickým přístupem. V tomto prostoru je s většími či menšími riziky zahraniční pomoc poskytována. Pomáhání charitativně filantropickým způsobem vede často k paternalistickým postojům, naopak přílišný důraz na lidská práva může znamenat politizaci pomoci. Charitativně filantropický přístup je považován za bezhlavé rozdávání, lidskoprávní přístup bývá kritizován za to, že pomoc politizuje (Slim, 2002). Se sporem mezi charitativně filantropickým přístupem a přístupem založeným na lidských právech se setkává řada lidí, kteří se kdy setkali s pomocí a přemýšleli o její ideální realizaci, nebo kteří přispívají na pomoc. Odborníci, kteří se věnují humanitární a rozvojové pomoci dlouhodobě, si uvědomují, že způsob pomoci, který se může opírat o dodržování lidských práv v dané zemi, má větší naději na udržitelnost, protože lidé, pro které je pomoc určena jej mohou lépe využívat a rozvíjet. Je ale těžké se přiklonit pouze k tomuto principu zejména tehdy, když „dárcovská obec“ je motivována převážně charitativně filantropicky: „Každý máme někdy potřebu charity a filantropie. Pokud bychom mohli rozhodnout, že charitativně filantropický přístup je špatný a lidskoprávní dobrý, bylo by to příliš jednoduché“ (Slim, 2002, s.4).

Mnoho teoretiků i praktiků v zahraniční pomoci zvažuje přístupy, ale potřeby těch na tom druhém konci řetězce pomoci nikdo nijak zásadně nezpochybňuje. Často se některé organizace při své práci drží lidskoprávního přístupu a snaží se jej prosazovat, přesto při komunikaci s domácími dárci používají filantropické argumenty popisující postižené, hladovějící a nemocné lidi jako potřebné oběti vyžadující soucit, místo aby jim vysvětlili, že je třeba spíše tlačit působit na vlády, aby se zasazovaly o dodržování lidských práv ve světě, což by znamenalo také tlak na odpovědné a spravedlivé vládnutí, které by samo znamenalo snížení počtu oněch obětí (Slim, 2002). Povinnostní přístup zavání některým humanitárním pracovníkům fundamentalismem

⁸⁸ Rozdíl mezi charitativním a filantropickým přístupem (historicko-lingvistický) je popsán na str. 24.

a konsekvencionalistický či utilitaristický účelovostí jednání (Hilhorst, 2004). Charitativně filantropický přístup, který se soustředoval na pomáhání podle potřeby bez ohledu na situaci, ve které se lidé nacházejí a bez touhy něco změnit, pomáhal udržet neblahý status quo v dané zemi a svým způsobem upevňoval stávající situaci. Charitativně filantropický přístup, dalo by se spíše říci „rozdávací“, protože nezřídka postrádá ten rozměr lásky k bližnímu, bývá poznamenán tím, že humanitární organizace ve snaze vše rychle zařídit a zorganizovat zamění příjemce pomoci a pomoc samotnou. Pomoc se pak stává subjektem a příjemce pomoci pouze objektem celého úsilí. Tato skutečnost odporuje Kantovu povinnostnímu principu, podle kterého máme každou osobu považovat za svobodnou a vždy za účel o sobě, nikoliv za prostředek (v tomto případě prostředek ke splnění cíle definovaného jako distribuce humanitární pomoci). (Kant, 1990)

Nejvážnější dilemata vznikají na úrovni příjemce pomoci, protože teprve ve vztahu, kdy vnímám tvář druhého, dochází k rozhodování, které má etickou povahu, tehdy je člověk vystaven té nejvyšší odpovědnosti (Lévinas, 1997). V případě zprostředkované pomoci vnímá tvář toho druhého teprve ten terénní pracovník, který je téměř na úrovni příjemce. Sled povinností je tedy obrácený: ten, kdo rozhoduje na vrcholu řetězce, nemá podle Lévinase téměř žádnou odpovědnost, největší skutečnou odpovědnost má vlastně ten, který by měl plnit něčí vůli, což je jeden z největších paradoxů pomoci na dálku vůbec. Ve snaze překonat překážky, které komplikovanost řetězce poskytování pomoci lidem vzdáleným klade do cesty humanitárním pracovníkům i pracovníkům působícím v rozvojové pomoci, je vytvořeno velké množství pravidel, jejichž publikování by jistě překročilo rámeček této práce.

Rozvojová pomoc či rozvojová spolupráce se snaží vycházet ze zásady spolupráce, spravedlnosti a ochrany lidských práv. Cílem je dosáhnout pozitivní změny ve společnosti, kam je pomoc namířena. Jednou z výhod uvedeného druhu pomoci, je dostatek času na její realizaci. Je jí možno dlouhodobě plánovat a vyhnout se paternalistickým přístupům a řádně připravit spolupráci. Naopak některým rizikům se ani u rozvojové spolupráce vyhnout nelze, naopak přibývají rizika další.

6 POVINNOSTNÍ, DEONTOLOGICKÁ ETIKA

Základní pravidla pro poskytování humanitární pomoci vychází z Kantova důrazu na povinnost; základním principem je humanitární⁸⁹ imperativ (podle Kantových kategorických imperativů). Humanitární imperativ má svůj původ v principech Červeného kříže (humanita, neutralita, nestrannost, nezávislost dobrovolnost, světovost a jednota)⁹⁰. Humanitární imperativ se stal základem Etického kodexu Červeného kříže a Červeného půlměsíce (Projekt Sphere, 2003, s.268) a Humanitární charty: „Znovu zdůrazňujeme naši víru v humanistický imperativ a jeho primát. Rozumíme tím přesvědčení, že je nutné uskutečnit všechny možné kroky k zastavení či zmenšení útrap vyplývajících z ozbrojených konfliktů nebo přírodních katastrof, a že postižené civilní osoby mají právo na ochranu a pomoc“ (Projekt Sphere 2003, s.4).

6.1 Etický kodex Mezinárodního hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce a nevládních organizací pro poskytování humanitární pomoci v krizových událostech.⁹¹

Etický kodex obsahuje deset ustanovení, část je odvozena právě z původních principů Červeného kříže, další část klade důraz na „rozvojové prvky“ v humanitární pomoci, jako je odpovědnost, partnerství, participace a udržitelnost. Důležitou skutečností je, že kodex neobsahuje zásadu neutrality, která, jak z dalšího textu vyplývá, je zejména při pomoci v rámci vnitřních konfliktů nedosažitelná.

Kodex je založený na potřebách, to znamená, že humanitární imperativ se vztahuje k potřebám lidí v nouzi. Formulace etického kodexu jsou opatrné, ve smyslu budeme se snažit, budeme usilovat, spíše než musíme (Projekt Sphere, 2003, s.268). Přesto uvedený dokument vytváří určitý rámeček, ve kterém se může diskutovat politika, rozhodování v konkrétních situacích a konkrétní dilemata. Jednotlivá ustanovení se

⁸⁹ V Originále je humanitarian imperative (The Sphere Project 2004). V českém (Kochově) překladu (Projekt Sphere 2003) je humanistický. Já se budu držet výrazu humanitární, že se jedná o tentýž význam.

⁹⁰ <http://www.cervenkykruz.eu/cz/principy.aspx> (navštíveno 8.5.2011)

⁹¹ V originále: The Code of Conduct of the Red Cross and Red Crescent Movement and INGO's in Disaster Relief.

dotýkají i rozvojové problematiky a při současném prolínání humanitární a rozvojové pomoci je pro rozvojovou problematiku stejně významný.

U příležitosti 10. výročí etického kodexu provedla Dorothea Hilhorst⁹² výzkum, jehož výsledky jsou uvedeny u příslušných ustanovení etického kodexu v následujícím textu. Výzkum, který autorka založila na dotazování humanitárních pracovníků s mnohaletou zkušeností v terénu, podnikla proto, aby zjistila, do jaké míry je kodex aplikovatelný v současné, stále se měnící, situaci mezinárodních konfliktů. Došla k závěru, že etický kodex není neživým dokumentem, i když na začátku bylo podezření, že už nemá co říci. Jeho význam začal stoupat, když byl poprvé použit jako referenční rámec pro evaluace pomoci po zemětřesení v Indickém Gujaratu v roce 2001. Také problémy, které přinesly hlavně intervence do Afghánistánu a Iráku probudily zájem o „dilemata, se kterými se musíme potýkat“ (Hilhorst, 2004). V neposlední řadě tvoří etický kodex také základní strukturu a podklad pro vytváření etických kodexů jednotlivých organizací, které pak akcentují tu či onu stránku etického chování v různých kontextech.

6.1.1 Humanitární potřeby mají vždy prioritu

Povinnostní etika je založená na humanitárním imperativu a charitativním (filantropickým) přístupu: „Jako členové mezinárodního společenství jsme si vědomi své povinnosti poskytnout humanitární pomoc, kdykoli je potřeba“ (Projekt Sphere, 2003, s.269). V článku Etického kodexu Červeného kříže se dále píše o povinnosti „humanitárního společenství“ poskytovat pomoc, pokud se vyskytne potřeba pomáhat. Princip humanity je totožný s prvním principem Červeného kříže a kulturně vychází z křesťanských tradic a z tradice sociálních organizací orientovaných na individuum. „Podobenství o milosrdném Samaritánovi zůstává měřítkem, které ukládá univerzalitu lásky, již je třeba uplatňovat vůči potřebnému člověku, s nímž jsme se setkali „náhodou“, ať už je to kdokoli“ (Benedikt XVI., 2006, s.35). Respondenti výzkumu, prováděného u příležitosti 10 let Code of Conduct, často příslušníci organizací spojovaných s církvemi pochybovali, zda sekulární humanismus poskytuje kompletní odpověď na tuto situaci. Výsledky výzkumu přinesly pochybnosti o tom, zda

⁹² Dorothea Hilhorst, expertka na humanitární pomoc, profesorka Disaster Studies na Universitě v holandském Wageningen, zakladatelka světového fóra praktiků i teoretiků v oblasti humanitární pomoci: „International Humanitarian Studies Association.“

humanitární imperativ platí za všech okolností. Je povinnost pomáhat, když poslušnost humanitárnímu imperativu nezajišťuje pozitivní výsledek, jako například v táborech v Zairu v polovině 90.let 20. století, které se staly rekreačním místem pro ozbrojence? Jedná se v takových případech o slepý fundamentalismus? Nebylo by lepší v takovém případě odejít a nechat umřít tisíce lidí hlady i ty potřebné, které neumíme od těch ozbrojenců odlišit? (Hilhorst, 2004). Podle Kanta je hodnotově významné i to, že je snaha a vůle naplnit to, co dobrého mělo být uděláno (Kant, 1990). Jak ale v tomto případě dobro rozeznat?

Filantropický a charitativní princip, který je propojen s povinnostním principem způsobuje určitou „posedlost“ dávání věcí a pokrývání materiálních potřeb (a záchranu životů), ať už je to ze strany dárců nebo zprostředkujících organizací. Hugo Slim píše v této souvislosti o „humanitární obsesi“ (Slim, 2008). Ta může znamenat pro mnohé humanitární pracovníky problém a taková pomoc může být negativně vnímána i příjemci pomoci⁹³. Bylo by třeba uvědomit si, že krizi je nutno brát také jako šanci dát příjemcům pomoci svými postoji prostor, aby této šance využili: „Snad každá krize je také duchovní záležitostí“ (Halík, 2009, s.43). Během osvícenství došlo k jistému zesvětštění pomoci: z pomoci charitativní, která byla založena na lásce k Bohu, se stala pomoc filantropická, která je založena na lásce k člověku. Osvícenství tak ztratilo vertikální zakotvení člověka a ten začal hledat smysl své existence sám v sobě (Dohnalová, 2006). „Místo metafyzických jistot si Západ zvolil hmotu, materiální jistoty, obecné blaho a humanitu“ (Jung, 1994, s.47). Proto tam, kde by byly na místě modlitby a zejména prosba za duše zemřelých, přispěchá dnešní člověk s finanční či materiální pomocí.

6.1.2 Pomoc je poskytována bez ohledu na rasu, náboženství nebo národnost příjemců a bez jakéhokoli negativního rozlišování. Priority pomoci jsou stanovovány pouze na základě potřeb.

Druhé ustanovení Etického kodexu apeluje na spravedlivé jednání a rovný přístup, který je podmínkou humanity a humánního chování. Nicméně zachovávat rovnost bývá velmi těžké, zejména ve složitých situacích humanitárního kontextu, kdy se zachraňují

⁹³ Hugo Slim popisuje, jak jej zastavil moudrý stařec v jeho aktivitě zjišťování potřeb a přinutil jej vypít si s ním ve stanu z jednoho hrnku čaj předtím, než mu sdělil, co by eventuálně potřeboval, ale co určitě nebylo důležitější, než vzájemné přivítání se s člověkem, který k němu přišel (Slim, 2008).

lidské životy. Dochází zde k rozporu s principy Červeného kříže, například s principem neutrality, na různých místech na světě používají různé standardy, různé krize jsou různě podporovány dárce, a proto je velmi těžké měřit všem stejným dílem. Je také obtížné obdržet jasnou informaci o skutečných potřebách, zejména když je základním požadavkem rychlost. V komentovaném ustanovení je jasně deklarována povinnost poskytovatelů, nikoliv právo příjemců, což je pro diskurz, ve kterém se poskytování pomoci pohybuje, důležité. Humanitárním organizacím a především donorům činí také problémy rovný přístup k postižené populaci, ale zahrnout do něj i hostitelské komunity nebo sousední obyvatelstvo, které i když nebylo postižené konkrétní katastrofou, trpí dlouhodobou chudobou a nedostatkem zdrojů, bývá neproveditelné.⁹⁴ Stává se to například v případě péče o uprchlíky nebo o vnitřně přemístěné osoby. Přednostní péče o příchozí se stává zdrojem nerovností a závisti. (Weiss, Collins, 2000)

6.1.3 Pomoc nesmí být zneužita k podpoře určitého politického nebo náboženského názoru

V některých případech je velmi obtížné naplňovat třetí ustanovení etického kodexu zejména v oblastech, kde probíhá nebo probíhal konflikt. Z průzkumu, který provedla Dorothea Hilhorst, zaznívají zásadní námitky respondentů. Jak se chovat, abychom se nestali nástrojem koaliční agendy v Iráku? (Hilhorst, 2002, s.18). Dokumenty a jednotlivá rozhodnutí OSN a jejích orgánů umožňujících humanitární intervenci staví proti sobě princip nezávislosti a princip „odpovědnost chránit (civilisty)“⁹⁵. Jak předejít takovému druhu politizace, jako bylo počáteční stranění nevládních organizací albánskému etniku během intervence v Kosovu, kdy naprostá většina z 200 mezinárodních nevládních organizací pomáhala albánským uprchlíkům, Česká katolická charita byla snad jedinou, která pomáhala v srbských vesnicích.⁹⁶ Jak tento princip vypadá tváří v tvář prosbě severokorejské vlády o pomoc, na kterou mezinárodní společenství odpovídá odmítavě? To jsou jen některé příklady, i když by bylo možné jmenovat Afghánistán za vlády Talibanu, Vietnam v devadesátých letech 20. století, apod. Co se týká zneužívání pomoci k šíření náboženského názoru

⁹⁴ Mnoho příkladů obtíží, jak naplnit ustanovení 2 je uvedeno ve výzkumné části této práce.

⁹⁵ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/487/60/PDF/N0548760.pdf?OpenElement> (navštíveno 4.5.2011)

⁹⁶ Z rozhovoru s Pavlem Kolínským, humanitárním pracovníkem. Pracoval pro ADRU a CHČR.

odpovídají respondenti výzkumu: “Dáváme spíše peníze muslimům než křesťanům, abychom se vyhnuli podezření z proselytismu“ (Hilhorst, 2004, s.17).

6.1.4 Budeme usilovat o to, abychom se nestali nástrojem vládní zahraniční politiky.

Vzhledem k tomu, že se jedná o ustanovení související s politikou, stejně jako ustanovení předchozí, diskutuje se ve výzkumu provedeném Dorotheou Hilhorst především otázka spolupráce s armádou. Respondenti, kteří se výzkumu účastnili si stěžují, že velké množství pomoci je realizováno ve spolupráci s jednotkami CIMIC⁹⁷, a že je často právě financujícími vládami požadováno, aby nevládní organizace spolupracovaly s jednotkami CIMIC té konkrétní země, což respondenti výzkumu považují za útok na nezávislost humanitárních organizací (Hilhorst, 2004).⁹⁸ Stejným problémem je ale také poskytování humanitární pomoci ve spolupráci s jednotkami UN tedy „modrými přilbami“. Obyvatelstvo často nerozlišuje o jaké jednotky se jedná a poskytování pomoci ozbrojenými silami je pro ně špatnou zprávou. Podle Mary Anderson (1999) je to pro místní obyvatele v konfliktu nebo v postkonfliktní situaci signálem, že vlastně neozbrojený člověk nemá šanci získat ani základní prostředky k životu. Nevládní organizace se může velmi snadno stát nástrojem vládní zahraniční politiky v případě, kdy využívá politicky ovlivněné nabídky vlády, aby sama mohla existovat a měla práci pro své lidi, místo toho, aby pokrývala skutečné potřeby třeba v jiných oblastech, o kterých ví a snažila se ovlivnit vládní politiku, či aby sama hledala své vlastní zdroje.

6.1.5 Budeme respektovat místní kulturu a zvyklosti

V souvislosti s tímto ustanovením je důležité si uvědomit, že kultura neznamená jenom zvyky, oblékání, hudbu, ale především to, jak lidé pracují, jak vytvářejí vztahy, jak se organizují. A zde narážejí pracovníci mezinárodních organizací na velké problémy – naprosto jiné vnímání času, způsob komunikace, jiný způsob vytváření

⁹⁷ Civil Military Cooperation - Organizační jednotka vojsk NATP určená ke spolupráci s civilním obyvatelstvem <http://www.103cp.army.cz/> (navštíveno 8.5.2011)

⁹⁸ Ze svého působení v Kosovu vím, že není nutné v tomto ohledu vždy vládu respektovat, je však nutné zdůraznit, že spolupráce s CIMIC je v mnoha ohledech pro humanitární organizace výhodná, a proto k ní dochází i častěji, než by bylo nutné.

a dodržování dohod. „Lidé z mezinárodních nevládních organizací si myslí, že jsou profesionální, neutrální a objektivní, ale bývají často vnímáni jako byrokratičtí, autoritářští a nepřístupní dialogu“. Tyto projevy pracovníků mezinárodních organizací souvisí s tím, že oni mají pocit moci, protože vlastně to všechno, co přivezli a dávají, je jejich dobrá vůle. (Hilhorst, 2004, s.21). Pracovníci mezinárodních organizací často odmítají respektovat zvyklosti, které hraničí s porušováním lidských práv tak, jak je vnímá západní civilizace, přičemž jde hlavně o ženskou obřízku a zneužívání žen. Svým způsobem je třeba vnímat a obhájit to, že mezinárodní organizace vlastně mají přinést i změnu, která se dotýká některých kulturních zvyklostí. Z výzkumu ovšem také vyplynulo, že místní obyvatelé vnímají hodnoty, které reprezentují mezinárodní organizace, jako nepřijatelné. Jedná se o postavení mužů a žen, chování pracovníků mezinárodních organizací, které je z jejich strany hodnoceno jako autoritářské, direktivní a nátlakové, a požadavky na práci jako byrokratické. (Hilhorst, 2004, s.21)⁹⁹

6.1.6 Budeme se snažit odvíjet pomoc při krizích od lokálních možností a zdrojů

Toto ustanovení je poněkud paradoxní. Humanitární pomoc¹⁰⁰ má začínat tehdy, kdy jsou lokální zdroje pomoci jsou vyčerpány. Příliš rychlé zahrnutí pomocí může způsobit to, že se ani nerozvinou vlastní sebezáchovné mechanismy a lidé přijímají to, co se jim nabízí, aniž by uvažovali o vlastních zdrojích a možnostech. V případech, kdy je pomoc nepřítomna, přemístění lidé, oběti katastrofy či násilí, sahají především k základním strategiím pro přežití, včetně sociálních sítí, které se osvědčily v minulých krizích, kdy humanitární pomoc nebyla k dispozici. To platí především při opakujícím se chronickém suchu a hladomoru. Jestliže je ovšem prostředí zaplaveno stovkami nevládních organizací, jejichž cílem je oslnit donory tím, jak mnoho pomoci jsou schopni doručit populaci v krizi, je těžké pro přemístěné i pro místní populaci nepadnout do „pasti závislosti“ (Weiss, Collins, 2000).

Je pravdou, že každá krize probíhá v jiném kontextu a je těžké aplikovat nějakou univerzální strategii. Jsou místa, kde bezprostřední okamžitá pomoc může zabránit smrti

⁹⁹ Některé podobné závěry vyplynuly i z výzkumu, který je součástí této práce.

¹⁰⁰ Viz definice humanitární katastrofy „...nemohou si pomoci sami...humanitární pomoc závisí v první řadě na jejich vlastním úsilí...uznáváme primární úlohu příslušného státu poskytnout pomoc, jsou-li možnosti lidí vyčerpány...“ (Projekt Sphere, 2003, s.5)

mnoha lidí, což je naplněním humanitárního imperativu, otázkou je, za jakou cenu. V Etiopii 80. letech 20. století byla vytvořena distribuční centra zásobovaná leteckým mostem, kolem kterých se soustředilo obrovské množství lidí. Tito lidé se většinou již nevraceli zpět do svých domovů vzdálených několik dní chůze, ale kolem těchto center se usídlili natrvalo. Pokud ještě někdo vlastnil nějaký majetek (například osla), tak ho raději prodal, aby měl nárok na pomoc. Michael Burke ve filmu „Live Aid“, natočeném po 20 letech od katastrofy, se setkává s lidmi, které tehdy díky pomoci přežili hladomor a seznamuje se s jejich osudy a pokládá si dosti odvážnou otázku, k čemu tyto zachráněné životy jsou, neboť situace v Etiopii se nezměnila, země je stále zmítaná vnitřními konflikty a hladem.¹⁰¹ Případů, kde v důsledku přemístění lidí není možné využívat jejich vlastní kapacity je mnoho, důsledkem je vytvoření závislosti na humanitární pomoci. Dalším příkladem může být například východokonžské město Goma, které díky masivnímu příchodu uprchlíků ze Rwandy v 90. letech 20. století, nebo lidí uprchlých po erupci vulkánu Nyiragongo v roce 2002 a následné humanitární pomoci, zcela změnilo tvář a stalo se kvetoucím městem, jehož hlavním průmyslem je humanitární pomoc. Bývá také nazýváno „rájem nevládních organizací“ nebo „letoviskem humanitární turistiky“. Stejným neúspěchem skončily snahy o přeměnu pastevců v zemědělce v Somálsku poté, co od 60. let minulého století postupně přicházeli o cesty, kudy oni i jejich předkové s dobyt看kem chodili a pásli dobytek. Většina z nich potom žila v táborech, kde případně obchodovala s humanitární pomocí a tento obchod byl jednou z cest, jakou se do země dostávaly zbraně. (Büscher, 2009)

Zajímavé jsou výsledky výzkumu Dorothey Hilhorst, který potvrzuje, že převládá tendence mezinárodních organizací přinášet své kapacity a nespoléhat na místní. Výzkum byl proveden také mezi příjemci pomoci, z čehož vyplynulo, že si stěžují na to, že jsou využíváni pouze jako námezdní síly, což koliduje s následujícím ustanovením Etického kodexu.

6.1.7 Budeme se snažit nalézt způsob, jak zapojit příjemce pomoci do daného programu

Toto ustanovení vyzývá ke spoluúčasti jednotlivců i komunit v programech pomoci. Snaha o změnu paternalistického přístupu v přístup participativní prochází

¹⁰¹ Michael Burke, Film Live Aid, 2005

všemi pomáhajícími profesemi, například lékařskou (Haškovcová, 2002) ne u všech je to ale snadné. Možnosti realizace se liší i u zahraniční pomoci, a to zejména u humanitární a rozvojové. Velmi často je, zejména v případě pomáhání bezprostředně po katastrofě, kdy je třeba rychle zasáhnout, vztah pomáhajícího k příjemcům pomoci paternalistický. Pokud by bylo navázání vztahu v případě poskytování pomoci povýšeno na princip, vznikl by pro humanitární pracovníky problém: vzhledem k tomu, že zjišťování potřeb trvá určitou dobu, neumře někdo mezitím kvůli žízni, hladu, vedru, infekční nemoci? Humanitární pomoc je totiž vždy poznamenána tlakem času, který působí skutečná krizová situace, ale i potřebou humanitárních organizací ukázat, že dokáží rychle reagovat, i tlakem donorů, kteří chtějí za své peníze vidět výsledky. Podléhání tlaku času potom může znamenat nejen opomenutí důstojného vztahu k potřebným, ale i nesprávné vyhodnocení potřeb a v důsledku toho nedostatečnou nebo naopak překrývající se či nevhodnou pomoc, což může vést k nespokojenosti příjemců pomoci a často i ke ztrátě vlastních sebezáchovných mechanismů a k závislosti na pomoci. Poslední nebezpečí hrozí zejména tam, kde je krize rozsáhlá nebo kombinovaná s válečným konfliktem a materiální pomoc je poskytována po delší dobu.

V případě, kdy už humanitární pomoc přechází do následných fází, jako je například fáze časně obnovy po katastrofě, uplatňují se různé formy participace příjemců pomoci, jako je zaměstnávání místní populace formou programů „jídlo za práci“ nebo „peníze na ruku za práci“¹⁰². Velmi časté je také zaměstnávání příslušníků postižené populace jako pracovníků mezinárodních organizací. Důsledkem je vznik nové vrstvy lidí, kteří se nechají přeplácet organizacemi a nárůst inflace v zemi. Ženy bývají často flexibilnější než muži, mají větší zájem o práci, muži se často vymlouvají (Chambers, 2005). Pro ženy může být ale spolupráce s mezinárodními organizacemi i nebezpečná, protože se mohou stát předmětem útoku místní ortodoxnější části obyvatelstva.¹⁰³

Uvedené metody zaměstnávání místních obyvatel ale nejsou pro participaci dostačující. Je snaha, aby se příjemci pomoci účastnili projektového cyklu od sběru dat až po vyhodnocování výsledků od samého začátku krizové situace. Některým organizacím se to více či méně daří, každopádně to některé organizace zkouší, snaží se

¹⁰² Food for Work nebo Cash for Work

¹⁰³ Například na Srí Lance bylo v důsledku teroristického útoku zabito 16 místních žen, které spolupracovaly s mezinárodní nevládní organizací.

s určitou skupinou příjemců pomoci provádět akční výzkum, což znamená jejich plnou participaci a cestu ke změně (Slim, 2008). Jednoznačně se tak lépe využijí místní možnosti, odhalí potřeby a vytvoří se vztah sounáležitosti a vlastnictví toho, co bylo vytvořeno, včetně kontroly nad novou situací. Robert Chambers (2005) ale upozorňuje na to, že participace sama o sobě není absolutním řešením, ve smyslu odhalení všech zdrojů i potřeb a jejich pokrytí. Podle něj záleží na tom, kdo participuje. Často jsou to ti, kteří jsou schopnější vést a řídit a tak získávají ještě více zdrojů a vlivu. Jako příklad uvádí Regionální rozvojový fond v Tanzánii, který podpořil prosperující regiony, které byly schopné efektivně investovat prostředky, ale regiony vzdálenější a chudší zůstaly rozvojem netknuté (Chambers, 2005, s.93). Pro zjišťování a řešení problémů v místních komunitách byl vyvinut například Participatory Rural Appraisal (Schmied, 2008).

Paradoxní až tragická situace nastala na Srí Lance po katastrofě tsunami v roce 2005. Všechny organizace potřebovaly vykázat pro své donory, že spolupracují s místními obyvateli a tak někteří příjemci pomoci nedělali nic jiného, než že celý den participovali. Podle ústního sdělení jednoho humanitárního pracovníka jedna účastnice participativního mítinku během společného sezení zemřela.¹⁰⁴ I toto dokresluje někdy nesmyslné požadavky donorů i způsob, jak bývají naplňovány. Jedná se totiž o určitou stafáž místních, protože donor má stejně svou představu, která pracovníky v terénu limituje. Samotní pracovníci se ale někdy rádi přizpůsobují této hře na oko, protože podvědomě považují příjemce pomoci za součást problému, tudíž za někoho, kdo se není schopen podílet na jeho řešení (Barnet, 2008). Výzkum Dorothee Hilhorst potvrdil, že mezinárodní organizace namítají zejména, že v případě krizové pomoci je třeba velké rychlosti a není možné ztrácet čas, protože získávat příjemce pomoci pro spoluúčast je zdoluhavý proces. Nicméně z dlouhodobějšího hlediska, v následných fázích časné obnovy, rehabilitace a rekonstrukce, principy participace aplikují (Hilhorst, 2004)

6.1.8 Pomoc by měla nejen naplňovat základní potřeby lidí, ale také minimalizovat budoucí ohrožení krizovou událostí

Pomoc by měla přispívat ke snižování zranitelnosti komunit zasažených krizovou událostí. V rámci humanitární pomoci by se neměly činit kroky, na které by nemohl navazovat rozvoj tohoto regionu. Všechny kroky učiněné humanitární pomocí by měly

¹⁰⁴ Zápisky autorky

být udržitelné do budoucnosti a směřovat ke snížení zranitelnosti příjemců pomoci (Projekt Sphere, 2003). V žádném případě by humanitární pomoc neměla vytvářet závislost. Měla by být pouze krátkodobou epizodou v životě postižených komunit. Podpora dalšího rozvoje by měla mít v sobě prvky prevence, které mohou vytvářet kapacity pro lepší zvládnání případné příští katastrofy. Je mnoho důvodů, proč nebývá tento zcela přirozený požadavek naplněn. Pracovníci zvyklí reagovat na krize si kladou jiné otázky než pracovníci zvyklí pracovat v rozvojové pomoci. Jedni hledají cestu, jak pokrýt základní potřeby lidí a zachovat jejich důstojnost, zatímco druzí se ptají po příčinách krize, po sociálních, politických a ekonomických faktorech, které přispěly k destabilizaci a zranitelnosti země a společnosti. Aby bylo možné propojit oba způsoby pomoci, je třeba, aby všichni nahlíželi na pomoc od začátku tak, že se jedná o podporu postiženého obyvatelstva v jejich úsilí dostat se z krize a vytvořit takové podmínky, aby příště ke krizi nedošlo nebo aby na ni byli připraveni. Od vytváření konceptů prevence a rozvoje je k realitě ale často dosti daleko. Je to velmi obtížné v případě katastrof v takzvaných křehkých a nestabilních zemích, které jsou navíc zmítány konflikty. Často ale také chybí vůle ze strany humanitárních organizací i donorů, kteří pomoc financují.

6.1.9 Cítíme odpovědnost¹⁰⁵ jak vůči těm, kterým se snažíme pomoci, tak vůči těm, od nichž dostáváme prostředky

Jednání organizací by mělo být otevřené a transparentní (opened and transparent) (The Sphere Project, 2011) a to jak směrem k dárcům, tak i k příjemcům pomoci. V angličtině používané slovo accountability neznamená jen odpovědnost, ale obsahuje v sobě zároveň nějakou informaci o nutnosti skládání účtů. Hans Jonas vnímá odpovědnost také jako skládání účtů, ale nejen z toho, co se již stalo, ale také za něco, co na všechny vznáší nároky do budoucna, například za blaho druhých, protože jsme to my v „bohatých zemích“ kdo má tu moc přispět ke změně v zemích, které trpí chudobou a konflikty. Jedná se vlastně o povinnost, která vzniká díky moci, kterou disponujeme (Jonas, 1997). Takto vnímaná odpovědnost znamená v případě humanitární pomoci aplikaci rozvojových přístupů a v případě rozvojové pomoci zase požadavek udržitelnosti dosažených změn. Z výzkumu (Hilhorst, 2004) vyplynulo, že toto ustanovení etického kodexu je považováno za velmi závažné a potřebné, nicméně

¹⁰⁵ Odpovědnost značí v anglickém originále nikoliv responsibility, ale accountability.

přivádí organizace do velkých dilemat, protože často jsou zájmy dárce v rozporu se zájmy příjemců pomoci a je evidentní, že nelze být odpovědný oběma. V této souvislosti vznikla iniciativa, jejímž cílem bylo vytvořit nějaký orgán, který by posuzoval jednání organizací a jako kritérium by používal Code of Conduct. Ta vyústila v mezinárodní projekt zabývající se odpovědností organizací.¹⁰⁶

Mezinárodní organizace zprostředkovávají finančně sice asi jen ¼ objemu zahraniční pomoci (velkou část tvoří zejména pomoc humanitární a následná), ale právě ony jsou převážně nositeli správného chování a také to o sobě prohlašují. Naopak samy ale často upadají do eticky problematického jednání, které je paradoxně ovlivněno samotným faktem jejich existence, jako je závislost na humanitárních katastrofách. Aby tato závislost nevznikala a aby se nevytvářely umělé humanitární projekty, které následně podporují závislost příjemců pomoci, provádí každá humanitární organizace také dlouhodobější a rozvojové projekty. Samotné humanitární projekty vytváří zároveň i velký tlak personální. V případě „nedostatku katastrof“ musejí potom organizace propouštět i výborné pracovníky. Problematické jsou finanční prostředky, které jsou určeny na práci organizace: platy a administrativní náklady. Velké organizace skládají účty jak donorům, tak ministerstvům financí¹⁰⁷, ale malé organizace, které vzniknou například jen pro jednu či dvě příležitosti, často použijí mnoho prostředků na své vybavení a svoji vlastní existenci. Velkým problémem humanitárních organizací je jejich „odtržení“ v řetězci pomoci a sklon k tomu, považovat získané prostředky za své vlastní a zapomenout na svou roli „dobrého správce“. Finanční prostředky znamenají vždy určitou moc a s rostoucí mocí a sebevědomím experta se vytrácí původní cíl, ke kterému byly prostředky určeny (Carr, McAuliffe, MacLachlan, 1998). Může se stát, že zprostředkovatelské organizace zacházejí s finančními prostředky jako s vlastními, nikoliv jako se svěřenými. Existují zákony, na jejichž základě jsou organizace kontrolovány, ale těžko mohou dohledat smysluplnost zacházení s prostředky. „Není zde ‘principál’, který by mohl nepoctivě správce kontrolovat“ (Sokol, 2007, s.137).

¹⁰⁶ www.hapinternational.org (navštíveno 10.5.2011)

¹⁰⁷ Zákon 117/2001 Sb. O veřejných sbírkách:
<http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?cd=76&typ=r&zdroj=sb01117> (navštíveno 10.5.2011)

6.1.10 V naší informační, publikační a propagační činnosti budeme k obětem krize přistupovat jako k důstojným lidem, nikoli k jakýmsi neživým objektům bez naděje

Kantův kategorický imperativ o nepřipustnosti záměny lidských bytostí za bezduché objekty najde své uplatnění na mnoha místech v etice pomoci lidem vzdáleným. „Každá rozumná bytost existuje jako účel sám o sobě, nikoli pouze jako prostředek, jehož by mohla libovolně užívat ta či ona vůle, nýbrž musí být vždy považován za účel ve všem svém jednání...“ (Kant, 1990, s.91). Při délce řetězce zprostředkované pomoci dojde velmi snadno k záměně subjektu za objekt pomoci. Přesto jsme dodnes svědky propagačních kampaní některých organizací, kde jsou vidět umírající děti v náručí matek, žalující oči dětí s bříšky nafouklými podvýživou, děti vybírající si obživu z hromady odpadků. I když jsou si humanitární organizace vědomy, že tento způsob získávání peněz je nepřijatelný, přesto možnost využití soucitu a podobných emocí je tak lákavá, a proto není divu, že se dostávají do rozporu s tímto pravidlem. Nejčastější námitkou, která zazněla během výzkumu, který u příležitosti desátého výročí vzniku Code of Conduct provedla Dorothea Hilhorst, bylo napětí, které vzniká mezi snadným získáním peněz prostřednictvím soucitu a dodržováním pravidel. Cožpak nakonec výsledek neospravedlní prostředky? Proč bychom se měli zajímat o to, jaký dopad bude mít kampaň znevažující příjemce pomoci na „bohatém severu“, když nám jde vlastně přednostně o pomoc těmto lidem? Humanitární a rozvojoví pracovníci vymysleli pro zneužívání chudých a ubohých termín „pornografie chudoby“. Jestliže tyto lidi představujeme jako ubohé, jak potom chceme, abychom s nimi rovnoprávně začali budovat rozvojové projekty založené na sociální a ekonomické spravedlnosti a jak se nám pak může podařit vysvětlit naše snahy veřejnosti, které je předkládán před oči neustále opak? (Plewes, Stuart, 2007)

7 OBLAST ETIKY ZALOŽENÉ NA PRÁVECH

Základním a nejnovějším dokumentem, novelizovaným v roce 2011, kterým se řídí poskytování humanitární pomoci je „The Sphere Project“ (The Sphere Project 2011), jehož základní ideovou část tvoří Humanitární Charta. Ta se opírá o lidská práva, mezinárodní humanitární právo a uprchlické právo.

7.1 Project Sphere, Humanitární charta a Minimální standardy.

V Humanitární chartě je vyjádřeno přesvědčení humanitárních organizací, že lidé, kteří byli postiženi humanitární katastrofou nebo konfliktem, mají právo na ochranu a pomoc, která by jim zajistila důstojný život. Hlásí se k základnímu morálnímu principu humanity a na tomto principu založenému humanitárnímu imperativu. Uznává tři základní práva: Právo na život v důstojnosti, právo obdržet humanitární pomoc a právo na ochranu a bezpečnost. Reflektuje také povinnost tato práva chránit a zajistit, a to především ze strany státu, který má primární odpovědnost, v případě, že si lidé nemohou sami pomoci a svoji roli vidí v tom, zajistit tato práva v případě, že vlastní stát není schopen nebo ochoten ochranu a pomoc lidem poskytnout. (The Sphere Project, 2011)

Zachování lidské důstojnosti tvoří také rámec všech standardů, ať už se týkají poskytování vody, přístřešků, jídla, či zdravotní péče. Sphere projekt je živý projekt, který reflektuje bezprostřední zkušenosti humanitárních pracovníků. Je zajímavý i proto, že vyplňuje prostor mezi právem, etikou a praxí. Hugo Slim nazývá etiku Minimálních standardů „etikou založenou na latrině“.¹⁰⁸ (Slim, 2002). Tato (poněkud přehnaná) kritika Hugo Slima však byla již v nejnovější vydání standardů překonána. Nové vydání reflektuje i psychosociální potřeby lidí a to ve všech oblastech pomoci a klade důraz na podporu kapacit místních aktérů a jejich vlastní úsilí, které vynakládají. Standardů a kvantitativních indikátorů je velmi obtížné dosáhnout během některých humanitárních krizí, zejména na jejich počátku, nebo tehdy, kdy je situace složitá (například po zemětřesení na Haiti, 2010), ale je možno díky nim pomoc měřit a stanovovat si podle standardů cíle. Minimální standardy jsou také důležité pro

¹⁰⁸ „latrin-based ethics“ - Hugo Slim tak komentuje se zřejmou nadsázkou skutečnost, že minimální standardy určují i počet osob používající jeden záchod, včetně jeho vzdálenosti od obydlí.

koordinaci pomoci, podle standardů se dokazuje kvalita pomoci dárcům, stejně tak jako příjemcům pomoci.

7.2 Lidská práva

Uznání přirozené důstojnosti a rovných práv členů lidského společenství je základní myšlenkou Všeobecné deklarace lidských práv přijaté Valným shromážděním OSN dne 10. prosince 1948 v New Yorku¹⁰⁹. Lidská práva vychází z uznání rovnosti mezi lidmi a jakkoli je rovnost mezi lidmi zakotvena v mnoha náboženstvích, jeho důležitost a realizovatelnost začala být možná teprve tehdy, když lidská práva začala být předmětem mezinárodních smluv a stala se závazkem a odpovědností vlád a dalších organizací, které mají moc je uplatňovat (Slim, 2002). Prosazování lidských práv lidí postižených katastrofou, nebo trpících dlouhodobě hladem a sužovaných konflikty, je jedním z průvodních jevů mezinárodní pomoci, i když ne všechny organizace se s tímto úsilím zcela ztotožňují a ne vždy je to možné.

„Myšlenka všeobecných lidských a občanských práv tvoří bez nadsázky jediný společný základ politického myšlení v současném světě, snad dokonce jediný možný.“¹¹⁰ Lidská práva tvoří důležitý rámec pro řešení otázek spravedlnosti, práv a povinností na mezinárodní úrovni. OSN vnímá ve svých dokumentech, například v Rozvojových cílech tisíciletí extrémní chudobu jako porušování lidských práv¹¹¹. Všechna lidská práva a základní svobody mají být vnímána jako nedělitelná a vnitřně závislá, to znamená, že nelze oddělit otázku chudoby od otázky lidských práv. Někdy toto ale v praxi není možné a proto je to velkým tématem v diskurzu zahraniční pomoci (Riddell, 2007). Je tomu tak převážně proto, že neexistují dostatečné donucovací prostředky k tomu, aby státy, jimž je povinnost uložena (a ke které se často svým podpisem hlásí), tato práva uznávaly a dodržovaly. Humanitární pracovníci pak často usilují o snížení lidského utrpení, například hladu, aniž by se ohlíželi na to, zda jsou respektována lidská práva ze strany státu. Tato činnost směřuje k vyššímu principu než je požadavek lidských práv a tím je záchrana života a lidské důstojnosti.

¹⁰⁹ <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf> (navštíveno 10.5.2011)

¹¹⁰ <http://www.jansokol.cz/cs/n-v-prava.php> (navštíveno 6. 5.2011)

¹¹¹ <http://www.mpsv.cz/files/clanky/1643/MDGs.pdf>, (navštíveno 7. 5. 2011)

7.3 Právo a povinnost

Humanitární charta deklaruje, že všechny postižené civilní osoby mají právo na důstojný život, ochranu a pomoc. (The Sphere Project, 2011, s.21). Toto právo odvozuje z mezinárodních lidskoprávních dokumentů, z humanitárního a uprchlického práva. Pokud existuje toto právo, musí existovat také závazek toto právo naplnit. Závazek vzniká humanitárním organizacím v případě, že je vlastní státy nejsou schopny nebo ochotny naplnit. Deklarace povinnosti pomáhat, podporovat a chránit je předmětem diskuzí na mezinárodní úrovni. Hlavním oponentem závazku je organizace Médecins sans Frontières, která odmítá přistoupit na povinnost pomáhat a ponechává si svoji roli v oblasti práva pomáhat. Příliš si zakládá na své tradici „sans frontières“ a „droit d'ingerence“¹¹² (Ruffin, 1994). To je možná jeden z důvodů, proč také nepřistoupila ke Sphere Procesu (Slim, 2002). „Jak přišly nevládní humanitární organizace (NGO) na ty etické závazky a povinnosti, které jsou údajně obsaženy v humanitárním právu? Jedná se o humanitární fanatismus nebo fundamentalismus? Humanitární organizace podle Spheru jsou si přece vědomy, že mnohé faktory, které ovlivňují krize, nemají pod svojí kontrolou To znamená, že NGO jsou si dobře vědomy limitů své práce a svých možností“ (Slim, 2002, s.162). Humanitární charta totiž připouští, že se v případě válečných konfliktů bude snažit minimalizovat nepříznivé vlivy tak, aby byly v souladu s jejich závazky. (The Sphere Project, 2011)

Přesto vědomé chápání příjemců pomoci z hlediska lidských práv je pro etiku poskytování pomoci velmi důležité. Změna postojů od filantropického k lidskoprávnímu má samozřejmě ve svém důsledku nesmírný dopad na příjemce pomoci, neboť jsou vnímáni jako bytosti s právy, důstojné bytosti, rovnoprávné, jimž se děje spravedlnost. Práva vytváří rámec univerzálních hodnot, vztahují se ke spravedlnosti, dodávají spíše na důstojnosti, nežli by oběti viktimizovali. Důraz na lidská práva předchází paternalistickým postojům pomáhajících. Lidská práva vytvářejí jasné standardy a objektivní kritéria pro lidské chování v situaci vášni a předsudků a mohou se stát i kritérii, podle kterých mohou být lidé povoláni k odpovědnosti. Problémem prosazování lidských práv v jiných kulturách může být jejich těsná vazba na západní kulturu, což může zejména u některých vlád vzbuzovat odpor. Jako každá ideologie ve specifických situacích, se kterými máme již v Evropě zkušenosti, se mohou

¹¹² V českém překladu: „bez hranic“ a „právo zasáhnout“

stát požehnáním nebo prokletím, záleží na tom, kdo je kontroluje (Slim, 2002). Pomáhání na základě přístupu z hlediska lidských práv je ovšem zdoluhavější, lze jej uplatňovat hlavně při následné pomoci a při rozvojové pomoci. Z hlediska příjemců pomoci je potřeba obojí – pomoci i lidských práv, ale z dlouhodobého hlediska má daleko větší význam, jestliže získají svá práva (zejména v případě pošlapávání práv etnických menšin). Situace je však taková, že pokud bychom humanitární pomoc podmiňovali dodržováním lidských práv, mnoho států a tím pádem i lidí potřebujících pomoc může zůstat bez pomoci zejména proto, že lidskoprávní přístup tam nelze uplatnit, protože není, kdo by závazek naplňoval a humanitární organizace často mohou pomáhat jen za podmínky, že budou o lidských právech mlčet.

Mezinárodní humanitární organizace často argumentují tím, že kritika porušování lidských práv znamená vystavit své pracovníky nebezpečí ze strany, která lidská práva porušuje, proto některé organizace zavírají oči na porušování lidských práv, nebo argumentují tím, že pokud by poukazovaly na porušování lidských práv (jedná se o hrubá porušování – omezování na svobodě, znásilňování..., mohla by se vláda, která je za toto zodpovědná vyhostit ze země a oni by se nedostali k potřebným. Jiné organizace a organizace, které se vysloveně soustředí na obranu lidských práv, argumentují tím, že komplexní krize, během které dochází k těmto situacím, by dávno skončily, kdyby v zemi byla dodržována lidská práva. Ignorance porušování lidských práv se netýká jen mezinárodních humanitárních organizací, ale i vlád, v případech, kdy je to politicky výhodné, nicméně se jedná o jeden z nejvýraznějších projevů politizace pomoci. Dilemata humanitárních organizací ale přetrvávají. Díky poučení z různých krizí, zejména z krizí v Bosně a Rwandě, je dnes považována pomoc bez zřetele na dodržování lidských práv za krátkozrakou. Každý případ je jiný a vždy zakládá velmi těžká dilemata, která je třeba velmi opatrně zvažovat, a která zpravidla nemají žádné dobré řešení. (Weiss, Collins, 2000)

7.4 Thomas Pogge a povinnostní etika, týkající se zahraniční pomoci.

Představitelem povinnostní etiky zabývající se zahraniční pomocí, který bývá hodně citován (i kritizován), je Thomas Pogge¹¹³. Je velkým kritikem současného systému, ve kterém bohatí žijí na úkor chudých. Je přesvědčen, že existuje jeden vzorec, kterým svět produkuje široce rozšířenou podvýživu, a že existují možnosti spolužití, které by takovouto krutou nouzi nezpůsobovaly, i když je velmi těžké zmapovat všechny příčiny, které chudobu a hlad způsobují. Podle Poggeho lidé žijící v bohaté části světa jsou odpovědní, protože participují a profitují na výhodách, které jim bohatý svět svou politikou poskytuje (Pogge, 2008). Ve zprostředkovatelské pomoci klade velký důraz na odpovědnost všech článků celého řetězce, zejména zprostředkovatelských organizací a dárců: „Přispějí-li jedné organizaci a ne jiné, již rozhodují o tom, kdo bude žít a kdo zemře“ (Pogge, 2007, s.245). Dá se říci, že autor klade na zahraniční pomoc až extrémní nároky, protože také reaguje paradoxně pozitivně na případné zneužívání peněz ve zprostředkované pomoci. Podle něj je dobře, když nějaké peníze k příjemcům nedorazí vzhledem k obrovské odpovědnosti, jakou má dárcé za životy, které zachrání či nezachrání, a tedy zastává názor, že když není vlastně možno svým povinností se ctí dostát, ať se raději ztratí (Pogge, 2007). Ve svém příspěvku v knize „Thomas Pogge and his Critics“ se jej ptá Neera Chandhoke v narážce na jeho extrémní požadavky: „Kolik bude jednou dost?“¹¹⁴ (Chandhoke, 2010)

Pogge odmítá existenci zahraniční pomoci, zejména rozvojové, ale na základě teorie o globální distributivní spravedlnosti, žádá zavedení globálních daní, na základě kterých by bylo bohatství přerozdělováno. (Pogge, 2008) Jeho pojetí spravedlnosti je postaveno na lidských právech, tvoří základní kritérium a jsou garantována institucemi. Vychází přitom z Rawlsovy teorie distributivní spravedlnosti založené na rovnosti šancí. Podle Rawlse však není možné uplatňovat podobné požadavky mezi různými zeměmi, jeho představa je taková, že si státy budou navzájem pomáhat ne tak, že by přesouvaly zdroje, ale tak, že budou budovat instituce a pořádek v těch méně

¹¹³ Thomas Pogge obdržel velký doktorát za filozofii na Harvardské univerzitě. Ve svých publikacích vychází z Kantovy morální a politické filozofie, zabývá se globálními problémy, globální chudobou a spravedlností. Konkrétně se věnuje práci na vytvoření farmaceutických patentů, které by zlepšily přístup k lékařské péči chudým všude na světě.

¹¹⁴ How Much Will Ever Be Enough?

vyvinutých zemích. (Rawls, 2008) Na rozdíl od Rawlse trvá Pogge na přerozdělování mezi státy a pokusil se aplikovat princip distributivní spravedlnosti na mezinárodní úrovni jako takzvaný kosmopolitní přístup. Ten předpokládá vytvoření kosmopolitní morálky, která by byla platná pro lidi kdekoliv na světě, bez ohledu na jakékoliv hranice. Pogge stanovuje také základní etické principy, na kterých by byla zbudována globální morálka, která by se týkala morální odpovědnosti, rovnoprávnosti všech lidí a lidské individuality. (Pogge, 2008) Svým přístupem k realizaci práva na uspokojení individuálních a ekonomických potřeb evokuje spíše přístupy komunistů jak je známe z nedávné minulosti, nicméně přispěl k uvědomění si přímého vztahu mezi mezinárodními institucemi, politikami bohatých zemí a odpovědností za řešení problémů chudoby a jejich naléhavosti.

7.5 Diskurs charitativní pomoci a pomoci založené na lidských právech v Encyklikách Benedikta XVI.

Pozoruhodné rozpětí mezi charitativním přístupem a přístupem na základě spravedlnosti a práv se také obráží v textu dvou encyklik Benedikta XVI. *Deus Caritas Est* (Benedikt XVI., 2006) a *Caritas in Veritate* (Benedikt XVI., 2009). V encyklice *Deus Caritas est* vyzývá k vykonávání dobra bez ohledu na cokoli s tím, že realizace práva a spravedlnosti je v plné pravomoci států: „Spravedlivé uspořádání společnosti a státu je ústřední úlohou politiky...k utváření lepšího světa se přispívá výhradně tím, když se koná dobro teď, osobně, se zanícením, všude, kde je to možné a bez ohledu na stranické strategie a programy“ (Benedikt XVI., 2006, s.37, 48).

Encyklika *Caritas in Veritate* představuje spravedlnost jinak, totiž v souvislosti s láskou: „Láska přesahuje spravedlnost, protože milovat znamená darovat, dávat druhému to, co je 'moje'. Ale láska nikdy nepostrádá spravedlnost, která vybízí dávat druhému to, co je 'jeho', to co mu patří z důvodu jeho bytí nebo jeho jednání. Nemohu darovat druhému ze svého, aniž mu nejprve dám to, co mu náleží podle spravedlnosti“ (Benedikt XVI., 2009, s.13). Benedikt XVI. poukazuje na to, že hlad neplyne jen z materiálního nedostatku, ale spíše z nedostatku společenských zdrojů a že má institucionalizovanou povahu, protože chybí příslušné instituce, které by dokázaly problémy potravinové nejistoty napravit. Výživu a přístup k vodě považuje za univerzálním právo, vyslovuje se proti „paternalismu“, který je součástí charitativních přístupů a zdůrazňuje vzájemnost, lidskou odpovědnost a spravedlivý přístup podle

principu subsidiarity. Vyzývá lidi k účasti na politice, která by znamenala zvýšení blaha pro všechny a k pravému rozvoji člověka. Poselství obou encyklik je významné nejen proto, že zvažuje oba přístupy – jak přístup charitativní, tak přístup založený na lidských právech a spravedlnosti nejen proto, že zdůrazňuje důležitost rozvoje na úrovni lidí a komunit, ale také proto, že kromě materiálního dobra zdůrazňuje i „duchovní a morální dobro lidské osoby“ (Benedikt XVI., 2009, s.94).

8 UTILITARISMUS A KONSEKVENCIONALISMUS VE ZVAŽOVÁNÍ ZAHRANIČNÍ POMOCI

Utilitarismus a konsekvencionalismus jsou teorie, na základě kterých často hodnotíme jednání v zahraniční pomoci. Uplatňování těchto teorií je vyústěním dilemat, zda se při poskytování pomoci, zejména v oblastech konfliktů, držet přísně stanovených principů nebo zda je v případě, kdy není možno tyto principy dodržet, zvažovat podle možných následků. To vede při nedostatečné znalosti historie konfliktu a politických okolností k velmi diskutabilním a morálně těžko obhajitelným výsledkům. Totéž se týká konsekvencionalistického zvažování humanitárních intervencí směřujících k ochraně civilistů.¹¹⁵

8.1 Utilitarismus

Utilitarismus je podle Benthamova vnímání užitku (největší štěstí největšího počtu je měřítkem správnosti) založen na hedonismu, konsekvencionalismu a univerzalizmu (Habibi, 2007). Zahrnuje čtyři principy: princip následků, kdy se mravní hodnocení děje na základě následků, konsekvencí, princip užitečnosti, který usiluje o uskutečnění něčeho, co je dobré samo o sobě, princip hédonismu (co se líbí mně), a konečně sociální princip, který dává následkům kvalitativní a kvantitativní rozměr – štěstí, prospěch, dobro či užitek a jeho množství. Toto štěstí není nijak definováno a nelze je spravedlivě rozdělit – uvažujeme-li o průměrném štěstí, nemůžeme odhadnout, zda ono štěstí bude spravedlivě distribuováno. Utilitaristický kalkul tedy připouští, aby utrpení jednoho bylo vyvažováno větší mírou štěstí druhého. Utilitarismus se zabývá důsledky jednání, ale i pro toto jednání je možné stanovit pravidla, která by potom mohla ovlivnit distribuci sociálního užitku ve smyslu spravedlnosti. (Anzenbacher, 2001).

¹¹⁵ Naposledy byl tento princip použit při vydání rezoluce Rady bezpečnosti za účelem ochrany civilistů v Lybii v březnu 2011.

8.1.1 Peter Singer

Představitelem utilitarismu v oblasti mezinárodní pomoci je praktický filosof Peter Singer.¹¹⁶ „Jestliže se etický úsudek v praxi neosvědčí, je špatná i teorie, protože hlavním smyslem etických soudů je provázat praxi“ (Singer, 1993, s.2). Jeho teorie, významná pro etiku zahraniční pomoci, je universalismus a z toho plynoucí zpochybňování hranice, kterou by mohla vytvářet vzdálenost lidí, bohatství jednoho a chudoba druhého, či hranice mezi státy. Tvrdí, že pokud připustíme, že v každém člověku je prvek nestrannosti a univerzálnosti (nikoliv pouze sobecký zájem), je proto schopen morálního rozhodování a tedy i utilitaristické úvahy (Singer, 1972). Jestliže člověk akceptuje, že jeho vlastní zájmy nemohou být důležitější než zájmy někoho jiného jenom proto, že jsou to jeho zájmy, potom v případě rozhodování, které z možných řešení zvolí, nemůže hrát jeho zájem větší roli, než zájem někoho jiného. Musí potom zvolit akci, která má po zvážení co nejlepší důsledky pro všechny tímto rozhodnutím zasažené.

Základní premisy P. Singera jsou: „... utrpení a smrt způsobené nedostatkem jídla, přístřeší a zdravotní péče jsou špatné, ...pokud je v mých silách předejít tomu, že se stane něco špatného, aniž bych musel obětovat něco téměř stejně důležitého, je špatné to neudělat, ... podporou humanitárních organizací je možno předejít utrpení a smrti z nedostatku jídla a přístřeší a lékařské péče aniž by bylo nutno obětovat něco podobně důležitého.“ Z toho činí závěr, který je východiskem pro jeho poslední knihu *Život, který můžeš zachránit*: „Jestliže nepodporuješ humanitární organizace, děláš něco špatného“ (Singer, 2009, s.15). Relativitou vzdáleností ve vztahu k pomoci se zabýval již v jedné ze svých prvních prací *Hlad, bohatství a morálka*: „Nehraje žádnou roli, jestli ten, komu pomáhám je sousedovo dítě nebo neznámý Bengálec, jehož jméno se nikdy nedozvím, tisíce mil daleko“ (Singer, 1972, s.2). Zde také vyslovuje požadavek, aby ti bohatí a vlivní dávali ze svého takové množství peněz a majetku, až by se dostali téměř na úroveň toho chudého Bengálce (Singer, 1972). V knize *Jeden svět*¹¹⁷ popírá existenci národních států v dnešním světě jako něco překonaného a kritizuje Rawlsovu teorii

¹¹⁶ Peter Singer je australský etik, narozený 1946. Jeho rodina uprchla z nacistického Německa, část rodiny zemřela v nacistických koncentračních táborech. Jeho nejznámějším dílem je kontroverzní kniha *Praktická etika* (Singer, 1993). Úvahy uvedené v této knize vzbudily diskuse a vyvolaly hlasy odsuzující i osobu Petra Singera neboť zde připouští euthanázii, vraždu, sebevraždu, interrupce a je dosti nemilosrdný k postiženým.

¹¹⁷ *One World*

distributivní spravedlnosti právě kvůli tomu, že se soustřeďuje jen na spravedlnost uvnitř států. Po zkušenostech s terorismem, který podle Petera Singera vytvořil ze světa „jeden svět“, je pro bohaté státy nejen morálně chybné, ale také nebezpečné, nezvažovat své chování z hlediska globální morálky (Singer, 2002). Ve svých knihách, zejména v knize *Život, který můžeš zachránit*, se zabývá i možnými negativními dopady svých úvah, například tím, že pomoc může vytvářet v lidech závislosti a ničit místní trhy s tím, že jídlo nebo peníze by se měly rozdávat jen v opravdu krizových situacích a jinak je nutno lidem umožnit, aby si sami dlouhodobě mohli vydělat peníze nebo produkovat svoje potraviny a maso. V této své poslední knize se také hodně věnuje dárcovství v mezinárodní pomoci a výzkumům motivace dárců. (Singer, 2009)

Peter Singer má mnoho kritiků zejména pro své teorie týkající se euthanázie, handicapovaných lidí, interrupcí... Na tomto místě jsou uvedeny kritiky týkající se jeho úvah vedoucích k možnému odstranění chudoby a negativních důsledků katastrof ve světě. Peter Madsen si v časopise *Business Ethic Quaterly* všímá hlavně paradoxní situace, která může nastat, pokud se všichni movitější zbaví všech nadbytečných peněz, za které si dejme tomu kupují luxusnější zboží, služby, které zkrátka člověk vlastní navíc, ve prospěch chudých, což by vlastně zruinovalo průmysl, služby a celkově i bohatství západního světa, takže by potom nebylo z čeho rozdávat. Kritizuje Singerovu „Novou etiku“ pro globalizovaný svět, která stojí na podobných napadnutelných teoriích. (Madsen, 2004) Důležitá je také kritika Anthonyho Langloise (2008), který kritizuje Singerův charitativní individualistický přístup k řešení globální chudoby. Kritizuje také Singerovo spoléhání se na to, že všechno vyřeší pomáhající organizace, s čímž nelze souhlasit. Za velmi špatnou považuje také Singerovu úvahu, že lidé by se vlastně tím, že dají peníze (byť podle pravidel) zbavili odpovědnosti za další řešení. Totéž kritizuje i Jamieson v článku *Duties to the distant*: „Je těžko uvěřitelné, že naše povinnosti k vzdáleným chudým by byly dostatečně vyčerpány příspěvkem, který by ty lidi udržoval při životě od jedné krize ke druhé“ (Jamieson, 2005, s.157).

Singer vytváří silnou vazbu mezi povinností dávat a výstupem, který považuje za neoddiskutovatelný a jasný. Ve skutečnosti tyto výstupy tak jasné nejsou, o čemž svědčí i výsledky mé práce (viz dále). Singerovy teorie zabývající se pomocí chudým lidem ve světě stojí na penězích a na požadavku, že tyto peníze se musí správně spravovat. O tom, jak to ale udělat, se vedou diskuze již desítky let a neřešení této otázky je také největší slabinou Singerových utilitaristických úvah. Singerův apel na individuální odříkání, skromnost, nižší spotřebu v bohatých zemích, je ale nesmírně důležitý. Pokud

by veškerá váha odpovědnosti byla do té míry individuální a došla naplnění u podstatné většiny jedinců bohatého světa, pak by možná přestalo být nutné například chránit trhy bohatého světa (což křiví obchodní vztahy s chudým světem a de facto jej vrhá do chudoby) a také chránit tolik svoji bezpečnost. Toto volání k odpovědnosti by mělo skutečně konkrétní globální dopad.

8.1.2 Utilitarismus a lidská práva

Problematika lidských práv, důraz na jejich dodržování, ať už na úrovni států nebo na úrovni mezinárodních organizací zabývajících se zahraniční pomoci, je zásadním tématem (viz kap 7.2). Kladení důrazu na dodržování lidských práv bývá na mezinárodní úrovni druhem obchodní výměny, bývá využíváno například při poskytování půjček některým zemím. Většinou je snadné klást důraz na lidská práva v zemích, o kterých víme, že jsou nějakým způsobem závislé na mezinárodní pomoci. U zemí, které jsou naopak mezinárodními věřiteli je důraz na lidská práva obtížnější a často se tak ani neděje. I organizace zabývající se mezinárodní pomocí se ocitnou v situaci, kdy otevřené lidskoprávní pozice by jim znemožnily působení v zemi¹¹⁸. Takovéto situace bývají potom zdrojem etických dilemat (viz dále).

Zajímavé je utilitaristické vnímání problematiky lidských práv a jejich obhajoba z utilitaristické pozice. Don A. Habibi¹¹⁹ vychází z tvrzení Jeremyho Benthamy, jednoho z klasiků utilitarismu, že lidská práva jsou pouhá fikce, že nezná něco jako přirozená práva (přirozené právo je podle něj kulatý čtverec nebo studené horko); právo může být jenom dítětem zákona, jediné právo je zákonné právo, které vzniklo na základě zákona. Habibi však považuje lidská práva za velmi „užitečnou fikci“ (Habibi, 2007). Lidská práva podrobil utilitaristické analýze s tím, že právo, spravedlnost, čestnost, občanské svobody, lidská důstojnost, hledání štěstí, je vlastně zdrojem potěšení. Výsledkem utilitaristického analýzy je tvrzení, že svět je lepší místo, jestliže má lidská práva jako standard a má lidi a organizace oddané podpoře lidských práv. Habibi navíc uvádí další argument pro důležitost lidských práv a to ten, že v utilitaristickém zvažování může být štěstí jednoho vykoupeno štěstím druhého,

¹¹⁸ Konkrétní zkušenosti autorky nebo respondentů z výzkumné části této práce v souvislosti s působením v Čečensku, Etiopii, Vietnamu

¹¹⁹ Don A. Habibi je profesorem filozofie na universitě v Severní Karolíně a zabývá se politickou filozofií, etikou a filozofií práva

zatímco ochrana lidí před zneužitím a nespravedlností znamená, že také chrání práva menšin před eventuální zneužitím většinou a tím dojde k lepší distribuci užitku. Habibi však upozorňuje, že lidská práva mohou mít vadu ve své aplikaci a to tehdy, dostanou li se do rukou fanatiků nebo když jsou na mezinárodní scéně aplikována nerovnoměrně. Zde uvádí příklad Izraele, který je neustále kritizován za porušování práv Palestinců, zatímco v Sudánu to trvalo 20 let a byly zabity 2 miliony lidí, než začalo OSN skutečně reagovat. (Habibi, 2007).

8.2 Konsekvencialismus

Pracuje nikoliv s morálními pravidly, ale s cíli. Posuzuje akce podle toho, jak dalece dosáhnou stanoveného cíle. Konsekvencialisté tvrdí, že určitý čin je morálně omluvitelný, jestliže produkuje nejvíce možné množství dobra, které situace dovoluje. (Heinze, 2005). Konsekvencialistické teorie se staly častým argumentem při obhajování humanitárních intervencí ve spolupráci s armádou. „... budu tvrdit, že etika humanitární intervence je v zásadě konsekvencialistická a že je to způsob morálního zdůvodnění, který poskytuje nejlepší etické ospravedlnění humanitární intervence konzistentní se střizlivým morálním vhladem“ (Heinze, 2005, s.171). Tato etika umožňuje zachránit lidi od násilné smrti nebo hrubého fyzického zneužívání, což je dobré. Přesto bychom se měli ptát, jestli je také morálně relevantní, ublížit nevinným okolostojícím, zda je možné ublížit nebo zabít některé lidi, abychom zachránili ostatní. Etická teorie obecně má dva komponenty: teorii dobra a teorii správnosti. Teorie dobra se týká hodnot, teorie správnosti způsobu jejich dosažení. Konsekvencialismus je teorie zvažující cestu, jak hodnoty prosadit.

8.2.1 Odpovědnost chránit

Na konsekvencialistickém principu je postaven dokument OSN, který umožňuje humanitární intervence a který má v angličtině název Responsibility to Protect, (zkráceně „R2P“).

„Kolektivní odpovědnost“ zakotvená v základní listině OSN v Chartě spojených národů¹²⁰ byla nově definována na základě zprávy Mezinárodní komise o intervenci

¹²⁰ <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojonych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf> (navštíveno 4.5.2011)

a státní suverenitě¹²¹, přičemž vznikl koncept „sdílené odpovědnosti“. Ten byl schválen na světovém summitu OSN v roce 2005¹²². Byl přijat takzvaný třípilířový přístup: ochrana a odpovědnost státu, za druhé mezinárodní pomoc a podpora kapacit a za třetí časově omezený a rázný zásah, jehož cílem je zastavit genocidu, etnické čistky, válečné zločiny a zločiny proti humanitě. Třetí pilíř je podle mnoha kritiků snadno zneužitelný a mohl by být použit jako určité alibi pro tzv. humanitární intervence, kdy by byly sledovány politické cíle. Nelze vyloučit, že tomu tak bylo i v případě nedávné rezoluce Rady bezpečnosti týkající se Lybie, jejímž cílem byla kontrola vzdušného prostoru za účelem ochrany civilistů.¹²³ Humanitární intervence v souladu s Tesónem je definována jako intervence, která používá sílu (forcible intervention), zatímco diplomatický způsob vyjednávání včetně sankce je nazýván zasahování (interference).

8.2.2 Kritika a obhajoba humanitárních intervencí

Právní diskuse o tom, zda „odpovědnost chránit“ zakládá právo humanitární intervence či nikoliv, přesahuje rámec této práce a proto ji uvedu jen stručně. Ve hře jsou dva základní principy: princip neintervence a respekt k lidským právům, které by bylo třeba smířit. Suverenita států má zajistit také sebeurčení jeho obyvatel. Pravidlo neintervence a ochrany suverenity států má chránit lidi, kultury, etnika, náboženství a civilizační rozdíly. Další námitkou jsou možné negativní dopady humanitárních intervencí. I když pomineme právo na sebeurčení, musíme být proti intervenci, kvůli jejím možným negativním dopadům. Nepředvídatelné dopady, jako například masový pohyb uprchlíků z Kosova ukázal, že dobré úmysly nebývají vyváženy dobrými výsledky. (Welsh, 2002)

Fernando Tesón¹²⁴ usiluje o obhajobu humanitárních intervencí například argumentací, že vlády, které vážně zneužívají práv svých občanů, nemohou být chráněny mezinárodním právem. Státní suverenita je podle něj nástrojem, nikoliv pravou hodnotou. Liberální argument proti humanitární intervenci, který se zakládá především na suverenitě a legitimitě státu, vyvrací tím, že stát je tu především k ochraně

¹²¹ <http://www.iciss.gc.ca/> (navštíveno 4.5. 2011)

¹²² <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/487/60/PDF/N0548760.pdf?OpenElement> (navštíveno 4.5.2011)

¹²³ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/39/PDF/N1126839.pdf?OpenElement> (navštíveno 4.5.2011)

¹²⁴ Profesor práva na Florida State University

občanů a je to jeho primární funkce. Pokud ji neplní a naopak s občany krutě zachází, je třeba ty občany hájit. Dojde-li ke sporu práva, stojí proti sobě právní názory trvající na striktním dodržování mezinárodního práva jako na obyčejovém a smluvním právu proti právním názorům, které hájí lidské hodnoty. Na námitky, že humanitární intervence mohou narušit globální stabilitu, že je třeba chránit státní systém z dlouhodobého hlediska, že pro světový pořádek je třeba zachovat stabilitu států před aktivitami s nejasným výsledkem a nepůsobit chaos, odpovídá argumentem, že není možno používat lidské oběti násilností uvnitř státu jako rukojmí pro zachování státu. Podle Tesóna naopak tyranie a anarchie uvnitř státu může způsobit v regionu chaos. Deontologický pohled na humanitární intervenci je dvojznačný: trvání na dodržování lidských práv by bylo jednoznačně pro intervenci. Možnost, že budou při humanitární intervenci porušena práva někoho jiného a nevinného je v tomto případě z deontologického hlediska nepřijatelné. Z hlediska konsekvencialistického je humanitární intervence podle Tesóna žádoucí, protože způsobí více dobra než zla.

Tesón považuje ne-intervenci za doktrínu minulosti, která stojí na neliberálních intelektuálních tradicích, které nejsou z liberálního pohledu obhajitelné. Samotné rozhodnutí pro humanitární intervence je samozřejmě obtížné, ale je nutné tak činit, pokud nechceme popřít ústřední roli práva v politice a společnou touhu po humanitě, která nás zavazuje. (Tesón, 2003)

Hugo Slim posuzuje "odpovědnost chránit" a humanitární intervence z křesťanského pohledu. Text R2P považuje za zásadně sekulární. Jsou tam však prvky, které v soulase s biblí přikazují chránit oběti a pohnat mocnosti k odpovědnosti. „Kristus nám ukazuje, že Bůh očekává, že moc má být užívána laskavě a odpovědně v zájmu každého a zvláště chudých a slabých“ (Slim, 2005, s.2). Kristus nás ani nenabádá k vyhýbání se konfliktu, právě naopak. Právo na sebeurčení a vlastní svobodu je důležité, ale ne za každou cenu, neboť je třeba klást důraz také na sebeurčení individuů. Akce typu humanitárních intervencí je třeba předem dobře prozkoumat a zvážit, ale být si vždy vědom, že různé motivy, nedostatek kapacit, neopatrnost a chyby, diskriminace, to všechno může znamenat riziko. Nejvíce diskutují se samozřejmě týká důsledků humanitárních intervencí. Podle Slima nejsme schopni předvídat, co dobrého vzejde z různých akcí – perfektní akce neexistuje. Každá akce může znamenat smrt i záchranu, znásilnění i ochranu; i bible nás učí dvojznačností. Nemůžeme garantovat mír a ochranu bez rizika, to je třeba si uvědomit: „Ochrana a mír zůstávají pro křesťany

eschatologickou záležitostí. Jsou to věci, po kterých toužíme a ve které doufáme“ (Slim, 2005, s.5).

9 HUMANITÁRNÍ POMOC A OZBROJENÉ KONFLIKTY

V souvislosti s ozbrojenými konflikty hovoříme spíše o humanitární pomoci, pomoc směřující k rozvoji se přímo během konfliktů nerealizuje, i když je s ní potřeba začít co nejdříve. V této kapitole se věnuji práci s lidmi během ozbrojeného konfliktu, a pomoci lidem, kteří jsou na cestách. Ani lidem přesídleným, kteří našli někde dočasné útočiště, se většinou neumožňuje rozvojová pomoc, protože je snaha, aby se neusazovali v místě přechodného útočiště, ale naopak se mohli vrátit, odkud byli vyhnáni. To proto, aby se zabránilo možným konfliktům v budoucnosti. Většinou jim ale nelze zabránit. Ze zkušeností expertů i ze studia literatury vyplývá, že lidé řeší svoji situaci aktuálně. Žijí dneškem, a proto je u nich běžná snaha se na místech, kam byli přesídleni, usadit. V Kongu tak vznikla, zejména při východní hranici, města, která vyrostla z uprchlických táborů. (Büscher, 2009)

9.1 Ochrana civilistů

Ochrana civilistů je zaručena Ženevskými konvencemi – především 4. Ženevskou konvencí a dodatkovými protokoly. Navíc je ochrana civilistů potvrzena dvěma tribunály: pro bývalou Jugoslávii a pro Rwandu. Ochrana civilistů je hlavní myšlenkou, na které byl založen Mezinárodní trestní soud. Ve vnitřních konfliktech je často velmi obtížné odlišit civilisty. „Je otázkou, jestli obecně existuje někdo jako „civilista“. Výraz civilista nemá v mnoha konfliktech význam. Účastníci konfliktu se navzájem vnímají spíše jako představitelé skupin, které se nenávidí a chtějí se zabít. Jsou to Sunitové, Šíitové, Hutuové, Tutsiové, Izraelci, Palestinci, Tamilové nebo Sinhálci. Je třeba, abychom mluvili s lidmi o jejich specifických nepřátelích a ne obecně o myšlence ochrany civilistů.“ (Slim, 2007, s.270). Ženevské konvence jsou jenom pravidla, která civilisty nezajímají. Je třeba se podívat na morální důvody, proč tato pravidla vznikla, že skutečně existují morální důvody, proč civilisty chránit. Mohou to být: hodnota lidského života, milosrdenství, snaha o poctivý způsob boje, vědomí nevinnosti, atd. Slim je přesvědčen, že v konfliktech mají lidé duální myšlení – přítel, nepřítel (často je mezi nimi velmi krátký časový odstup) a jestli je něco nutné, pak je třeba změnit myšlení – místo tohoto duálního myšlení navázat na myšlení pro civilní, protože je normální nemít nepřítele. Je přesvědčen, že existuje i archetypální myšlení, které směřuje k omezení konfliktu, ve smyslu zachování života. Existuje vědomí společného

lidství... Na těchto hodnotách a archetypálním myšlení je třeba stavět při vytváření pro-civilního myšlení (Slim, 2007). Jeho hledání pro civilních hodnot je velmi podobné úsilí Mary Anderson při hledání kapacit pro mír, i když se pohybuje více v oblasti filozofie morálky a práva, zatímco Anderson staví na praktické zkušenosti. (Anderson, 1998)

9.2 Dilemata humanitárních pracovníků pracujících v ozbrojených konfliktech

Dilemata pro humanitární pracovníky nastávají zejména v prostředí, které nerespektuje principy humanitárního práva a jedná se zejména o vnitřní konflikty, popřípadě o komplexní krize.¹²⁵ Humanitární právo určuje pravidla a upravuje ochranu nebojících (z různých důvodů) v mezinárodních konfliktech, je také ratifikováno jako mezinárodní právo. V mezinárodních konfliktech podle něj požívají ochrany mimo jiné civilisté, nevládní organizace, jako například organizace Červeného kříže a další mezinárodní pomáhající organizace.¹²⁶ V takovémto prostředí bylo dodržování principů neutrality a nestrannosti definováno, snaha humanitárních pracovníků získat určitý souhlas válčících stran pro svá působení se setkala většinou s pochopením a souhlasem. Ve vnitřních komplexních krizích jsou zájmy stran vnitřních konfliktů již tak složité, že není možné řešení buď anebo, to znamená souhlas či nesouhlas válčících stran, ale často není se koho ptát, respektive neexistuje jednotné velení, takže souhlas jednoho neznámá automaticky souhlas jiného z teoreticky stejné válčící strany. Je daleko více možností a zároveň žádných, nefungují principy a rozšiřuje se prostor pro dilemata, která znesnadňují volbu. (Weiss, Collins, 2000)

Dilemata, se kterými se nejčastěji potýkají pracovníci humanitárních organizací prezentují v dalších kapitolách (9.2.1. až 9.2.4.).

¹²⁵ Komplexní krizi zpravidla nazýváme krizi humanitární, například hlad, infekční choroby, kombinovanou s válečným konfliktem. Tato krize často v důsledku konfliktu i vznikla.

¹²⁶ V českém jazyce se výraz pomáhající organizace příliš nepoužívá, ale v angličtině je běžný výraz Aid Organization. Používá jej například ve své práci Linda Polman (2010).

9.2.1 Pracovat s vědomím, že podporuji páchání zla a prodlužování konfliktu nebo raději odejít?

„Děláme tady dobrou práci. Můžeme dokumentovat kolik životů jsme zachránili potravinami a léky, které sem přinášíme. Je tu ale stejně problém. Abychom se dostali ke skupině, které pomáháme, musíme překročit hranice kontrolované jednou z frakcí a část našich dodávek je tedy pravidelně odebírána vojáky na hranicích. To nás velmi trápí, protože víme, že naše pomoc se prodává a za utržené peníze se kupují zbraně anebo potraviny zkonsumují vojáci. Ale když si vzpomene na lidi, kteří jsou závislí na nás, aby vůbec přežili, věříme, že to dobré vyváží to zlé. Je to ironie, že pomáháme zachraňovat životy, které jsou ohroženy kvůli válce a přitom živíme lidi, kteří tu válku způsobují“ (Anderson 1999, s.38).

Tento citát vyjadřuje základní problém: takto jsou přece zároveň podporovány válčící strany (nebo jen jedna z nich). Pomoc tak přispívá k obživě vojáků, třeba i k výměně potravin za zbraně, to znamená, že se bude válčit déle, bude napácháno více zla. Organizace s tím často souhlasí a platí určité „daně“ v těchto zónách. Pomoc tedy dotuje válečnou ekonomii a míchá se do politiky a stability v oblasti. Je obtížné všechny jevy klasifikovat, například zdaňování příjmů, které jsou hrazeny z humanitární pomoci¹²⁷. Na zdanění má vláda právo, zároveň ale se jedná o vysoce neetický čin, který patří přinejmenším do šedé zóny, protože získává profit z darů, které jsou určeny na pomoc lidem, kterým je ona primárně odpovědná pomáhat! Do jaké míry ale toto ovlivňuje konflikt se dá těžko spočítat či dokázat. (Weiss, Collins, 2000)

Snad nejotřesnějším případem pro všechny humanitární pracovníky je příklad z uprchlických táborů ze Rwandy, kdy do Zairu¹²⁸ a do okolních zemí uteklo ve druhé polovině roku 1994 téměř dva miliony Hutuů. Většina těchto lidí měla na rukou krev, protože cestou vyvraždili Tutsije, „šváby“, jak jim říkali a umírněné Hutuy. Dokonce z uprchlických táborů, které byly na hranici se Rwandou, podnikali někteří cesty zpět do Rwandy, tam zabíjeli a rabovali a s kořistí se vraceli do táborů. Byli velmi organizovaní, v táborech byli rozděleni na bohaté a chudé, byli tam vůdcové a milice. Až 60 % jídla v táboře lidem tato milice sebrala – částečně je zužitkovala, částečně prodávala zpět obyvatelům tábora. Obyvatelé platili z humanitární pomoci desátek vůdcům a dokonce i „exilové“ vládě, která bydlela v hotelu v Gomě, a která z těchto peněz vydržovala armádu. Po táboře bylo nebezpečné se pohybovat, protože i tam

¹²⁷ Platy učitelek ve školách v čečenských projektech Charity ČR

¹²⁸ Dnešní Demokratická republika Kongo

docházelo k násilí. (Polman, 2010). Téměř shodně jako Linda Polman popsala situaci Fiona Terry a v obou případech se jednalo o totální etickou katastrofu: „Máme ošetřovat a pečovat bez ohledu na to, o koho se jedná nebo máme širší odpovědnost?“ (Polman, 2010, s.31) Linda Polman uvádí, že se všichni chovali, jako kdyby zapomněli na kontext, na politické souvislosti. „Zapomněli“ nejen humanitární pracovníci, kteří měli ze začátku plné ruce práce, protože v táborech řádila cholera a trpěli naprostým nedostatkem vody a tedy hygieny vůbec, ale ani novináři ani politici si tuto skutečnost neuvědomovali. Tábory potom za dva roky srovnali se zemí sami Tutsiové. Přitom náklady na provoz táborů byly 1 milión dolarů denně! (Polman, 2010)

9.2.2 Pomáhat, i když vím, že lidé shromáždění v uprchlickém táboře jsou snadným terčem násilníků nebo odejít?

Fiona Terry nazvala svou knihu *Condemned to Repeat?*, což česky znamená Jsme odsouzeni to opakovat? a před analýzou situace ve Rwandě uvádí příklad z podobné situace, která vznikla na hranicích Kambodži s Thajskem v osmdesátých letech minulého století. Uprchlíci z Kambodže utíkali k thajským hranicím ve snaze najít jídlo a ochranu, ale jedno vylučovalo prakticky druhé. Struktury tábora byly mechanismem pro kontrolu uprchlíků. Jejich zvyšující se počet dával oprávnění ke vzniku vlády v exilu, ale zároveň ze stejného důvodu se uprchlíci stávali terčem pro vietnamské jednotky a jednotky rudých Khmérů, aby vzniku takových struktur zabránili. Humanitární pracovníci pracovali s tím, že si toto uvědomovali, ale špatné svědomí západu, který vlastně konflikt do jisté míry rozdmýchal, podněcovalo veřejnost a sdělovací prostředky k tomu, aby humanitární pomoc probíhala, aby „humanitární akce nahradila tu politickou“ (Terry, 2002, s.193). Lidé se pohybovali v kruhu, utíkali do uprchlických táborů, kde se nasytili, ale zároveň riskovali životy a humanitární pomoc zároveň podporovala ty, kteří o jejich život usilovali. Příklady z kambodžsko-thajských hranic jsou velmi podobné příkladům z hranic mezi Rwandou, Zairem a dalšími státy. Jen druhý příklad se stal o 10 let později. Oba příklady jsou také velmi podobné osudům humanitárních pracovníků v uprchlických táborech například v Hondurasu, Pákistánu nebo v Súdánu. (Terry, 2002)

9.2.3 Odejít a svým odchodem uvolnit místo dalším organizacím nebo zůstat?

Ze Rwandy tehdy z 250 humanitárních organizací odešly po ukončení krizové fáze, po zastavení šíření cholery, pouze dvě – francouzská sekce Lékařů bez hranic a organizace IRC (International Rescue Committee). Zdůvodňovaly to tím, že dodržovat principy je pro ně zásadní a v těchto podmínkách není možno pracovat neutrálně a nestranně. Většinou jsou však pracovníci humanitárních organizací nuceni vypít kalich hořkosti až do dna. Snaží se dodržovat principy zachování důstojnosti a snižování utrpení, pomáhat lidem, kteří evidentně pomoc potřebují (i když třeba vědí, že pomoc již obdrželi a byla jim sebrána) při vědomí, že zároveň pomáhají páchat zlo těm, kteří z této pomoci také profitují. Kromě tohoto základního dilematu je na ně vyvíjen tlak ze strany manažerů, kteří chtějí nové kontrakty od donorů (států), kteří pomoc podporují a jsou rádi, že díky pomoci se jim alespoň trochu uklidní svědomí. Například v případě Rwandy chtěl tehdejší generální tajemník OSN Butrus Butrus-Ghálí poslat jednotky s robustnějším mandátem, ale žádný stát nechtěl vyslat své vojáky do boje mezi Tutsije a Hutuy. Tak zůstal horký brambor opět na pomáhajících organizacích. Problémem je, že humanitární systém je v jakési svaté důvěře ponechán sám sobě a nikdo, ani novináři, jej nekontrolují. Veřejnost to (kromě okamžiků krize, kterou mohou sledovat v přímém televizním přenosu) tolik nezajímá, je to pro ně okrajové téma. Co znamená 10 miliard dolarů ročně z daní v USA věnované na humanitární pomoc, když jen za kosmetické operace se v USA vydá 14 miliard ročně (Polman, 2010, s.162).

9.2.4 Odejít, předejít možným škodám a svým odchodem způsobit, že mnoho lidí, kteří potřebovali pomoc díky tomu zemře?

Toto je základní dilema, díky kterému se většina pracovníků nakonec rozhodne zůstat. „Koncept dilematu v tomto případě plně neodpovídá komplexnosti rozhodovacího procesu humanitárních pracovníků. Jsou to tvrdé volby a kompromisy, kterým humanitární pracovník v těchto případech čelí. Cesty k řešení jsou zde velmi klikaté, neřku-li nemožné. „V zásadě akt rozhodování musí brát v úvahu nevyhnutelné negativní důsledky a rozhodnutí jednat nebo nejednat je závazné a ne libovolné. V Dantově Pekle nejvíc horká místnost byla určena pro ty, co váhají. Ve válečných zónách obcházení nebo vyhýbání se řešení není možné. To je jeden z důvodů, proč

tragedie poslední dekády otráslly humanitárními pracovníky až na dno.“ (Weiss, Collins, 2002, s.124, 125).

9.3 Politizace humanitární pomoci

Zásadou pro humanitární pomoc plynoucí z principů Červeného kříže je neutralita, nestrannost a nezávislost pomoci. Každý humanitární pracovník, který pracoval v oblasti postižené vnitřním konfliktem ví, že tohoto ideálu není možno dosáhnout. To je zřejmé z předchozího textu. „Humanitarismus je vždycky nějak politizovaný, je to politický projekt v politickém světě.“ (Slim, 2003-a, s.1) Souvisí nejen s konflikty s jasnými politickými zájmy, ale i se zájmy, které mohou být nějak skryty. „Politika mezinárodní pomoci je plná paradoxů, protože zdroje pomoci mohou být k dispozici tehdy, kdy jsou nejméně vyžadovány a nejméně k dispozici, když jsou nejvíce vyžadovány (...) Ve skutečnost se donorské země se řídí relativně pragmatickými a smíšenými zájmy (...) Chtějí, aby alokace pomoci odpovídala jejich domácím politickým a ekonomickým cílům“ (Penuel, Statler, 2011, s.496). Diskuse nad politizací pomoci, její diskreditací, neúčinností, nemožností být tam, kde je to nejvíc potřeba, se vede intenzivně na světových fórech již 15 let. Jak se všechny naše problémy zpolitizované pomoci projevují na obětech a příjemcích pomoci? Do jaké míry je možné být nezávislý, když naše práce je finančně závislá na vládách, na veřejnosti a sdělovacích prostředcích? (Rieff, 2002). Hugo Slim připouští politizaci pomoci, ale nedomnívá se, že je to vždy špatně (Slim, 2003-a). Musíme připustit, že existuje horší a lepší politika. Je nutno říct, že pomoc na Balkáně byla rovněž zpolitizovaná, zejména řešení následků konfliktu v Kosovu, humanitární důsledky ale nebyly tak otráslné jak jsou popisovány ve Rwandě. David Rieff (2002) vyzdvihuje jako jedinou možnost pro zachování principů v poskytování humanitární pomoci chování MSF ve Rwandě (viz výše). Zdaleka ne všechny organizace s takovýmto přístupem souhlasí a za každých okolností se snaží dostat humanitárnímu imperativu a příkazu neutrality. Jedná se zejména o Caritas a Červený kříž (Fox, 2000). Co by se stalo, kdyby se zachovali všichni stejně jako MSF? Copak je to možné lidi vytáhnout z krize a pak je nechat v táborech bez pomoci, bez toho, abychom se snažili podpořit je v tom, aby svůj život žili v osobní, sociální a ekonomické důstojnosti? Je možné narušit systém západní humanitární pomoci a přesto dostat svým závazkům: Je možné zrušit monopoly velkých existujících organizací a například podporovat malé místní organizace, které budou

usilovat o prevenci a posílení své situace i pomoc ve vlastní oslabené společnosti (Slim, 2003-a). Je také velmi dobré, že existují různé organizace, které v celé komplexnosti problémů kladou rozličné důrazy na ty které principy pomoci. Napomáhá to celkovému diskurzu a pravděpodobně je to i ku prospěchu lidí, kteří přišli nějakým způsobem do kontaktu s konfliktem.¹²⁹

Důležitou podobou politizace pomoci je její militarizace, jak je nazývána spolupráce s armádou. Stává se, že je humanitární pomoc poskytována přímo armádou a to zejména v oblastech, které jsou pro civilisty (kterými humanitární pracovníci de facto jsou) z bezpečnostních důvodů nepřístupné. Pak je humanitární pomoc často poskytována jednotkami mírových sil OSN nebo speciálními jednotkami NATO, kterým se říká CIMIC¹³⁰.

V případě, že mohou pomoc v konfliktech poskytovat humanitární pracovníci, pak spolupracují s armádou hlavně ze dvou důvodů: Jsou jimi bezpečnost a logistika. Z bezpečnostních důvodů je velmi časté, že konvoje s humanitární pomocí doprovází ozbrojené jednotky, jiným důvodem jsou záležitosti dopravní. Armáda disponuje daleko většími logistickými možnostmi, než kterákoli humanitární organizace. Nicméně humanitární pracovníci se snaží snížit objem této spolupráce ať už z jakýchkoliv důvodů na minimum. Je to vždy špatnou zprávou pro místní obyvatele, pokud potraviny nebo jiné zboží rozdávají vojáci. Pro místní populaci, zejména pro děti, je to známka toho, že vlastně nelze nic dělat, ani ty nejzákladnější úkony k zachování života, aniž by byl člověk ozbrojen. (Anderson, 1999)

Hugo Slim varuje před fobií z armády, která se často v humanitární komunitě objevuje. Když přehnaně demonizujeme jinou skupinu, můžeme tím pokrývat obraz i o sobě. Ozbrojené složky hrají různé role (uvádí příklad z nového zákona, že Ježíš se setkal během svého života se třemi druhy vojáků, dokonce jeden z těch posledních došel obrácení). Podle Slima záleží na vojenské morálce a ne na tom samotném faktu, že jsou ozbrojeni. Přílišné odmítání vojenské pomoci může být nebezpečné i kontraproduktivní. (Slim, 2003-b).

¹²⁹ Zde je použit výraz, který doporučuje „Skupina pro Standardy v krizové psychosociální pomoci“. Tedy ani oběti, ani příjemci, ani ti, kterým je činěno dobro (beneficiaries), ani postižení, ani zasažení, ale lidé, kteří se dostali do kontaktu s konfliktem nebo s neštěstím, což je považováno za nejdůstojnější označení partnerů v pomoci.

¹³⁰ Civil Military Cooperation (občansko-vojenská spolupráce)

9.4 Dilemata související s válečnými konflikty

Princip známý z oblasti medicíny a sociální práce (*primum non nocere*) je v humanitární pomoci známý jako *do no harm* a je spojen hlavně se jménem Mary B. Anderson¹³¹, která spolu s týmem lidí dala dohromady své zkušenosti, provedla případové studie a na základě množství sebraných případů navrhla analýzu konfliktu i možnosti, kdy je možno konflikt ovlivnit. Jedná se možnostech, jak lze pomáhat v konfliktech, jak navzájem pomoc a konflikt reagují, co je možno ještě dělat, když situace vypadá zcela beznadějně. Pomoc může konflikt prohloubit, prodloužit nebo také vést ke smíření a ke snížení napětí. Metodika založená na mnohaletých zkušenostech s prací v konfliktech zahrnuje způsoby, jak neeskalovat konflikt a umožnit lidem, aby se vymanili z konfliktu a vytvořit alternativní systém, ve kterém lze i v tom konfliktu fungovat. Nepřestat pomáhat protože se to v mnoha konfliktech nepovedlo, ale najít způsob, aby ta pomoc byla možná, pomohla lidem přežít, dala jim naději a ještě přispěla k vytvoření míru. Velmi důležitou součástí metody *Do no harm* je především podpora lidí postižených konfliktem ve směru k využívání vlastních zdrojů a kapacit pro mír. Jedná se téměř výhradně o analýzu vnitřních konfliktů a o pomoc během občanských válek. V metodě je věnována pozornost i různým špatným poselstvím, která humanitární pracovníci o sobě velmi často směrem k místním lidem vysílají, a která taková být nemusí. I když se metoda a kniha jmenuje *Do no harm*, neznamená to, že jde jen o to, jak přijít a neuškodit; nýbrž minimalistický požadavek *do no harm* je spíš znamením pokorného přístupu k této složité problematice. (Anderson, 1998). Mnohé osobnosti z humanitárního světa považují metodu *Do no harm* za překonanou¹³², nemusí tomu tak ale být. Pokorný přístup se snahou porozumět může být základem oné „neviditelné“ podpory komunit v jejich vzájemném smíření i rozvoji.

¹³¹ Mary B. Anderson je ekonomka, dlouholetá pracovníce v oblasti humanitární a rozvojové pomoci, věnuje se také výzkumu v této oblasti. Přednáší na univerzitách, publikuje v oblasti humanitární pomoci a míru a konfliktu i v oblasti rozvojové pomoci. Zabývá se také rozvojovými strategiemi při řešení konfliktů. Spolupracuje s rozvojovými organizacemi ve Spojených státech ve funkci poradce.

¹³² Z osobního rozhovoru s Dorotheou Hilhorst na University of Wageningen, 2008

9.5 Opatrnost a praktická moudrost

Dosud byly uvedeny příklady etického zvažování v humanitární pomoci z deontologického a teleologického hlediska. Je však zřejmé, že ani jeden z těchto principů nelze aplikovat absolutně, naopak z textu vyplývá, že kombinace obojího je (pokud vůbec) často jedinou možností. Příkaz povinnosti a zároveň možné negativní dopady „slepého“ pomáhání s charitativním a filantropickým přístupem je obsažen i v Humanitární chartě (The Sphere Project, 2011) vyvážen poukazem na nutnost minimalizace vlivů, tedy utilitaristickým principem. Takováto opatrnost, prozíravost či praktická moudrost jsou často uváděny jako druhořadé principy tam, kde není možno se řídit jediným principem. Praktická moudrost je podle Paula Ricoeura¹³³ nutná tam, kde není možné se řídit jedním principem. Proto Ricoeur doporučuje příhodně propojit teleologické a deontologické hledisko, než je navzájem vylučovat. Vede to k vytváření „vynalézavého chování, které může uspokojit požadavky obětí, a zároveň nejméně zrazuje principy“ (Ricoeur, 1990, s.312). Jde vlastně o jakousi „výjimku“ z pravidel. Moudrost spočívá v citlivosti rozpoznat vhodnost výjimky. Samozřejmě neexistuje magická formulace, která navede, jak se v jednotlivých situacích chovat. Humanitární situace oplývají množstvím nahodilých momentů a každý z nich je třeba zvažovat odpovědně. I to je důvod, proč máme tolik různých mezinárodních nevládních organizací s různými morálními hodnotami, mezi kterými je vždy třeba najít soulad. „Při zvažování důsledků akce, před *opatrným* rozhodnutím je třeba zmobilizovat zkušenosti z minulosti, znalost principů, věrnost etickým úmyslům, sílu invence a kreativní imaginace. Etické zvažování je právě soustředěno v oné opatrnosti.“ (Etxeberria, 2001, s.87).

¹³³ Paul Ricoeur je významný francouzský filozof, který se „nikdy nepřestal trápit problémem intelektuální poctivosti“. Stal se významnou a přímo rozhodující postavou pro sympatie a pomoc francouzských intelektuálů českému nezávislému myšlení osmdesátých let minulého století. (Ladislav Hejdlánek v předmluvě ke knize Myslet a věřit Paula Ricoeura, která byla vydána v roce 2000).

10 ETIKA DÁRCE

Etika daru a financování zahraniční pomoci je velmi důležité téma, které souvisí se situací dárce, jeho motivací, se vzdáleností a počtem prostředníků, než jeho dar dorazí k příjemci. Nejvíce záleží na příjemci. Správná pomoc by měla být odpovědí na potřeby příjemce.

10.1 Dar

Pomoc lidem se ze strany dárce odehrává formou daru, ať už jde o pomoc humanitární nebo rozvojovou. Pokud mluvíme o rozvojové spolupráci, tam je již nástin určité vzájemné výměny, vzájemného prospěchu.¹³⁴ Jednostranná pomoc formou daru může mít různé nezamýšlené dopady, proto je snaha tuto pomoc poskytovat po co nejkratší dobu a co nejdříve po začátku pomoci a jakoukoliv pomoc podmiňovat prací příjemců.¹³⁵ Pomoc formou daru představuje minimálně dvojí riziko: riziko nevhodného daru a riziko přílišné koncentrace na dar a opomenutí vztahu, který je pro důstojnost obdarovaného velmi důležitý. Hugo Slim uvádí, že věci, které dáváme, představují centrální fetiš naší práce a lidé se pro nás stávají sekundárními subjekty. Pocit zodpovědnosti za ně v nás vytváří dojem, že my jsme subjekty a trpící lidé objekty naší činnosti. Zapomínáme, že lidé mají své strategie, jak přežít a místo, abychom aktivity plynoucí z těchto strategií podporovali formou spolupráce, konáme svou práci často bez ohledu na ně (Slim, 2008). Dávání samo o sobě vypadá jako jednoduchá altruistická transakce, ale ve skutečnosti zakládá velmi složitý vztah. To, co zamezuje skutečně rovnoprávnému vztahu při pomoci je sama skutečnost daru. Ze strany toho, kdo dává, je problematické zbavit se moci z dávání a v darech často moc dárce zůstává (Mauss, 1999). Tato moc se potom prakticky uplatňuje tak, že dárce často trvá na svých požadavcích a představách o pomoci, i když vzhledem k příjemci jsou to požadavky nesmyslné a neodpovědné. V praxi se často pro přijímající komunitu stává dárce pracovník zprostředkující organizace a je velmi obtížné si tuto skutečnost neustále uvědomovat, navíc zprostředkující pracovník se tak často cítí. Může se stát, že aniž by měl výslovný pokyn dárce, učiní zprostředkující pracovník některá rozhodnutí,

¹³⁴ V této práci je několikrát zvažováno, zda tomu tak skutečně je.

¹³⁵ Jedná se o velmi časně projekty Food for Work, Cash for Work.

ke kterým neměl oprávnění, například upírá obdarovanému právo dar vyměnit, upírá mu právo svobodně se rozhodnout jak s darem naložit, často vyžaduje od obdarovaných vděčnost. Nezřídka se ovšem stává, že zprostředkující pracovník sklídí také nevděk – oprávněný i neoprávněný.¹³⁶

10.2 Peníze

Lidé trpící v různých částech světa, ať již v důsledku dlouhodobých nebo krátkodobých krizí, jsou často závislí na naší pomoci. Oni sami mají ve své nouzi často představu, že všichni bílí ať už humanitární pracovníci nebo turisté či novináři mají značné množství peněz a za tyto peníze lze získat mnohé. Je pravdou, že společnost založená na směně a na penězích přinesla Západu dříve neznámou prosperitu a umožnila žít dlouho, bezpečně a pohodlně. Zároveň nám ale svým způsobem zastřela hodnotu hodnot tím, že některým z nich přisoudila ne-právem cenu, aniž je učinila více dostupnými (Sokol, 2007). Toto prolínání ceny a hodnoty se projevuje také, až tragicky, v zahraniční pomoci. Veřejnost často spontánně reaguje na jakoukoliv katastrofu finanční či materiální sbírkou. Pokud některé organizace mají dobré důvody nevyhlašovat sbírky, najdou se vždy jiné, pro které je to dobrá příležitost udělat si jméno. Příkladem může být katastrofa v Beslanu, kdy během dvou dní přišli rodiče o téměř 300 dětí z jedné školy, některé rodiny přišly i o více dětí najednou. Přesto „mezinárodní komunita“ zaslala do Beslanu letadla, která zaplnila letiště krabicemi s věcmi, které nebyly vůbec potřeba.¹³⁷ Dalším příkladem je pomoc vesnici v Jižní Americe, kterou zalila láva. Svět obletěla fotografie holčičky, které byla vidět z lávy hlava a která zemřela před očima fotografa. Vesnice byla kompletně zalita lávou a nikomu nebylo pomoci. Přesto i na pomoc této vesnici začali lidé posílat peníze, i když žádná sbírka nebyla vyhlášena. Je to tak, že hodnota peněz nám zaclonila výhled na jiné hodnoty? Je ovšem srozumitelné, že lidé chtějí pomáhat a každý nemůže pomáhat osobně.¹³⁸

Za efektivní, ale z etického hlediska za spornou, může být považována kampaň prostřednictvím dárcovských SMS. Peníze takto získané jsou pro organizace velmi

¹³⁶ Zápisky autorky

¹³⁷ Z přednášky Vítězslava Vursta v rámci bloku expertů na Caritas-VOŠ v Olomouci, v únoru 2009.

¹³⁸ Z přednášky Karla Ammana v rámci bloku expertů na Caritas-VOŠ v Olomouci, v únoru 2010.

cenné, protože jsou rychlé a rychlost pomoci, zejména v případě humanitárních katastrof, hraje velkou roli. Jakou ale mají ve skutečnosti hodnotu, když dárci vlastně dávají okamžitě a bez rozmyslu byt' z ušlechtilých pohnutek, něco, ale toto něco ho vlastně nebolí. Není to jako v případě té vdovy, která darovala poslední peníz a tudíž její pomoc byla sama o sobě hodnotná (Mk 12, 41-44). Navíc majetek, který vznikl složením mnoha malých částek, postrádá přímou vazbu k majiteli.¹³⁹ Jakýmkoliv jiným dáváním klademe velkou odpovědnost na zprostředkující organizace, které mohou, ale i nemusí, obstát. Pracují za podmínek, které nemohou vždycky samy ovlivňovat (The Sphere Project, 2011). Zpochybňování role peněz v zahraniční pomoci je jakýmsi tabu mezi humanitárními organizacemi, což může být ke škodě věci. Problematičnost otázky peněz si ale uvědomují donorské státy. Důsledkem toho je například vznik zásad dobrého dárcovství.¹⁴⁰ Ve vztahu k veřejnosti není však podobná diskuse považována za vhodnou.¹⁴¹

Je zřejmé, že peníze v zahraniční pomoci hrají roli, kolem které se točí mnoho otazníků a dilemat. Dá se říci, že role peněz je naprosto zásadní. Vzhledem k tomu, že většina dárců neví, jak s penězi naložit, vybírá organizaci, které důvěřuje, ztotožňuje se z jejími hodnotami a přispívá prostřednictvím peněz. Peníze provází pomoc lidem vzdáleným zpravidla od začátku až do konce a jsou nějakým způsobem ve hře – vždyť i kdyby dobrovolník šel pomáhat zadarmo, protože je již finančně zajištěn, potřebuje peníze na to, aby se na vzdálené místo dostal. Ve své knize *Moc peníze a právo* cituje Jan Sokol Georga Simmela, že „...ve složitých společnostech založených na stále jemnější dělbě činností a na stále častějších směnách, se člověk dostává ke svým cílům stále složitěji, stále delšími řetězci prostředků“ (Sokol, 2007, s.132). Tyto řetězce mohou být hodně dlouhé a těžko pak lze posoudit, co smysl má a co nemá. Člověk se upne na prostředek a původní cíl ztratí z dohledu. Málokdy si uvědomíme, že pro lidi, kterým pomáháme, mají peníze úplně jinou hodnotu, než pro nás. Peníze musí beze změn v oblasti kvality života nutně rozkolísat celý systém. Peníze mohou vydatně pomoci a být dobrým nástrojem rychlé nápravy věci v případě humanitární katastrofy.

¹³⁹ V dlouhodobější a rozvojové pomoci se hovoří o tzv. *ownership* ve směru k příjemcům pomoci, ale problematika vlastnictví pomoci se táhne již od samotného začátku její existence jak na to upozornil Raymond Abtroph profesor univerzity v Cambere, Austrálie, ve své přednášce na konferenci *Humanitarian Studies* v Groningen, v únoru 2009.

¹⁴⁰ *Good Humanitarian Donorship*

¹⁴¹ Viz diskuse kolem etického kodexu FoRS: vytvoříme zásady, které budeme formulovat pozitivně.

V každém dalším případě jsou peníze ale jenom jedním z prostředků, jejichž důležitost je proměnlivá a jejichž konečné působení může skutečně být i nežádoucí.¹⁴² Pokud neumíme pomáhat, neměli bychom to dělat, protože si příliš zahráváme s lidskými osudy. „Necht’ se zapotí tvá almužna v tvých rukou, než poznáš, komu ji dáš“ (Spisy apoštolských Otců, 1986). Finanční příspěvek je sice operativnější, je to oběť pro nešťastníka jasná a snadno spočitatelná, ale má i stinné stránky. Peníze jako obecný prostředek vymazávají jedinečnost dárce i přijímajícího. Často ale nemáme jinou lepší možnost, když chceme vyjádřit svoji účast. (Boltanski, 1999)

10.3 Adopce na dálku

Velmi výnosnou a specifickou aktivitou pro získávání finančních prostředků na rozvoj jedinců a případně i komunit, která pracuje s emocemi, jsou „Adopce na dálku“. Předmětem získávání peněz jsou děti, které organizace nabízejí k individuálním adoptcím lidem v bohatých zemích. Částka, kterou tyto organizace požadují není příliš velká, ale ani příliš malá. V České republice se často jedná o 500 Kč měsíčně, což činí asi 2,5 % průměrného měsíčního platu. K lidem, kteří věnují takovouto částku, je třeba mít úctu. Většina z nich tak činí z potřeby někomu pomoci, často je to pocit, že musím platit určitou daň za bohatství. Peter Singer nazývá tento způsob podpory chudých „dát potřebnému tvář“, čímž je překročena určitá psychologická bariéra pomoci na dálku, kdy člověk pomáhá úplně neznámému. Ta vazba navíc není nehmotná: adoptivní rodiče dostávají dopisy a je zde navíc i odpovědnost. Když přestane adoptivní rodič posílat peníze, dítě zůstane bez jídla (Singer, 2009). Ale přece jen jsou zde prvky, které situaci komplikují. Vazba mezi dárce a nešťastným nebo potřebným dítětem je i přes všechny podpůrné aktivity minimální a abstraktní. Peníze jdou daleko, ale dárce je nenásleduje (Boltanski, 2009, s.18). Proto v případě adopcí organizace povzbuzuje dárce i darované, aby navázali osobní vztah. Přitom ale setkávání je obtížné a dopisování se děje s pomocí tlumočnicků. Organizace spíše odrazují dárce od setkávání s příjemci pomoci. Není tomu tak proto, že by zakrývaly nějaké finanční nesrovnalosti (například, že dítě je vymyšlené), ale proto, že pokud dotyčný člověk nikdy dříve nepoznal chudobu, dokáže si ji těžko představit. Návštěva bohatého člověka¹⁴³ navíc naruší vztahy v komunitě,

¹⁴² Viz film Live Aid, provázení s Michaellem Burkem.

¹⁴³ Ve většině zemí, kam směřuje pomoc, je každý Evropan vnímán jako bohatý.

vytvoří pocity závidění, atd. Mnohdy to není ale ani pro samotného „adoptivního rodiče“ zážitek, který by jej uspokojil (Jazairiová, 2006).¹⁴⁴

Pro organizaci je velmi náročný proces výběru dítěte, pokud má být citlivý k samotnému dítěti a k jeho rodině. Vždyť takový sociální pracovník předurčuje osud toho dítěte, protože jeho život bude jiný než život ostatních sourozenců. Ti za něj ovšem musí v době, kdy je ve škole, všechnu domácí práci udělat. Většina organizací zabývajících se adopcemi na dálku se snaží převést co nejvíce z toho příspěvku na rodinu a komunitu, aby z projektu zmizel princip výlučnosti. Přesto se ale organizace nejsou schopny vzdát individuálních adopcí¹⁴⁵ zřejmě proto, že bez přímého vztahu k vzdálenému dítěti by poklesl zájem o podporu těchto dětí.¹⁴⁶

10.4 Fundraising

Problematickým jevem je také soutěživost organizací, která v pozitivním smyslu znamená vytváření větší různosti, větší nabídky pro dárcce i pro příjemce, v negativním smyslu může znamenat nekalou soutěž, například o umístění čísla vlastního bankovního účtu pod televizními správami zprostředkujícími informace o katastrofě. Konkrétně v případě veřejnoprávní České televize je nesprávné, že často upřednostňuje jednu organizaci.¹⁴⁷ V zemích s dlouhotrvající demokracií, například ve Švýcarsku, jsou fundraisingové aktivity prováděny pod jedním názvem¹⁴⁸ a příspěvky od dárců jsou potom rozdělovány jednotlivým nevládním organizacím podle předem známého klíče. Opačným jevem je „zdrženlivost“, se kterou nevládní organizace veřejně kritizují jedna druhou. Důvody mohou být různé, včetně respektu k cestám i prioritám těch ostatních.

¹⁴⁴ Odkazuji se zde na Pavlu Jazairiovou, která to ve své knize popsala, ale stejná sdělení jsem získala od mnoha zástupců organizací, kteří se adopcemi zabývají.

¹⁴⁵ Rakouská Charita se vzdala individuálních adopcí před lety právě pro tyto negativní dopady – vybírají peníze na děti cíleně – například dětský domov, škola, apod. Zkušenosti jsou takové, že příspěvky nakrátko poklesly, ale intenzivní práci s veřejností se dostaly posléze na původní úroveň (z rozhovorů provedených v rámci výzkumu).

¹⁴⁶ Ta obava je pochopitelná, lze potkat lidi, kteří se chlubí fotkami svých adoptivních dětí, velmi často jakoby nahrazovaly jejich skutečné děti. Ty motivace jsou v těchto případech velmi silné, mohou však být různé názory na to, zda je vhodné je podporovat.

¹⁴⁷ Nutno podotknout, že situace se zlepšuje ve směru k vyšší objektivitě. V minulosti však ČT zveřejňovala zásadně konto Člověka v tísní o.p.s. a nepomohly ani stížnosti na Radu české televize, na kterou jsem se několikrát obracela. Mnoho lidí to vnímalo tak, že Člověk v tísní o.p.s. byl založen při ČT, takže je to oprávněný nárok. Pravděpodobně tomu tak ale nebylo, protože se jedná o veřejnoprávní médium.

¹⁴⁸ Ve Švýcarsku je to Glückkätte (řetěz štěstí)

Často se však jedná o velmi pragmatický důvod: Nevládní organizace bojují o veřejné prostředky ať už od vlády či jednotlivých dárců a nikdo dopředu neví, kolik jich bude. Snížení kredibility jedné organizace by mohlo znamenat snížení kredibility všech, protože individuální dárci často nerozlišují a špatné zprávy je mohou demotivovat. Úsilí o co nejlepší kvalitu pomoci i o možnost podílet se na vládní zahraniční pomoci či spolupráci přinutil ale české nevládní organizace, které se angažují v zahraniční pomoci (stejně jako dříve i jejich západní kolegy), ke spolupráci a společné cestě za lepší kvalitou pomoci.¹⁴⁹

10.5 Média

Média jsou v mnoha různých ohledech spojena s pomocí lidem vzdáleným. Důležitým spojovacím článkem je zde veřejnost, která je cílovou skupinou pro média a zároveň velmi důležitým subjektem při pomoci lidem vzdáleným. Velmi často se hovoří o tzv. CNN efektu, který ovlivňuje manažerská rozhodování při řešení konfliktů západními mocnostmi nebo Radou bezpečnosti OSN.¹⁵⁰ Média mají obrovskou moc, dokáží přenést informace z míst kdekoliv na světě v reálném čase. Vytvářejí určitou „kulturu blízkosti“, ovlivňují a sjednocují názory veřejnosti, spoluvytváří národní identitu okolo zahraničních událostí, včetně ideologického rámce (Volkmer, 2008). „Televizní zprávy přispěly ke zrušení hranic občanství, náboženství, rasových i zeměpisných a rozdělili náš morální prostor na ty, kteří jsou odpovědní a na ty, kteří jsou mimo dosah našeho chápání.“ (Rieff, 2002, s.47). Média dávají člověku pocit, že se celý svět dívá na totéž, že sdílíme podobnou zkušenost.¹⁵¹ Antony Giddens (2010) píše o přetváření místních věcí těmi vzdálenými. Média tedy nevytváří jen jakýsi společný názor na věc jakkoli vzdálenou, ale i tzv. „kolektivní paměť“, která protíná a limituje naši paměť a může v konečném důsledku způsobit i její kolaps. Andrew Hoskins to nazývá „novou pamětí.“ Obviňuje média z toho, že rekonstruují rámeček naší paměti tím, že dominuje přítomnost nad minulostí, prolíná se minulost, přítomnost a budoucnost,

¹⁴⁹ V České republice se jedná o platformu: Forum pro rozvojovou spolupráci

¹⁵⁰ Butrus Butrus Gálí v souvislosti s rolí médií na Balkáně řekl, že západní média, konkrétně CNN, jednají tak, jako by byla 16. členem Rady bezpečnosti (Bed for the night, str.40).

¹⁵¹ Pokud zde hovoříme do společné zkušenosti, vždy je třeba si uvědomit, že mluvíme jen o naší západní civilizaci a její kultuře. V jiných kulturách je starost o lidi vzdálené velkým přepychem, i když ve svém náboženství pomoc bližnímu mají vyřešenou. (Viz například článek „Místo v mozku“, Malé lidské bitvy Petry Procházkové, Lidové noviny, 22. října 2010).

minulost je postupně zkreslována a nedá se vystopovat. Nemůže se ztratit, ale může být změněna, transformována. Opakované zprávy z přítomnosti a nedávné minulosti jako například reportáže o útoku na Světové obchodní centrum¹⁵², které se obsesivně opakují, nedávají divákům šanci, aby provedli reflexi toho, co vidí. Podle Hoskinse je nová paměť charakterizována také nestabilitou a nejistotou o tom, co je třeba i pamatovat. Výsledkem jsou potom otřesené a rozpolcené záblesky, které se v paměti spíše opakují, než že by byly skutečně pamatovány (Hoskins, 2004).

Mají ale média skutečně takový vliv na světové události, jak o tom hovoří zastánci CNN efektu, že totiž veřejnost skrze média může přinutit západní mocnosti a OSN (proti jejich vůli), aby intervenovaly v nějaké zemi, kde se děje bezpráví a násilnosti? Piers Robinson¹⁵³, který provedl výzkum síly médií během humanitárních krizí, dochází k závěru, že pokud vůbec, tedy nijak zásadně (Robinson, 2000). Zanedbatelný vliv CNN efektu na politická rozhodnutí potvrzuje i Peter Viggo Jakobsen ve svém článku, kde zkoumá skutečný dopad médií na management konfliktu. Média si totiž všímají především fáze kdy konflikt probíhá, ale velmi málo je zajímaví fáze před a po konfliktní situaci. Krize, která probíhá potichu totiž média příliš nezajímá. Případy, kdy je konflikt zažehnán preventivní diplomacií, média většinou ani nezaznamenají, protože je nezajímají příběhy se šťastným koncem. Po ukončení konfliktu také na situaci rychle zapomínají. Západní mocnosti využívají média tehdy, kdy zasahují v případech, kdy hrozí velké ztráty na životech. To proto, aby poukazem na krutosti, která jsou médiu přenášeny, tento zásah před veřejností obhájily. Co ale média rozhodně ovlivňují, je posun v rozdělování prostředků mezi krizovou, krátkodobou humanitární pomoc a mezi dlouhodobou, rozvojovou pomoc (Jakobsen, 2000). Podle Jakobsena odvádí odvádějí pozornost veřejnosti od dlouhodobých ke krátkodobým krizovým projektům. Během 90. let 20. století poklesla oficiální rozvojová pomoc u členů OECD o více než 20 %. Dlouhodobá pomoc je přitom považována za efektivnější a méně nákladnou než pomoc krizová. Velmi často se při některých „divácky atraktivních“¹⁵⁴ katastrofách vybere takové množství peněz, které není organizace schopná v čase, který je umožněn

¹⁵² Dvě věže světového obchodního centra v New Yorku, na které byl podniknut útok teroristů.

¹⁵³ Srovnával vztah mezi množstvím zpráv a politickými rozhodnutími v případě Války v Bosně a v Kosovu.

¹⁵⁴ Je zde myšleno: Balkán – katastrofa v sousední zemi, tedy i pocit vlastního ohrožení, Jihovýchodní Asie – katastrofa v zemi, kam často jezdí naši turisté na dovolenou.

zákonem č.117/2001 Sb.,¹⁵⁵ realizovat. Peníze jsou tak často „vyplýtvány“¹⁵⁶ právě na krátkodobé projekty, místo aby jich bylo využito například v prevenci, která by dokonce dokázala do jisté míry dopady katastrofy předem odvrátit. Úsilí, které se věnuje předcházení katastrof se nazývají Disaster Risk Reduction.¹⁵⁷ (Divisova, 2010)

Je nutné se ale také zamyslet nad tím, jakou znalost vlastně média zprostředkovávají. Je to skutečný obraz o události, která se stala? Průměrná délka trvání jedné zprávy v USA je jedna minuta 20 sekund, v Evropě je to o něco déle. David Rief (2002) to nazývá „Hororem bez kontextu“. Jak můžeme porozumět o vzdáleném utrpení, když nejsme schopni rozlišit ani jednu osobu od druhé? Nakolik je to, co zprostředkovávají média, pouhá fikce? Rozdíl mezi fikcí a realitou není vždy tak jasný (Boltanski, 1999). Pozorování utrpení je problematické, pokud se objekt zdá reálný, jako v případě televizních reportáží a je to tím problematičtější, čím je nešťastník vzdálenější. Podle Boltanského musí každý divák překonat určitou potíže, aby mohl zaujmout aktivní postoj k takto sdělené skutečnosti. Důsledkem je jednání bez znalosti věci, jednání založeném na soucitu, pocitu viny, oběti či v nejlepším případě solidarity je co nejrychlejší zaslání finanční částky, která je pro většinu lidí lehce únosná, ale v celkovém součtu značná pro to, aby mohly humanitární organizace konat. Médii zprostředkovaná zpráva ukazuje zpravidla západní humanitární pracovníky, jak zasahují ve prospěch obětí. Dochází k zásadnímu zkreslení – málokdy televizní zprávy ukáží místní lidi, jak si sami navzájem pomáhají. Přitom většinu obětí při zemětřesení, ale i při povodních a dalších katastrofách, zachrání jejich rodinní příslušníci, sousedé, místní komunita. Média nezajímají kapacity místních lidí, jejich vlastní sebezáchovné mechanismy, naopak, chtějí je vidět jako bezmocné oběti. Ty sice mohou vyvolat lítost a sympatie, ale je nutné, aby se tyto pocity změnily v porozumění. Média by se měla naučit se pracovat ve prospěch celkového kontextu katastrof, hladu a pomoci,

¹⁵⁵ Zákon o veřejných sbírkách č.117/2001 Sb.
<http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?cd=76&typ=r&zdroj=sb01117> (navštíveno 11.11.2010)

¹⁵⁶ Nejedná se doslova o plýtvání, ty peníze jsou nějakým způsobem zprostředkovány příjemcům, ale kdyby bylo více času na jejich realizaci, byl by užitek z pomoci trvalejší. V souvislosti s „plýtváním“ by bylo možná ještě zajímavé podotknout, že i dárci se vyčerpají – pokud dojde v tomtéž roce ke dvěma velkým katastrofám, druhá katastrofa se pak netěší zdaleka tak velkému mediálnímu zájmu a finanční obnos určený pro pomoc v těchto zemích je pak obvykle nižší. Jako příklad můžeme jmenovat rozdíl mezi katastrofami v roce 2004 (Tsunami v jihovýchodní Asii (správně konec prosince 93) a zemětřesení v Pákistánu na podzim 2004, podobně v roce 2010 zemětřesení na Haiti a následné povodně v Pákistánu.

¹⁵⁷ Snižování rizika katastrof.

důležitostí preventivního a dlouhodobého působení a všimát si nejen „atraktivních“ krizí, ale i krizí zapomenutých.¹⁵⁸

Největším fundraiserem jsou v případě katastrof média. Dá se vlastně říci, že fundraising je vlastně sekundárním dopadem jejich činnosti. Humanitární organizace využívají reportáží z míst katastrofy k tomu, aby nasměrovaly případné finanční dary televizních diváků na svá konta. I když nelze zcela souhlasit se způsobem podávání zpráv, přesto tak organizace činí. Zcela mimořádným příkladem zdařilé fundraisingové kampaně je koncert Live Aid, který pořádal Bob Geldolf v roce 1984 na pomoc lidem, kteří umírali hlady v Etiopii. Vánočním koncertem obrátil pozornost tisíců lidí k hladomoru v Etiopii. Výtěžek koncertu, který následoval a odehrával se na několika místech ve světě a jehož se zúčastnilo množství světoznámých hudebníků, byl takový, že převýšil roční finanční pomoc OSN v Africe.¹⁵⁹ Po 20 letech se ale zjistilo, že nedošlo k prakticky žádnému pokroku. Výsledky investovaných velkých peněz nesmírně úspěšné fundraisingové kampaně země nepoznala, po 20 letech (v roce 2005) trpěla opět polovina obyvatel země hlady. I když to nelze zcela dokázat, pomoc byla zneužita. Vláda lidi neustále přemísťovala na místa, která pro ni byla strategicky vhodnější, naplno se rozhořel etnický konflikt živený právě zbraněmi vyměněnými za jídlo nebo přímo koupený za peníze z pomoci. Vláda znárodnila veškerou půdu a vzniklým bezzemkům ji pouze pronajímá. V 80. letech 20. stol, kdy se v zemi střídal jeden hladomor za druhým, vytvořila vláda určitá centra pomoci, kolem kterých se lidé začali soustřeďovat a čekat na pomoc. Do těchto míst začala být následně přivážena humanitární pomoc a lidé se už na těchto místech stali do značné míry závislími.

Skupina umělců a pomáhajících kolem Boba Geldolfa na vlastní kůži poznala tuto opravdu malou hodnotu peněz, pokud hrají hlavní roli v zahraniční pomoci. 20 let po koncertech Live Aid uspořádali u příležitosti Summitu G8 v Glasgow v roce 2005 koncerty: Make Poverty History¹⁶⁰, kterými upozorňují na bídu ve světě a snaží se působit na vlády bohatých zemí ve prospěch oddlužení nejchudších zemí, spravedlivější obchod, půjčky, vytváření tlaku na země, které vládou bez ohledu na práva svých obyvatel.

¹⁵⁸ V této věci bylo již celkem hodně učiněno viz přílohy Lidových novin, týkající se rozvojové pomoci, server Rozvojovka, vysílání programů Leonardo o zapomenutých krizích.

¹⁵⁹ Michael Burke: Live Aid.

¹⁶⁰ Ať je chudoba minulostí. Mottem těchto koncertů bylo: „Nechceme vaše peníze, ale vaše srdce...“

11 ETIKA ROZVOJOVÉ POMOCI A SPOLUPRÁCE

Rozvojová pomoc a spolupráce má také svůj etický rozměr, který si dodnes většina lidí, která ovlivňuje způsob její realizace, neuvědomuje, nebo spíše ani nechce uvědomovat. Svědčí o tom množství literatury, která se zabývá kritikou pomoci. Velcí hráči na poli rozvojové pomoci či spolupráce, jako EU, vlády „bohatého severu“, Světová banka, Mezinárodní měnový fond i Mezinárodní organizace práce, si pravděpodobně dobře uvědomují, že pomoc nefunguje, není katalyzátorem rozvoje a podporuje „neproduktivní konzumaci“ (Moyo, 2010, s.46). Nechtějí si ale připustit, že „rozvojové paradigma“ nefunguje a snaží se ho vylepšovat. Zatím chybí odvaha jej zcela změnit.

11.1 Zahraniční pomoc na (ro)zcestí

Rozvojová pomoc stála od počátku na podobných hodnotách jako jiné druhy pomoci, které na dálku poskytovala západní civilizace, postupně však získávala jiný charakter. Byl do ní investován daleko větší objem prostředků na základě rozhodnutí vlád, a to určovalo politický charakter této pomoci. Po rozpadu koloniálních říší byla často směřována bývalým koloniím v důsledku určitého pocitu koloniální viny, také ve snaze udržet si i nadále určitý vliv. Tradiční dichotomie mezi humanitární a rozvojovou pomocí je však umělá. Zakládá se na tom, že humanitární pomoc se řídí podle humanitárního práva, rozvojová podle lidských práv (Slim, 2000). Již z předešlých kapitol pojednávajících o Humanitární chartě je zřejmé, že uvedené rozdělení je překonané, přesto je ale toto zásadní rozdělení (humanitární pomoc rovná se záchrana životů, rozvojová pomoc rovná se obrana a podpora rozvoje lidských práv) stále součástí diskurzu zahraniční pomoci. Původní dichotomie byla ovšem dosti dlouho uměle udržována zejména proto, že otázka dodržování lidských práv byla pro východní část rozděleného světa, kterou ovládal Sovětský svaz, poněkud citlivá. V preambuli k Ženevským konvencím (40. léta minulého století), se uvažovalo o zdůraznění universálnosti lidských práv, víry v lidskou důstojnost a lidské milosrdenství, které pramení z víry v Boha. Toto však bylo samozřejmě ateistickou částí světa zcela odmítnuto. Takto skončilo na dlouho přibližování diskurzu, ve kterém se humanitární a rozvojová pomoc po dobu studené války pohybovala (Slim, 2000) V bipolárním světě po 2. světové válce bylo pak směřování rozvojové pomoci důkazem přínaléžitosti k té či

oné straně. S postupnou emancipací „rozvojových zemí“ se pojem pomoc také velmi často nahrazoval pojmem spolupráce, i když se dodnes užívá i na mezinárodním poli výraz „aid“ (pomoc) nebo „assistance“ (asistence) například v názvu ODA (Official Development Assistance).

Ve druhé polovině 20. století byly v rozděleném světě podporovány neživotné ekonomiky, protože rivalové ve studené válce je uznávali a zahrnovali je pomocí, ve snaze získat vliv v určité části světa. Na konci studené války je pak nechaly, ať si jdou po svém, bez skutečné opory. Tyto ekonomiky byly pak ponechány napospas globální ekonomice, která stále méně potřebovala levnou pracovní sílu, zatímco obchodování se surovinami se dostalo do rukou několika vyvolených a despotických vládců. Dnes, po 50 letech aplikace různých rozvojových teorií a politik, je příjem na hlavu ve více než 70 rozvojových zemích nižší než před 20 lety (De Rivero, 2001). Podle Dambisy Moyo¹⁶¹ se politiky v oblasti rozvojové pomoci postupně měnily. Původní nadšení pro rozvojovou pomoc zemím, které se zbavily kolonialismu, pramenilo z úspěchu Marshalova plánu v Evropě. Na tom byla založena víra, že takováto pomoc bude fungovat všude i v budoucnosti. Zjištění, že dopady pomoci jsou jiné, mělo za následek postupnou změnu přístupů. 50. léta v pomoci byla poznamenána altruismem (a snahou o zachování strategických pozic), 60. a 70. léta si vytkla za cíl zlikvidovat chudobu, v 80. a 90. letech bylo hlavním cílem ustavení demokracie a dobrého vládnutí (Moyo, 2010). Nové koncepce vždy reagovaly na nově se objevivší úskalí. Největší z nich bývají zkorumpované vlády v zemích, kde se pomoc poskytuje a kde je jí nejvíce potřeba (Collier, 2009). Jako podmínku podpory si proto donorské vlády kladou vytvoření vlády práva, „dobrého vládnutí“ a dodržování lidských práv.

11.2 Hledání správné cesty

90. léta 20. století byla poznamenána také určitou únavou z pomoci. Po konci studené války vznikaly nové otázky – nejen jak, ale také komu pomáhat. Snaha něco změnit a definovat jasné cíle pomoci se projevila na Summitu tisíciletí OSN v roce 2000

¹⁶¹ Dambisa Moyo se narodila a vyrostla v Zambii v rodině bankérky a vědce, studovala na Harvardu a v Oxfordu, kde získala doktorát z ekonomie. Pracovala pro Světovou banku, Goldman Sachs, atd. Je přesvědčená o tom, že Afrika je chudá hlavně kvůli pomoci. Podle jejích slov je pomoc politickou, ekonomickou a humanitární katastrofou pro většinu částí rozvojového světa. Je to „nemoc, která předstírá, že je lékem“. (Moyo, 2010)

vyhlášením Rozvojových cílů tisíciletí¹⁶². Týkaly se snížení hladu, chudoby, rovného přístupu ke vzdělání, snížení úmrtnosti matek a nově narozených dětí, zmírnění šíření nakažlivých chorob jako je AIDS, malárie, tuberkulózy, atd. S přijetím těchto cílů byla spojena velká očekávání, která do značné míry nebyla naplněna. Předně byly všechny tyto cíle definovány jako výstupy, nebyla naznačena cesta, jakou jich má být dosaženo. Lze namítnout, že jde o čistě dobročinný přístup k realizaci těchto cílů směrem od donora k příjemcům, o přílišné zjednodušování ve smyslu dosahování číselných výsledků, za kterými nejsou vidět konkrétní lidé a konkrétní dopady. Zdá se, že jich navíc vůbec (v některých oblastech), ani v dohledné budoucnosti nebude dosaženo. Zejména v Subsaharské Africe se například procentuální podíl lidí žijících pod hranicí chudoby (1 dolar na den) prakticky nemění, zatímco v jihovýchodní a východní Asii byl cíl dosáhnout snížení chudoby na polovinu do roku 2015 již v roce 2005 překročen.¹⁶³ Dambisa Moyo ve své knize *Dead Aid* to potvrzuje slovy: „zatímco Asijské státy vykazují růst, země Subsaharské Afriky vykazují pokles“. (Moyo, 2010, s.29). Vyhlášení Rozvojových cílů tisíciletí však mělo velký význam v dosažení pozornosti, která začala být problematice hladu a chudoby věnována na všech světových fórech politických i ekonomických,¹⁶⁴ čímž se rozvojové myšlení přestalo soustředit čistě na zvyšování HDP a získalo sociální rozměr. Ve snaze přiblížit se dosažení Rozvojových cílů tisíciletí, začaly se hledat způsoby, jak pomoc zefektivnit. Výsledkem Fóra na vysoké úrovni v Paříži v březnu 2005 bylo přijetí „Pařížské deklarace o efektivnosti pomoci“¹⁶⁵. Jejím výsledkem je formulace pěti stěžejních zásad, které by bylo nutno dodržovat za účelem zvýšení efektivnosti pomoci. Jsou to „vlastnictví“ (ownership), což znamená zlepšit vedení a spolupráci na realizovaných projektech ze strany partnerských zemí. Pocit vlastnictví a ztotožnění se s přijatou pomocí je nejdůležitější pro její udržitelnost. Další zásadou je „sladění“ (alignment) a znamená lépe provázat rozvojové strategie donorů s rozvojovými strategiemi přijímajících či partnerských zemí. Zásada „harmonizace“ (harmonisation) znamená lepší a průhlednější spolupráce donorských zemí navzájem, aby nedocházelo ke zdvojení pomoci nebo naopak ke vzniku míst, kam žádná pomoc nesměruje. „Vzájemná odpovědnost“ (mutual

¹⁶² Millenium Development Goals (viz str. 17)

¹⁶³ http://www.rozvojovka.cz/rozvojove-cile-tisicileti_228_8.htm (navštíveno 17.4.2011)

¹⁶⁴ <http://www.icad-cisd.com/content/en/public-engagement/g8-2010> (navštíveno 17.4.2011)

¹⁶⁵ http://www.oecd.org/document/18/0,3343,en_2649_3236398_35401554_1_1_1_1,00.html (navštíveno 17.4.2011)

accountability) znamená zlepšení spolupráce nejen s partnerskými vládami, ale i získávání veřejnosti na straně donora i na straně partnerské země pro spolupráci. „Řízení k dosažení výsledků“ (managing for results) představuje zlepšení systému monitorování a evaluace projektů, tak, aby každý záměr měl svůj jasný a hmatatelný výstup. Na přípravě Pařížské deklarace se nepodíleli zástupci občanské společnosti a z jejich strany jsou proto tyto zásady kritizovány a to zejména proto, že se omezují na spolupráci vlád, přičemž nejsou definovány podmínky pro udržitelnost, které by bylo možno dosáhnout pouze tak, kdyby stanovené zásady získaly širší podporu občanské společnosti na obou partnerských stranách. Na dalším fóru na vysoké úrovni, které se konalo v roce 2008 v Akkře, již byla občanská společnost vyzvána, aby promyslela, jak by mohla tyto zásady rozšířit tak, aby zohledňovaly hledisko občanské společnosti. (Lebeda, Lukáš, 2009). Zástupci občanské společnosti kritizovali i samotný název efektivnosti pomoci ve prospěch efektivnosti rozvoje, což lépe vystihuje cíl, kterého má být dosaženo. Na Otevřeném fóru (Open Forum Assembly) v září 2010 v Istanbulu deklarovali principy rozvojové efektivnosti organizací občanské společnosti. Tyto principy obsahují důležité prvky pro rozvojovou spolupráci na úrovni občanské společnosti jako respekt k lidským právům a k podpoře sociální spravedlnosti, solidarita, partnerství, odpovědnost a sdílení znalostí.¹⁶⁶ Z Istanbulských principů vychází také dosud nezveřejněný kodex efektivnosti členských organizací FoRS (Českého fóra pro rozvojovou spolupráci). Hlavními hodnotami, které se rozhodly členské organizace dodržovat při realizace rozvojové spolupráce jsou dobrá znalost problematiky, transparentnost v práci organizace, partnerství mezi organizacemi, respekt lidským právům, rovnost mezi muži a ženami a zejména odpovědnost za dopady své práce včetně udržitelnosti pozitivních dopadů. Posun k efektivnosti rozvoje (development effectiveness) na úkor efektivnosti pomoci by měl být završen na čtvrtém fóru na vysoké úrovni v roce 2011 v Soulu.

¹⁶⁶ Open Forum Assembly <http://www.ong-ngo.org/Open-Forum-Assembly-in-Istanbul?lang=en> (navštíveno 12.3.2011)

11.3 Nejnovější koncepce

V současné době jsou popisovány tři nejnovější koncepce rozvoje: shora uvedená efektivnost rozvoje, lidskoprávní přístup k rozvoji a poctivá politika (Lebeda, Lukáš, 2009).

11.3.1 Lidskoprávní přístup

Lidskoprávní přístup, jak již bylo uvedeno, představuje určitý rámec, ve kterém by se měla eticky poskytovaná rozvojová pomoc lépe realizovat (Slim, 2003). Lidská práva však nejsou jenom cílem rozvoje, měla by se stát také jeho nástrojem, to znamená, že nejen rozvojové strategie, ale i jednotlivé projekty by měly vycházet ze snahy po realizaci lidských práv, a to nejen práv první generace (občanských a politických), ale i lidských práv druhé generace (ekonomických, sociálních a kulturních), na která se často zapomíná, protože vyžadují již konkrétní činy a konkrétní spolupráci a zapojení sociálně slabých do celého procesu. Přílišný akcent na dodržování práv první generace na úkor lidských práv druhé generace má své přímé důsledky - hladová žena obvykle svá lidská práva oželí, protože potřebuje především nakrmit sebe a svou rodinu, protože svoboda za 40 let africkou ženu nenasytí. Číňané, kteří o lidských právech ani o svobodě nemluví, ale slibují jídlo dnes, vzdělání zítra a infrastrukturu v dohledné době (je to v jejich zájmu). Moyo vidí africké země v jejich zuboženosti a domnívá se, že i ustavení demokracie je jistým přepychem, který naráží na tradiční uspořádání, které ve společnosti existuje, a proto se naopak domnívá, že mírná diktatura, která by pomohla provést ekonomické reformy, by byla pro ekonomický růst daných zemí efektivnější. Podle autorky není demokracie nezbytným předpokladem ekonomického růstu, naopak ekonomický růst je předpokladem demokracie (Moyo, 2010). Koncept lidskoprávních přístupů Evropské unie stojí na pěti principech, které by mohly překonat shora uvedené nedostatky: Je to důraz na aplikaci lidských práv, zmocňování držitelů těchto práv, právo na účast na svém vlastním rozvoji, nediskriminace a upřednostňování zranitelných skupin, jakož i odpovědnost jak těm, co pomoc poskytují, tak těm, kterým je poskytována.¹⁶⁷

¹⁶⁷ http://www.ihrnetwork.org/eu-development-policies_215.htm (navštíveno 22.6.2011)

11.3.2 Poctivá politika

Poctivá politika je požadavek vznášený ze strany donorských zemí do svých vlastních řad. Zásada koherence politik (Policy Coherence for Development) je zakotvena v Lisabonské smlouvě, není však zatím dostatečně propracovaná. Jedná se především o sladění domácí politiky s politikou rozvoje. Nedostatečný zájem o rozvoj méně rozvinutých zemí při řešení domácí politiky má za následek ochranná opatření, která mohou ničit vzápětí to, čeho bylo rozvojovou politikou dosaženo. Poctivou politikou (Fair Politics)¹⁶⁸ se zabývá například nizozemská nevládní organizace Evert Vermeer Stichting¹⁶⁹ (Lebeda, Lukáš, 2009). Jejím hlavním cílem je připomínat vládám evropských zemí jejich politiku vůči rozvojovým zemím, která není vždy poctivá, zejména v oblasti zemědělství, migrace a rybolovu.

11.4 Škodlivá pomoc

I když zahraniční pomoc určitě mnoha lidem zachránila život, není zdaleka vše pořádku – nedošlo k trvalé a strukturální změně. Dambisa Moyo viní systém grantů, ve které se změnil původní půjčky rozvojovému světu, dnes dosahující až 90 % pomoci. „Model rozvoje založený na pomoci nebude generovat stálý ekonomický růst“ (Moyo, 2009, s.44). Některé její názory na pomoc jsou velmi radikální. Moyo si myslí, že by bylo nejlepší zvednout telefon a pomoc zastavit a domnívá se, že by se zase toho tolik nestalo. K tomu ale nedojde, protože africké vlády bývají zkorumpované a na pomoci závislé a lidé příliš zbědovaní, než aby měli sílu něco změnit. Proč nezmění něco ti na tom druhém konci? (Moyo, 2010). Ale lidé pracující v rozvojové pomoci se obávají odpovědi na otázku, zda neúčinnost nebo dokonce škodlivost pomoci není způsobena jenom neefektivním řešením jednotlivých problémů, ale zda se náhodou nejedná se o problém strukturální? Co když je chybné celé rozvojové paradigma? (Lebeda, Lukáš, 2009). Pak by ovšem současné snažení o definici efektivity rozvoje bylo možná nutno vést ještě úplně jinak.

Harry Truman, když prosazoval zákon, na základě kterého vznikla USAID, hovořil hned od začátku o tom, že v rozvojové pomoci by mělo jít spíše o transfer

¹⁶⁸ <http://www.fairpolitics.nl/europa> (navštíveno 22.6.2011)

¹⁶⁹ <http://www.european-network-of-political-foundations.eu/cms/index.php/Members/Evert-Vermeer-Stichting> (navštíveno 22.6.2011)

znalostí než peněz.¹⁷⁰ O třicet let později píše na totéž téma nositel Nobelovy ceny Amartya Sen, který přičítá vinu na celkové deprivaci rozvojového světa nedostatku nejzákladnějších práv a svobod: jako je nebýt podvyživený nebo nemít nemoci a špatnému přístupu ke znalostem a dovednostem. (Sen, 1980). Celý vývoj zahraniční pomoci byl ale v poslední době jen otázkou penězích. Studie sponzorovaná Světovou bankou dokázala, že země, které získávaly nejvíce finanční pomoci, si vedly nejhůře (Dichter, 2003).

11.5 Víme jak dál?

Rostoucí zájem o snižování chudoby má morální základ, ale je poznamenán strachem z rostoucího počtu strádajících, ze kterých pocházejí vlny uprchlíků směřující do Evropy. Boj proti chudobě byl zatím ale nepřilíš úspěšný. Strategie, byť vyhlášené dlouhodobé cíle, je pořád velmi krátkozraká. Výsledkem jsou rychlé a přímé akce, „do it now“¹⁷¹. Poučení z mnohých chyb je však takové, že pokud má mít pomoc nějaký dlouhodobý význam pro její příjemce, je k tomu třeba čas a obousměrná spolupráce. Formou rychlé a přímé akce se musí provádět bezprostřední pomoc uprchlíkům, humanitární pomoc po katastrofě, eventuálně péče o hladovějící matky a děti, jinak jakákoliv pomoc by měla být velmi subtilní, delikátní a nepřímá. Taková pomoc se těžko „prodává“. Naštěstí pro ni není třeba ani mnoho peněz, ani lidí. Podle Dambisi Moyo platí pro ekonomický růst v Africe stejné modely, jako uvádí David Landes ve svém „Bohatství národů“. Číňané jsou v Africe vítáni, protože dávají šanci – investují, obchodují, nic nedají zadarmo. (Moyo, 2010) Kritici rozvojové pomoci a spolupráce končí velmi často právě u jednotlivců a komunit, na které je právě třeba se soustředit. Je to Amartya Sen, který uvádí, že základních práv lidí může být dosaženo tak, že se pracuje s jednotlivými lidmi, komunitami a postupně se dosahuje změny politických procesů a institucí (Sen, 1980). William Easterly rozděluje lidi působící v rozvojové pomoci na plánovače a hledače. O hledáčích se domnívá, že mohou pro chudé udělat mnoho dobrého.

Zásadní hodnotou, která je nejpodstatnější a prochází všemi dalšími snahami o vytvoření kvalitativního rámce spolupráce, je partnerství. Domnívám se ale, že je jej

¹⁷⁰ USAID United States International Development Největší rozvojová organizace USA, financovaná vládou <http://www.usaid.gov/> (navštíveno 22.6.2011)

¹⁷¹ „jednej ted“

třeba daleko více na té nejnižší úrovni než na úrovni států, tak jak bývá běžné. Přijímající komunity považuje za velmi důležitý článek etického poskytování pomoci také Mezinárodní asociace pro etiku v rozvoji, zkráceně IDEA. „Rozvojová etika by byla k ničemu, pokud by se nestala společným veřejným úsilím. Veřejným úsilím je míněna akce, prováděná veřejnou autoritou, stejně jako akce prováděné privátními aktéry, které mají důležitý dopad na život společnosti. Základní otázkou je: Jak mohou morální pravidla ovlivnit rozhodování těch, kteří jsou u moci?“¹⁷² IDEA se opírá o tři základní postuláty: jednak o uznání hodnot jako důležité části rozvojového diskurzu, dále o obranu základních normativních teorií, ať už sekulárních nebo náboženských, na všech úrovních a o aplikaci těchto hodnot do konkrétního života na nejnižší úrovni, co nejbližší k příjemci a přijímajícím komunitám. Spolupráce v rozvojové pomoci je velkou hodnotou jak v rámci mezinárodní spolupráce mezi státy, tak mezi lidmi: „Rozvoj národů závisí hlavně a především na uznání, že lidský rod je jedinou rodinou, která spolupracuje v pravém společenství a je tvořena subjekty, které nežijí prostě jeden vedle druhého“ (Benedikt XVI., s.71).

Mezi nejnovější koncepty při uskutečňování rozvojové patří, jak již bylo uvedeno, efektivnost rozvoje, tedy hospodárnost. Efektivnost rozvoje má být dosažena prostřednictvím respektu k lidským právům a podporou sociální spravedlnosti, solidaritou, partnerstvím, odpovědností a sdílením znalostí a dovedností. Proč není slovo efektivnost nahrazena slovem etika, když všechny uvedené hodnoty, které efektivnost zahrnuje jsou obecně uznávanými hodnotami v naší společnosti. Důvodem může být to, že organizacím angažujícím se v rozvojové pomoci pořád nedochází, že jde o odpovědnost ke konkrétním lidem, jichž je třeba se na místě a tváří v tvář ptát, jak se mám chovat, tedy jinak řečeno získávat odpovědi na otázky z oblasti etiky. Na konci jejich snažení a předmětem jejich úsilí je pořád jen rozvoj, nikoliv ten konkrétní člověk sám, což, jak plyne z předchozího textu, může být jedním ze základních omylů. Zároveň je dobré upozornit, že existuje mnoho jedinců i organizací, které se chovají velmi odpovědně, podporují jedince i místní komunity a hledají způsoby, jak jim usnadnit a zlepšit život.¹⁷³ Ti ale často stojí mimo hlavní proud.

¹⁷² International Development Ethics Association <http://www.development-ethics.org/>

¹⁷³ Tereza Mirovičová pracuje již několik let s místními komunitami v Malawi zejména v oblasti vzdělávání. http://www.bongoworldwide.org/fileadmin/UserFiles/pdfs/cz/boNGO_cz.pdf

„Přestaňte klást podmínky a ztrácet náš čas summity a plánováním (...) Vaším cílem přece je, aby se lépe vedlo jednotlivcům, nechcete transformovat vládu nebo společnost (...) Bude-li Západ ochotný pomáhat víc konkrétním lidem než vládám, odstraní to některé překážky, jež mezinárodní pomoci stojí v cestě.“ (Easterly, 2010, s.378) Bude mít světové společenství dosti odvahy učinit takovou změnu?

III. VÝZKUMNÁ ČÁST

12 RIZIKA HROZÍCÍ PŘÍJEMCŮM POMOCI

Teoretická východiska pro poskytování zahraniční pomoci byla popsána ve II. části této práce. Zahraniční pomoc se opírá o hodnoty, jako jsou láska, spravedlnost, právo, povinnost, ochrana, odpovědnost, lidská důstojnost, které jsou součástí teorií vytvářejících pravidla pro její poskytování. Mnohé z uvedených hodnot jako je například láska a spravedlnost, právo a povinnost, úcta k lidské důstojnosti a partnerství, se mohou v souvislostech zahraniční pomoci dostat v reálné situaci do vzájemného rozporu; například příliš mnoho „lásky“¹⁷⁴ se může dostat do sporu se spravedlností i s úctou k lidské důstojnosti, důraz na transparentnost procesu může znamenat snížení efektivity pomoci, prosazování partnerství může zavinit nečasnost pomoci, atd. Část těchto rozporů a následných problémů má povahu etických dilemat, když se konkrétní problémy začnou dotýkat příjemců pomoci, zejména tehdy, když se pomáhající ocitá v pozici moci. Jedním ze základních principů zahraniční pomoci je snaha o maximální partnerství s příjemci. Rozdíl mezi příjemcem pomoci a partnerem ve spolupráci je v moci, kterou dárce či poskytovatel nad klientem má. V partnerství by neměla hrát moc žádnou roli, tudíž pracovníci v zahraniční pomoci by byli následných dilemat ušetřeni, a proto je součástí všech etických kodexů zásada partnerského jednání. Problémy se zneužíváním moci by se vůbec neměly týkat rozvojové spolupráce, je založena na partnerství, jinak řečeno rozvojová spolupráce nepředpokládá nerovný vztah mezi dárce a příjemcem. Přesto stav určité moci ze strany poskytovatelů, resp. Dárců, přetrvává a důsledky rozhodování v eticky náročných situacích mají větší či menší dopad na příjemce pomoci, hrozí mu, že se může dostat do rizika i kvůli pomoci samotné. Hrozba je stále přítomná na nás nezávislá vlastnost prostředí, která má potenciální schopnost škodit, riziko je pravděpodobnost, že se hrozba naplní. Velmi důležitým fenoménem je zde zranitelnost. Příjemce je tím více zranitelný, čím je jeho role v pomáhajícím vztahu pasivnější a jeho kapacity, schopnosti se snižují. Podle Beiera a Downinga $R(D) = \frac{H \times V}{C}$, přičemž R=riziko (Risk), D=katastrofa (Disaster),

¹⁷⁴ Zde je míněna láska spíše v takové deformované podobě jako bezhlavé dávání.

H=hrozba (Hazard), V=zranitelnost (Vulnerability) a C= kapacita (Capacity). (Beier a Downing, 1998) Hrozba špatné pomoci zvyšuje tedy riziko, že příjemcům pomoci bude způsobena další škoda. Riziko, že dopadem pomoci či spolupráce bude nulový prospěch nebo dokonce škoda, je obsaženo i v každém etickém rozhodování týkající se pomoci. Proto by se zvažování rizika mělo dít vždy při vědomí možných důsledků následného rozhodnutí. O etické dilema se jedná nejen tehdy, kdy rozhodujeme o dopadu našeho rozhodnutí na člověka, který je předmětem rozhodování ať otevřeně nebo skrytě, nad nímž tedy máme „moc“, ale dokonce i tehdy, když s ním navážeme nějaký vztah se můžeme dostat do situace, kdy budeme nuceni řešit etické dilema, neboť: „Závazek vztahu vždy zahrnuje riziko...“ (Lederach, 2005, s.163).¹⁷⁵

Rizika dříve znamenala především obavy z neznámého, které lidi obklopovalo: „Riziko znamená, že uděláme krok vpřed do neznámého...riziko znamená vstoupit na místo, kde si nejsi jist, co přijde, nebo co se stane“ (Lederach, 2005, s.163). Dnešním problémem ale je, že riziko či ohrožení nebývá důsledkem vnějších příčin, protože úroveň vědění je na takové výši, že téměř vše je možno předvídat, nebo alespoň domníváme, že jej umíme predikovat. Dnes je společnost ve styku s riziky „konfrontována sama se sebou“ (Beck, 2004, s.301). Proto také, i když se snažíme porozumět všemu, co se děje kolem nás, nedospějeme k odstranění rizika, ale spíše k propadání se do větší nejistoty (Ševčíková, Navrátil, 2010). S rizikem, které je „klíčem k některým nejzákladnějším charakteristikám světa, ve kterém dnes žijeme“ (Giddens, 2000, s.34), budeme muset stále více počítat, aby se nám nestalo, že se náhle procitneme a zjistíme, „že nežijeme ani tak v době pokroku, jako spíše v čase rizika...“ (Baumann, 2006, s.16), nebo jinak řečeno, budeme si muset zvyknout na myšlenku, že rizika nebyla odstraněna, pouze se transformovala.

Lidé, ke kterým směřuje humanitární nebo rozvojová pomoc, se většinou nacházejí v situaci zvýšeného rizika nebo dokonce v takové situaci, kdy se hrozba, charakterizovaná určitým stupněm rizika, naplnila. Jedná se o lidské i materiální ztráty po humanitární katastrofě nebo situace trvalého sociálního vyloučení, hladu, chudoby. Bylo by proti smyslu pomoci, kdyby se riziko, ve kterém se příjemci pomoci nachází, se díky pomoci ještě zvyšovalo nebo kdyby vznikala rizika další. Naopak sociální práce by měla riziko a nejistotu plynoucí z dramatických společenských procesů eliminovat

¹⁷⁵ John Paul Lederach, autor knihy *The Moral Imagination* se zabývá především jednání místních lidí, kteří vytvářejí podmínky pro mír po dlouhodobých konfliktech. V jeho pojetí je riziko tajemstvím a schopnost vstupovat do rizika něčím velmi pozitivním.

(Ševčíková, Navrátil, 2010) nebo dokonce umět riziko pramenící z krize přeměnit ve výzvu a prostor pro změnu a hledání pozitivních životních hodnot (Fergusson, 2001). To je velmi důležité, a proto vzhledem k množství zdrojů rizik, které provází pomoc lidem vzdáleným, je třeba kroky podniknuté v tomto směru pečlivě zvažovat, aby se díky pomoci situace lidí ještě nezhoršovala: „Pomoc sama o sobě negarantuje nic dobrého, není samospásná, někdy může i uškodit, ani peníze nejsou všelék, není pravda, že tam, kde je chudoba se dá bez ohledu přispívat“¹⁷⁶. Část respondentů, kteří se zúčastnili výzkumu, který jsme prováděla v souvislosti s touto prací, se domnívá, že pomoc je v zásadě pozitivní, vykonávána na základě dobré vůle a pozitivní dopady převládají nad negativními. Téměř všichni ale upozorňují na to, že: „je nutno se vyvarovat všech zdrojů rizika, protože není automatické, že to pozitivní převládne.“ V literatuře je popsáno velké množství rizik, která vznikají při poskytování humanitární a rozvojové pomoci, je popsán mechanismus, jakým vznikají i jejich dopady. Ne vždy jsou ale tato rizika vztahována k příjemcům pomoci nebo přijímajícím komunitám. Hugo Slim potvrzuje, že při hodnocení humanitární akce se většinou koncentrujeme na proces, nikoliv na výstupy a dopady, které celý proces měl na příjemce pomoci, přestože by zvažování zájmů příjemců mělo být vždy prioritou (Slim, 2005). Rizika se zvyšuje v případech, že rozhodujeme pod tlakem času, zejména při humanitárních katastrofách nebo ve válečném prostředí. Pak se často zvažuje do jaké míry lze ještě akceptovat negativní dopady a rozhodovat se podle menšího zla nebo principu „neškod“¹⁷⁶, známém pod anglickým názvem „do no harm“.

Neznamená to však, že by dlouhodobější nebo rozvojová pomoc byla ušetřena negativních dopadů jenom proto, že je delší čas na promýšlení situací spojených s riziky. Příjemce pomoci a jeho zájem je často přítomen ve zvažování rozvojové pomoci ještě méně než v případě rychlého rozhodování. Pod názvem „cílová skupina“ je v rozvojové spolupráci člověk přítomen vlastně jaksí skrytě, takže není vyloučeno, že tam nemusí být vůbec. Proto jsem se ve zvažování rizik neomezovala pouze na humanitární pomoc, kde je riziko jaksí přece jen zřetelnější více viditelné, ale v následujícím výzkumu nechala „otevřené dveře“ i do prostoru rozvojové spolupráce. Z povahy a z rozdílů přístupu a kontextů rozvojové humanitární pomoci je přesto zřejmé, že rizika u rozvojové pomoci by měla být menší, protože jde o dlouhodobě specifikované potřeby a předpokládaným rizikům lze předcházet a vyvarovat se jim na

¹⁷⁶ Z rozhovoru s jedním z respondentů, který je uváděn pod jménem Tadeáš.

základě toho, že jsme je schopni identifikovat, protože zde faktor času nevytváří tlak na rychlá řešení. Daleko větší jsou zde možnosti manažerských a politických selhání a v těchto případech většinou jediný negativní dopad na člověka „na konci řetězce“ je takový, že pomoc k němu nedorazí. Jedná se vlastně o zneužití svěřených finančních prostředků, které není jen v rozporu s dobrými mravy, ale i v rozporu se zákonem. Na mezinárodní úrovni je ale aplikace práva obtížná a zneužití je těžko prokazatelné (Easterly, 2010). V případě humanitární pomoci jsou rizika ve vztahu k příjemci daleko bezprostřednější, častější a z různých důvodů i nevyhnutelná. mezi nimiž např. faktor času a sama skutečnost, že vstup humanitárních organizací narušuje sociálních struktury přijímající společnosti, hrají velkou roli. To znamená, že i v humanitární pomoci dochází k jejímu zneužití, které je ovšem těžko prokazatelné.

Pomoc lidem vzdáleným se odehrává v nejrůznějších kontextech – po katastrofách časově bezprostředně, v zemích postižených vleklým konfliktem a kombinovanou krizí dlouhodobě, v chudých zemích „miliardě nejchudších“ (Collier, 2009) je poskytována dlouhodobá i rozvojová pomoc, a to vše v kulturně velmi odlišném prostředí na venkově či v městských slumech. Dilemata, která poskytování pomoci provázejí, jsou různá a i zkušení pracovníci v humanitární pomoci tvrdí, že jsou stále stavěni před nové problémy, i když jakousi praktickou moudrost, podle které se rozhodují, si s léty vypěstovali. Kontext, ve kterém se zahraniční pomoc odehrává, včetně problémů, vzniku dilemat i možných škod, které mohou příjemci v důsledku pomoci vzniknout, to vše je popsáno předešlých kapitolách. Ve snaze lépe rozpoznat rizika, která příjemci díky pomoci na dálku hrozí, rozhodla jsem se provést na toto téma výzkum.

12.1 Cíle výzkumu

Příjemci pomoci a rizika, kterým jsou díky pomoci vystaveni, stojí často stranou zájmu jak výzkumníků, tak i poskytovatelů pomoci. Proto jsem se rozhodla zaměřit na zkoumání tohoto problému ve výzkumné části práce.

Stanovila jsem si tyto cíle výzkumu:

1. Rozpoznat a pojmenovat rizika a případné škody hrozící příjemcům zahraniční pomoci.
2. Určit, zda jsou některá z těchto rizik vážnější než jiná
3. Zjistit, zda vážnost těchto konkrétních rizik vnímá příjemce pomoci podobně jako ti, kteří mu pomáhají

12.2 Metodický postup výzkumu

12.2.1 Výběr respondentů¹⁷⁷

Tím nejkompentnějším člověkem, který by mohl odpovídat na případné otázky, které je nutno za účelem získání informací vedoucích k naplnění cíle položit, je sám příjemce pomoci. Je však otázkou, zda vnímání a porozumění vlastní situaci příjemců pomoci nebude ovlivněno utrpením po humanitární katastrofě, kterou přežili nebo dlouhodobým nedostatkem a sociální vyloučeností, popřípadě celou škálou podobných, psychiku člověka ovlivňujících událostí. Masten a Osofsky popisují úskalí provádění výzkumu v době katastrofy, která je traumatizující a ohrožující jak pro přeživší, tak pro výzkumníky; je to většinou situace poznamenaná chaosem a věčným nedostatkem dat. Provádění výzkumu přímo s postiženými považují za velmi těžko proveditelné a dokonce i za neetické (Masten, Osofsky, 2010). Zkoumání vnímání procesu následků katastrofy z hlediska postižených v různých kulturách by navíc bylo spojené s různým vnímáním a prožíváním rizik závislým na té které kultuře. Pokud může v důsledku naplnění rizika vzniknout škoda, či být uskutečněno nějaké zlo, potom je vnímání rizika velmi závislé na vnímání hodnot, a tím je i kulturně podmíněné. „...aby bylo vůbec možné smysluplně hovořit o rizicích, je třeba přijmout kritérium hodnoty“ (Beck, 2004, s.38). Volbou respondentů bude tím pádem určen i hodnotový okruh rizik. Proto jsem se rozhodla při volbě respondentů se co nejvíce přiblížit příjemcům pomoci, aniž by bylo nutno oslovovat přímo je. Je možno předpokládat, že u respondentů, kteří dlouhodoběji působí v jiném kulturním okruhu nebo z něj přímo pochází, bude vnímání rizika spíše odpovídat vnímání rizika samotných příjemců. Zejména záchranáři a humanitární pracovníci, kteří s „oběťmi“ prožili nejhorší období, se stávají „sekundárními oběťmi“ nebo „skrytými oběťmi“. Ze svých nasazení a misí si odnáší ztráty, zranění, traumata i vědomí různých pochybení (Hodgkinson, Stewart, 1991). Podle novějších zdrojů se považují pomáhající za stejně zasažené jako ti, kterým je pomáháno: „Nepřekvapí nás, že se zdroje zátěže pro pracovníky nijak zvlášť neliší od zdrojů zátěže pro přímé zasažené“ Baštecká a kol., 2011, s.57). V pomáhajících profesích, zvláště při supervizi a v terapeutických vztazích, jsou popsány také „paralelní procesy“, kdy prostřednictvím identifikace s klientem dochází u terapeuta k rozvoji stejné dynamiky jako u klienta

¹⁷⁷ Běžně používám slovo respondent pouze v mužském rodě kvůli přehlednosti textu, pokud je jasné, že jde o ženu používám v textu slovo respondentka.

(Falender, Shafranske, 2004). O těchto procesech svědčí i výzkum, který provedli v českém prostředí Kohoutek, Urbánek, Čermák a Baštecká (Kohoutek, Čermák, 2009). Výzkum se týkal vnímání katastrofy a pomoci od jejího začátku (a před) až po ukončení obnovovacích prací po povodních v roce 2002. Proběhl formou strukturovaných rozhovorů a dotazníků v téměř 500 domácnostech. Výzkum popsal průběh katastrofy, i to, jak ji vnímali sami zasažení. Zvláštní pozornost byla věnována prožívání událostí zasaženými a především jejich potřebám pomoci a opory. (Kohoutek, Čermák, 2009) Výzkum, který se týkal pomoci z perspektivy pomáhajících, provedli v letech 2003 a 2004 Navrátil, Čermák a Kohoutek formou ohniskových skupin. I když v jejich publikaci není uvedeno srovnání vnímání prožívání zasaženými a pomáhajícími, popsali zde, že katastrofa zasahuje všechny zúčastněné a o pomáhajících se mluví jako o sekundárních obětech. V tomto smyslu lze vysledovat i podobný způsob prožívání katastrofy mezi zasaženými a pomáhajícími – jak co do fází, tak i co do potřeb. (Kohoutek, Čermák, 2009, s.229). To podpořilo moji úvahu o hodnotovém přiblížení i podobném vnímání rizik pomáhajícími přímo v terénu.

Další důvod, proč se nakonec respondenty nestali příjemci pomoci je to, že i samotný výzkum je v některých kulturách cizí a neznámou činností, a proto by bylo asi těžké dosáhnout určité relevance. Je obecně známo, že příjemci pomoci většinou nerozlišují humanitárního či sociálního pracovníka nevládní organizace a výzkumníka, který se pohybuje v terénu. Velmi často je vnímají shodně a domnívají se, že se musí chovat a mluvit tak, aby pomoc obdrželi, zejména v případech, kdy jsou na pomoci závislí. To znamená, že se nebudou stavět kriticky a zpravidla řeknou, co si myslí, že chce dotazující se slyšet; samozřejmě kromě určitých vyhrocených situací, kdy se emoce a vyjádření přehoupnou zpravidla na druhou stranu a obrátí se proti pomáhajícím. Ve většině případů jim v kritických vyjádřeních brání také přirozená slušnost, popřípadě chtějí vyjádřit vděčnost (Kohoutek, Čermák, 2009). Příjemci pomoci, kteří by přicházeli v úvahu pro takový výzkum nejsou příslušníky jedné kultury, ale nejrůznějších kultur postižených nejrůznějšími druhy neštěstí. V odpovědích by bylo zahrnuto hodnocení jen dílčích situací, navíc se zvláštností dané kultury. V neposlední řadě je důvodem časová, finanční i kapacitní náročnost výzkumu. Proto existuje tak málo výzkumů, které by skutečně zjišťovaly vnímání příjemců pomoci. Hugo Slim uvádí, že známe jen očekávání poskytovatelů a nemáme nejmenší tušení o tom, co očekávají příjemci humanitární pomoci a ochrany (Slim, 2005). Tuto skutečnost potvrzuje například i studie o „Stavu humanitárního systému“, která zjišťuje

cílenost, vhodnost, efektivitu, hospodárnost a vnitřní provázanost a návaznost pomoci, a přitom v zastoupení respondentů uvádí pouze 1% příjemců pomoci. (Harvey a kol., 2010, s.16). I výše citovaní Masten a psovsky (2010) rezignovali na dotazování postižené populace a obrátili se se svými dotazy na experty.

Po zvážení překážek, které by ztěžovaly výzkum, rozhodla jsem se, že se obrátím pouze na pracovníky v oblasti zahraniční pomoci, kteří mají dlouholetou zkušenost se zahraniční pomocí či spoluprací. Vzhledem k tomu, že se již poměrně dlouhou dobu pohybuji v problematice zahraniční pomoci, a to nejdříve jako humanitární pracovnice a později jako pedagožka, mám mnoho kontaktů v této oblasti. Díky tomu jsem měla možnost oslovit pracovníky z různých zahraničních i českých nevládních organizací, výzkumných institutů, univerzit a vládních institucí. Tyto respondenty pak ve svém výzkumu označuji jako experty a výzkum, který jsem se rozhodla provádět, bude kvalitativní expertní výzkum. Osobní kontakty s experty hrají nepochybně důležitou roli ve vzájemné důvěře a lze důvodně předpokládat, že jejich výpovědi budou pravdivé a nezkršené.

Obrázek č. 2: Charakteristiky expertů s různými zkušenostmi z různých oblastí zahraniční pomoci.¹⁷⁸

Skupina	Charakteristika expertů	Počet
Číslo 1	Expertí, kteří v terénu nikdy nepracovali: terén znají pouze z akademického, manažerského nebo mezinárodněpolitického působení.	3
Číslo 2	Expertí, kteří pracovali nebo prováděli výzkum po delší dobu v terénu a dobře jej znají, většinou pracují ale v manažerských funkcích	14
Číslo 3	Expertí, kteří pracují pouze v terénu blízko příjemců pomoci, ale jsou příslušníky mezinárodních organizací	6
Číslo 4	Expertí, kteří pracují v terénu a jsou místní, pracují přímo s příjemci pomoci	5
Celkem		28

Zkušenost každého experta je odlišná nejen co do pozice, ve které pracoval, ať už je manažerská, terénní, akademická či úřednická, ale také co do událostí a zemí, ve kterých pracoval. V tom je tento výzkum riskantní. Pokud byly ze začátku této stati uváděny výhrady, proč není možno pracovat s příjemci pomoci jako s respondenty pro výzkum, také to, že každý z nich má zkušenost jenom ze své zcela specifické situace,

¹⁷⁸ Slovo terén, který se používá pro rozlišení působení expertů znamená, že expert pracoval v přímém kontaktu s příjemci pomoci

mají experti zkušenosti z mnoha různých krizí, ať už krátkodobých nebo dlouhodobých, různých zemí, kultur, různých potřeb a naprosto různých kontextů. Proto i vnímání rizika se případ od případu liší. “...Vzpomeň si na jednu zemi, uděláš si závěr v hlavě a vzápětí ti dojde, že to tam v té jiné zemi vůbec neplatilo...“.¹⁷⁹ Přesto hodnocení jejich zkušenosti a shrnutí zkušeností na toto téma by mělo být cenné. Lze očekávat, že v jejich zkušenosti se projeví právě ta rizika, která u většiny případů pomoci převládají. Dalším možným rizikem pro volbu těchto respondentů je právě i různá pozice na řetězci pomoci – v různé vzdálenosti od příjemců pomoci, lze předpokládat, že jejich názory na rizika hrozící příjemcům se mohou lišit.

Obrázek č. 1a: Umístění skupin ve zprostředkovatelském řetězci.

Skupina 1 je na úrovni donorů, skupina 2 na úrovni zprostředkujících organizací, skupina 3 a 4 na úrovni místních organizací.

¹⁷⁹ Z rozhovoru s respondentkou

12.2.2 Výzkumná otázka

Rozhodla jsem se pracovat formou expertního výzkumu. Expert je vnímán jako nositel odborné a kvalifikované informace (Reichel, 2009, s.137). Je zdrojem znalostí a zkušeností dané problematiky, pramenící z každodenního rozhodování v dané oblasti, v tomto případě problematiky zahraniční pomoci. Byly popsány cíle, druh výzkumu i problém s výběrem respondentů. Formulace výzkumné otázky s tím úzce souvisí. Proto jsem se ptala expertů na jejich zkušenost a chápání možných rizik, která jsou s touto pomocí spojená:

Jak rozumíte rizikům, která jsou spojená s poskytováním zahraniční pomoci ve vztahu k příjemcům pomoci, jejich komunitám a prostředí? O jaká rizika se jedná? Která jsou podle vás nejzávažnější a mohou příjemce pomoci dlouhodobě ohrozit? Jaká škoda či újma vzniká v případě naplnění rizika příjemcům pomoci?

Expertní rozhovory, které se odvíjely od této základní otázky, byly základním nástrojem výzkumu vedoucím k naplnění všech tří cílů. K tomu, aby bylo možno naplnit první cíl, bylo nutné již pracovat částečně s vážností rizik, které vedou k naplnění druhého cíle a výstupem prvního cíle je vlastně již podklad pro tabulku, která vede k naplnění třetího cíle. Jednotlivé fáze naplňování cílů a použité nástroje se proto ve výzkumu prolínají a jsou popsány v kapitole o sběru dat. Na každou schůzku s expertem a expertní rozhovor jsem se připravovala zvlášť. Ke shora uvedené hlavní otázce jsem měla připraveny další „pomocné“ otázky, které se často odvíjely od specifické zkušenosti experta, a které se týkaly druhu katastrofy nebo zranitelnosti, hodnot, kultury, způsobu rozhodování nebo jeho zkušeností s organizacemi působícími v oblasti zahraniční pomoci (Hendl, 2005).

12.2.3 Sběr dat

Obrázek č. 3: Granttovo schéma časového rozložení sběru dat.

	únor	březen	duben	květen	červen	červenec	srpen	září	říjen	listopad	prosinec	leden	únor
Rozhovory 1-10, přepisy, analýzy vytvoření seznamu 1, obr.4	■												
Rozhovory 11-14, přepisy, analýzy, vyjádření respond. k seznamu 1 (obr.4) a vytvoření seznamu 2 (obr.5)									■				
Rozhovory 15-18, přepisy, analýzy, vyjádření respond. k seznamu 2 (obr.5) a vytvoření seznamu 3 (obr.6)										■			
Rozhovory 19 - 25, vyjadřování respondentů k seznamu 3 (obr. 6)												■	
Zaslání seznamu 3 respondentům 1 - 28, vytvoření tabulky obr.7 na základě písemných reakcí												■	

Ganttovo schéma časového rozložení sběru dat formou expertních rozhovorů, průběžné analýzy těchto rozhovorů a postupného vytváření konečného seznamu rizik. Barevná políčka označují vždy určitou fázi výzkumu, ve které proběhlo uskutečnění rozhovoru, průběžná analýza a vytvoření seznamu rizik. Seznam rizik se měnil od jedné fáze ke druhé, konečného seznamu rizik bylo dosaženo až na konci růžové fáze. Seznam ale během růžové fáze měnil jen formulačně, k věcné změně seznamu rizik nedošlo.

Sběr dat jsem prováděla formou rozhovorů s experty. Rozhovory probíhaly od února roku 2010 do února roku 2011. Za tuto dobu bylo provedeno 25 rozhovorů. Schůzky s experty byly sjednávány často dlouho dopředu, zejména s experty se zahraničí. Otázky pro zahraniční experty byly přeloženy do angličtiny a celý rozhovor probíhal v anglickém jazyce. Všech 25 rozhovorů, včetně anglických bylo provedeno ústně, jeden z nich po Skype. Takto bylo provedeno nejprve 10 rozhovorů; během analýzy jsem rozhovory postupně převáděla do českého jazyka, citáty jsou rovněž mým překladem. Znění výzkumné otázky v angličtině, příklad seznamu rizik, který byl zasílán respondentům i anglického přepisu rozhovoru je uveden v příloze. Při shromažďování dat jsem v průběhu rozhovorů (po 10 rozhovorech, potom po 14. a 18. rozhovoru – na konci červené, žluté a modré fáze) jsem provedla revizi analýzou získaného seznamu rizik tak, že jsem požádala každého respondenta, aby se k seznamu vyjádřil. Kromě slovního hodnocení, které jsem zapisovala a použila jej při obsahové analýze rozhovoru, jsem ho požádala také o kvantitativní vyjádření vážnosti rizika. Dala jsem mu k dispozici 100 bodů, které měl rozdělit mezi seznam 10 rizik, které jsem získala analýzou předchozích rozhovorů. Toto kvantitativní hodnocení mi umožnilo dotvářet seznam rizik (od seznamu 1 k seznamu 4). Doplnění rozhovorů tabulkami, zjišťování vážnosti jednotlivých rizik a následná porovnávání bylo inspirováno

metodami výzkumu: „Experti k problematice mechanismů rozvoje sociální soudržnosti v naší společnosti“ (Prudký, 2004).

Každý expert byl dopředu již při přípravě schůzky seznámen se základní výzkumnou otázkou. Schůzka byla dohodnuta předem e-mailem nebo mobilním telefonem a rovněž stejným způsobem byla respondentovi sdělena i otázka. Hlavní i pomocné otázky byly potom kladeny během expertního rozhovoru. Rozhovory trvaly většinou hodinu a byly zaznamenávány na diktafon. Přepis rozhovorů byl prováděn bezprostředně po jejich absolvování. Během přepisu došlo k první redukci. Nebyly zaznamenávány citoslovce ani odmlky respondenta vzhledem k tomu, že jsem preferovala věcný obsah rozhovoru, nikoliv o osobnost samotného respondenta. Po přepisu rozhovorů jsem průběžně prováděla kódování a na základě toho po provedení prvních desíti rozhovorů obsahovou analýzu, ze které vzešel první seznam rizik (seznam 1, obr. 4 – konec červené fáze znázorněné na obrázku 3). Dalším respondentům, v pořadí 11–14 (žlutá fáze) jsem předkládala na konci rozhovoru seznam 1, to znamená, že respondenti se vyjadřovali k rizikům, která vzešla z rozhovorů s respondenty předchozími. Následující respondenti potom kvantifikovali vážnost rizika, popřípadě navrhli riziko nové. Seznam 1 i s riziky, kterým přidělili respondenti 11–14 určitou váhu, je součástí obrázku 4. Z obrázku 4 je patrné, že respondenti například nepřikládali téměř žádnou vážnost riziku výměny pomoci za zbraně (nikdo z nich s tím neměl žádnou prokazatelnou zkušenost, ve výzkumu se vyskytla pouze ojedinele). Proto jsem ji ze seznamu jako takovou vyškrtla. Upřesnila jsem také některá rizika: například místo „pocit ztráty důstojnosti“ „ztráta důstojnosti“, „neschopnost pomoc adekvátně využívat“ jsem nahradila rizikem „nevytvoření vlastnického vztahu“, což vyjadřuje totéž přesněji, jak vyplynulo z rozhovorů. Tak vzniknul během „žlutých“ rozhovorů (žluté políčko na obrázku 3) další seznam rizik, v pořadí druhý. Vynechala jsem poslední políčko prázdné, aby se k němu mohli respondenti vyjádřit a navrhnout sami nějaký druh rizika. K tomuto seznamu se vyjadřovali respondenti znázornění modrým políčkem a stejným mechanismem pak vznikl seznam třetí, definitivní.¹⁸⁰ Druhý seznam je na obrázku 5 a třetí seznam na obrázku 6. Třetí seznam jsem potom zaslala všem respondentům. Definitivní seznam rizik i s reakcemi respondentů je potom uveden na obrázku 7 (viz dále). Třem respondentům jsem zaslala pouze konečný

¹⁸⁰ V této fázi došlo například k propojení rizika týkající se různých cílů, metod i požadavků s rizikem tlaku cizích hodnot, nepochopení pomoci. Nevytvoření vlastnického vztahu je také spíše způsobeno rozdílným vnímáním hodnot, tím je dána obtížnost ztotožnění se s pomocí.

seznam rizik, protože kvůli jejich dlouhodobému pobytu v zahraničí a z nedostatku času jsem s nimi rozhovor nemohla uskutečnit. Jejich reakce je zahrnuta také v tabulce na obrázku číslo 7, takže celkový počet respondentů je 28 (viz obrázek 2).

Důvodem, proč jsem již netrvala na dalších rozhovorech je i to, že některé části rozhovorů, které jsem vedla se, přibližně 20. respondentem, začaly velmi podobat, respondenti popisovali velmi podobné jevy a rizika z různých konců světa, což může svědčit o určitém stavu nasycenosti vzorku při sběru dat a je možno začít uvažovat o jeho ukončení.

Obrázek č.4: Seznam číslo jedna s vyjádřením respondentů 11–14.

číslo	Škoda, hrozící příjemci	H	I	O	KO
1.	Pocit zklamání a nenaplněných očekávání	5	17	5	10
2.	Oslabení vlastních kapacit komunity a přijímající společnosti, ubíjení místních aktivit	10	0	5	20
3.	Vytvoření závislosti na pomoci	5	19	8	30
4.	Výměna pomoci za zbraně	5	0	2	0
5.	Nárůst nerovnosti a závisti mezi různými skupinami příjemců, změna sociální skladby, hromadění moci, nevyvážená, nadstandardní pomoc	15	18	15	10
6.	Pocit podřízenosti místo partnerství, díky přílišnému prosazování vůle donora a zprostředkující organizace	15	0	15	10
7.	Pocit ztráty lidské důstojnosti v souvislosti s necitlivým přístupem zástupců pomáhajících organizací, médií	20	5	15	10
8.	Neschopnost pomoc adekvátně využívat	0	16	5	0
9.	Rozčarování a zmatení z různých cílů a požadavků mezinárodních organizací a jejich zástupců	10	15	10	15
10.	Vystavení tlaku hodnot a principů dárcovských a zprostředkovatelských organizací, které může vést až k ohrožení příjemců	15	10	20	10

Obrázek č. 5: Seznam číslo dvě s vyjádřením respondentů 15–18.

č.	Škoda hrozící příjemci	Pe	Da	Pa	Pav
1	Zklamání a nenaplněná očekávání	15	20	20	5
2	Oslabení vlastních kapacit příjemců, komunity a přijímající společnosti	13	6	15	20
3	Závislost na pomoci	10	12	0	20
4	Nárůst nerovnosti a závisti mezi různými skupinami příjemců, změna sociální skladby, hromadění m	7	6	25	30
5	Podřízenost místo partnerství, pocit, že nevíme, co je pro nás dobré	11	6	10	5
6	Ztráta lidské důstojnosti	13	4	20	5
7	Nevytvoření vlastnického vztahu, vznik pocitu zbytečnosti pomoci	4	10	0	5
8	Zmatení z různých cílů, množství lidí, metod a požadavků	6	6	0	2
9	Stres vytvořený tlakem jiných hodnot	5	10	0	2
10	Pavla: Výměna pomoci za alkohol				6
	Patrik: Náraz na místní ekonomiku – vychýlení z rovnováhy			10	
	Damián: Vnučování cizích hodnot		20		
	Peter: Ohrožování života humanitárních pracovníků	6			

Obrázek č. 6: Seznam číslo tři (definitivní).

	Riziko/škoda
1	Pocit podřízenosti, podceňování, předstíraného partnerství
2	Ztráta lidské důstojnosti, svobody
3	Závislost na pomoci, zvyk na pomoc
4	Ztráta kapacit místních lidí, postižených i celé komunity, nabourání přirozené sítě pomoci
5	Likvidace místních trhů, vychýlení místní ekonomiky z rovnováhy, inflace cen
6	Zvyšování nerovností a závisti, pocit nespravedlnosti, změna tradiční sociální skladby, místních struktur, změna modelu chování
7	Tlak cizích hodnot, nutnost podřídit se názorům donora, nepochopení pomoci, neztotožnění se
8	Pocit zklamání a nenaplněných očekávání, která vytváří příchod zahraniční pomoci
9	Výměna pomoci za alkohol, za drogy, za zbraně. Rozkrádání a zneužívání pomoci.
10	Ohrožení života místních spolupracovníků mezinárodních organizací, zvláště žen

12.2.4 Obsahová analýza

Analýza přepsaných rozhovorů byla prováděna průběžně, v době, kdy jsem se připravovala na další rozhovory. Tím se také upřesňoval okruh otázek, které jsem respondentům kladla. Obsahovou analýzu jsem pojala jako „široké spektrum dílčích metod a postupů sloužících k analýze jakéhokoli textového dokumentu s cílem objasnit

jeho význam“ (Miovský, 2006, s.238). Textovým dokumentem byly pro mne přeepsané rozhovory. Po přeepsání rozhovorů a souběžné redukci bylo provedeno kódování. Části rozhovorů (datové segmenty) s podobným kódem byly sdruženy do jednoho celku (kategorie) a byl jim přidělen název, který odpovídal určitému riziku (Hendl, 2005). Vzhledem k plánu pracovat s tabulkou a získávat další výpovědi od respondentů byla snaha udržet počet „kategorií“ na deseti, aby tabulka byla co nejpřehlednější, aby bylo pro respondenty snadné se k ní vyjadřovat. Názvy kategorií odpovídají potom názvům jednotlivých podkapitol kapitoly 13, kde jsou analyzované odpovědi uvedeny. Během rozhovorů a posléze vyplňování přechodných tabulek jednotlivými respondenty byly formulace rizik upřesňovány a kategorie spolu s jednotlivými segmenty přeskupovány mezi odpovídajícími možnými riziky (viz také předchozí podkapitola). Některá rizika, o kterých respondenti hovořili, se vztahovala přímo k příjemci: uskutečnění rizika by znamenalo pro příjemce významnou škodu, zatímco další výpovědi se týkaly problémů, která přímý vztah k příjemci pomoci nemají; odkazují i na neetická jednání, jejich dopad na příjemce je však takový, že příjemce nerozpozná škodu, protože pomoc prostě nedostane. Jedná se většinou o manažerská pochybení, chyby ve fundraisingu, nezdravé soutěžení apod. Tento oddíl obsahuje také některé významné teoretické úvahy respondentů. Rizika, nebo spíše problémy, o kterých respondenti hovořili a u nichž nebylo možno přímo identifikovat riziko hrozící příjemci byla uložena zvlášť (kapitola 14). Když respondenti hovořili o rizicích, dotýkali se obecnějších oblastí, které mají na vznik rizik vliv a které jsou součástí kontextu, ve kterém rizika vznikají. Identifikace těchto obecných vlivů je uvedena v kapitole 15. Výzkum byl anonymizován. Respondenti jsou v obsahové analýze uváděni pod krycími jmény.

13 RIZIKA, KTERÁ MOHOU ZPŮSOBIT VÝZNAMNOU ŠKODU PŘÍJEMCI POMOCI NEBO PŘIJÍMAJÍCÍ KOMUNITĚ PODLE VÝPOVĚDI EXPERTŮ – OBSAHOVÁ ANALÝZA

Názvy jednotlivých položek jsou formulovány jako naplnění rizika a znamenají vlastně újmu či škodu, která může příjemci pomoci vzniknout v důsledku zahraniční pomoci. Je dosti dobře možné, že příjemce by to, co my považujeme za újmu sám nikdy za újmu nepovažoval, protože my ty újmy či škody zvažujeme z hlediska našich hodnot: „Co se týká závislosti, to jsou naše hodnoty, to by nebylo možné zeptat příjemce. Příjemce bude rád, když dostane co nejvíc pomoci a klidně na ní bude závislý...“ (Ivana). Toto platí zejména tehdy, kdy je pomoc poskytována dlouhodobě, bez naděje na rozvoj. Závislost na pomoci je pro lidi velmi nedůstojná situace, důstojnost lidí zde trpí, proto se riziko závislost často prolíná s rizikem ohrožení důstojnosti člověka: „...jestliže budou mít možnost si začít znova vydělávat nebudou čekat na ten kamion s pomocí...“ (Patrik). Různí respondenti zaujímají různé postoje, protože mají zkušenosti s lidmi z různých kultur. I hodnotové nastavení respondentů, zejména tehdy, jestliže zaujímají v řetězci zprostředkované pomoci různé pozice, se může lišit.

13.1 Pocit podřízenosti, nerovnoprávného vztahu

Příčinou tohoto pocitu ze strany příjemce bývá zpravidla nadřazené, paternalistické chování místo rovnoprávného vztahu, bez nabídky participace od zprostředkující organizace. Často ovšem je nabídka participace (spoluúčasti) pro místní organizace pouze formální. Ti, si již zvykli na to, že musí předstírat, že jsou partneři, ale ve skutečnosti nejsou: „Nadřazené chování ze strany dárcovských organizací, princip partnerství a participace existují jen na papíře“ (Li).

Svoji nadřazenost mohou pracovníci mezinárodních organizací projevovat různě, ale místní pracovníci a příjemci pomoci jsou na takové projevy velmi citliví: „Projevování moci a nadřazenosti je možno dosáhnout také například přílišnou kontrolou, používáním odborného slovníku.“(Ferry) Olga si například stěžuje na chování pracovníků jednoho velkého mezinárodního fondu: „V tom fondu se mnou jednali jako s podřízenou. Nakonec jsme dostali peníze na jídlo, ale moje názory na problémy, které je třeba řešit je nezajímaly...“. Nedostatek participace a spoluúčasti

místních lidí působí ovšem nejen proti příjemcům, ale i proti projektům samotným: „Já myslím, že na Haiti má ta participace jeden účel. Je to jediný způsob, jak zabránit tomu, aby druhý den, když odjedete, všechno začalo postupně mizet. Což by se určitě stalo, pokud by se ti lidé nepodíleli od začátku, od první cihly a pokud by se nevysvětlovalo, k čemu to je. Proto mám problémy s nějakými organizacemi, které tam přijedou, postaví a odejdou. Pokud se tam neuskuteční důkladná spolupráce, do dvou měsíců je to rozebrané a nezbude tam nic“ (Ivana).

Vytvořit partnerství, zejména u složitějších projektů, není ale vůbec jednoduché: „Ono je to sakra těžký vytvořit opravdový partnerství s člověkem, který o tom ví daleko méně než já a ty víš, že bys byl schopen to udělat daleko rychleji a lépe... ta snaha o to partnerství zabere spoustu času, navíc ve většině případů stejně nakonec kývnou na můj nápad... já trávím tolik času diskuzemi, jak to udělat, dohodneme se, oni řeknou, že to změní, ale přijedou příště a nic, jsou slabí, mají slabý management...“. To jsou názory Petera, který pracuje na komunitních projektech v Africe. Snaha o participaci nebo dokonce nutnost participace jako nutné podmínky donora, může mít různé důsledky. Dalí vyprávěl o pocitech místních nevládních organizací, které naopak nebyly přizvány k participaci: „...místní nevládky třeba v některých afrických zemích nesnáší ty velké mezinárodní nevládní organizace, které přijedou, koupí si velký dům a dají lidem velké peníze. Pak nastává samozřejmě mezi těmi místními nevládními organizacemi, které byly a nebyly přizvány velké pnutí... navíc se vytvoří nová kasta, která se oddělí od normálních lidí... já jsem tady ten, co pracuje pro tu zahraniční nevládku... já jsem ten frajer...“. I to je způsob, jak díky zahraniční pomoci, vznikají nerovnosti.

Participace, i když má své stinné stránky a často je obtížné jí dosáhnout, má velmi pozitivní dopad. Díky participaci místních nevládních organizací a jejich schopnostem, které za ta léta spolupráce s mezinárodními organizacemi získaly se stávají dnes místní organizace přímo vhodnými partnery pro evropské projekty a dokonce některé místní organizace ty mezinárodní vyhnaly: „...což způsobuje mezi mezinárodními organizacemi, které doposud pomoc zprostředkovávaly strach o budoucnost“ (Dalimil).

13.2 Ztráta lidské důstojnosti, svobody

Hlavním impulsem pro poskytování humanitární pomoci je snížení lidského utrpení a obrana lidské důstojnosti, v širším měřítku pak také podpora lidských práv. Možná právě proto nemají respondenti, kteří jsou experty na zahraniční pomoc, příliš

mnoho zkušeností s tím, že by byla někde ponižována lidská důstojnost či svoboda v důsledku poskytování humanitární pomoci. Hodně závisí na tom, jak mají sami jednotliví respondenti nastaveno vnímání svobody a důstojnosti toho druhého člověka a také, jak vnímají svoji svobodu a důstojnost sami příjemci pomoci. Zajímavý je názor zástupce přijímající organizace, který se později stal manažerem, a proto měl asi i dobře nastavené vnímání těchto hodnot: „Vzhledem k individuálnímu příjemci je velmi špatné a riskantní, vytvářet nějaká omezení v tom smyslu, jak má příjemce nakládat s tím darem, například, že jej nesmí nikomu dát. Toto považuji za omezování svobody. Podmiňování daru je ohrožení příjemce. Hlavním kritériem by mělo být, zda to ten člověk potřebuje... tím, že si dárci diktuje, omezuje svobodu lidí. To nesmí být. Mně se podařilo nesmyslný úmysl dárců zvrátit, protože jsem s nimi měl dobré vztahy. Co ale, když se někdo bojí a přijme pomoc, aby vůbec něco měl, i když o její hodnotě pochybuje“ (Jindra)?

Ne vždy je ale dominance donora vnímána příjemci jako útok na jejich důstojnost a svobodu. Kulturní podmíněnost vnímání vlastní osoby a požadavku rovnoprávnosti zdůrazňuje Peter a Patrik: „Ten pocit ztráty důstojnosti je opravdu závislý na kultuře: Mnohdy si myslíme, že s lidmi jednáme paternalistickým způsobem, a že s nimi nejednáme jako rovný s rovným a považujeme to za nesprávné, ale mnohé kultury to ani nevyžadují: „Mnohde by řekli: ‘oni přišli, řekli, že nám něco dají, a my jsme byli rádi’ a neměli by vlastně vůbec potřebu spolurozhodovat“ (Peter). „Je také rozdíl mezi vnímáním vlastní důstojnosti například na Srí Lance a v Indonésii. Srí Lančané se necítí být rovnocennými, jsou postrašení, zatímco Indonézané se cítí být rovnými“ (Patrik). Je ale vždy lepší chovat se s úctou i k těm, kteří to přímo nevyžadují: „Způsob, jakým se chováte už hovoří o tom, že si těch lidí vážíte... také přílišná materializace pomoci může často znamenat, že přes věci nevidíme člověka... což může také mít dopad na vnímání lidské důstojnosti nejen jejich, ale i naší...“ (Ferry).

V téže oblasti může být brán na důstojnost člověka dvojitý metr a dokonce „důstojnost“ člověka, tak jak je v místě vnímána, může ovlivnit, obdrží-li vůbec nějakou pomoc: „Paštunové jsou hodně hrdí... důstojnost si drží sami... jsou neuvěřitelně pohostinní... I hrstkou rýže vás dokážou královsky pohostit. Podle jejich pravidel tam ale existuje vrstva lidí, kteří jsou tabu. Už jenom to, že by o nich měli mluvit, by pro ně bylo hrozné, natož pak se jich dotknout. Jsou to lidé, kteří žijí v extrémní chudobě – u řek na nedostupných místech, my se k těm lidem s pomocí nejsme schopni přiblížit,

pouze víme, že jich není mnoho, ale že existují“ (Bill). Paštunové činí rozdíl mezi vnímáním vlastní důstojnosti a důstojností někoho jiného.

Nedůstojných situací, do kterých se mohou dostat příjemci pomoci je velmi mnoho. Jedná se například o: „ bezhlavé rozhazování pomoci, o kterou se lidé potom perou“ (Tiny). Je otázka, do jaké míry je to vina těch příjemců pomoci. Je to model chování za určitých okolností vlastní mnoha kulturám, nevyjímaje evropskou. „Respekt k lidské důstojnosti, tam máme všichni rezervy, vezmi si jen, jak se občas společnost staví ke starším lidem“ (Marty). Situace, kdy se lidé fyzicky napadali kvůli materiální pomoci, jsou známé i z pomoci po povodních na Moravě, stejně tak jako z pomoci Romům ve slovenských vesnicích.

13.3 Závislost na pomoci, zvyk na pomoc

Závislost příjemců na pomoci se vytváří přemírou materiální pomoci a jejím dlouhodobým poskytováním. Nevytváří se prostor pro dlouhodobější pomoc a změnu, která by nebyla dražší, jen by vyžadovala trochu vnímavější přístup. Je třeba si ale uvědomit, že rozdávaní materiální pomoci je mnohdy jediná možnost: například v případě pomoci lidem, kteří opustí své domovy v důsledku konfliktu a zachránějí jen holé životy. I tam ale platí, že dlouhodobé poskytování pomoci vytváří závislosti. Lidé mají sklon vytvářet si závislost i tam, kde nemusí, když vidí, že je něco poskytováno zadarmo: opustí práci a hrnou se tam, kde třeba jiná organizace rozdává pytle s obilím.

Jedná se o tlak na dodávání zboží namísto vytváření projektů, které by měly dlouhodobější dopad, zvyk na pomoc, „často nejde donorům o příjemce, ale o naplnění vlastních představ, zbavení se zboží... příjemci si pak vybírají, od koho pomoc přijmou“ (Kristýna a Tadeáš). „Velmi často je v souvislosti se závislostí na pomoci experty uváděn nedostatek vůle k dlouhodobější práci na změně k lepšímu“ (Adam a Filip). „S dlouhodobě poskytovanou materiální pomocí souvisí obtížné prosazování dlouhodobých a udržitelnějších projektů, které by byly v daný okamžik daleko prospěšnější, ale nepřinesly by ty rychlé a snadno publikovatelné výsledky“ (Helena). Ze strany donorů je malá snaha o dlouhodobou změnu, aby se lidi naučili něco skutečného dělat. „Zvykneš si raději na něco, protože dělat něco nemá smysl. Humanitární pomoc není špatná, ale většinou ta prvotní změna nejde ruku v ruce se změnou společnosti“ (Jindra). Košťá, místní pracovník hovoří o rychlé změně díky masivní pomoci ze zahraničí, která najednou ale skončila: „Závislost lidí na humanitární

pomoci je nyní veliká, mají nová obydlí, ale nemají práci a minimální podporu od státu. Lidé jsou apatičtí a jenom čekají, kdo jim co přiveze. Od mezinárodních organizací bychom čekali větší podporu místních iniciativ“ (Košťa). Naopak podle mínění dalšího respondenta si na Haiti vytváření závislostí lidé příliš nepřipouštějí: „Co se týká závislosti, to jsou naše hodnoty, to byste se nemohla zeptat příjemce. Příjemce bude rád, když dostane co nejvíc pomoci a klidně na ní bude závislý....na druhou stranu je to velmi demotivující“ (Ivana).

Vytváření závislosti záleží na typu katastrofy a na kontextu, ve kterém se odehrává: V případě tsunami v jihovýchodní Asii nepovažují vznik závislosti za významnou, zatímco v Súdánu, tam ta závislost na pomoci skutečně vznikla a existuje“ (Peter). Záleží hodně na zemi a kultuře, záleží na tom, zda již v budoucnosti nějaká pomoc proběhla a lidé něco dostávali, takže s tím už nějak počítají a: „...jsou tou pomocí nějak nakaženi, je pro ně normální něco dostávat a to z toho důvodu, že jsou chudí: ‘já bych to potřeboval, protože jsem chudý’, začala jsem tomu říkat syndrom chudého; zřejmě někdo na to v minulosti, kdo tam působil, dobře slyšel. Potkala jsem ženy s dětmi v autobuse, které se mne ptaly, co dělám a když jsem jim řekla, že pracuji pro organizaci, která se snaží přispívat k odstraňování chudoby, tak řekly, že ony by také něco potřebovaly, protože jsou chudé. Nabídla jsem jim pletení košíků – velmi jednoduchou práci, za kterou jsou bohatě odměňováni a mohou si leccos pořídit... ony ale pracovat odmítly s tím, že jsou přece chudé...“ (Pavla). Je zajímavé, že i ty místní organizace se rychle učí takovému chování, které vede k závislosti a obtížně se učí rozvojovému myšlení: „Chci po nich, aby vymysleli nějaký projekt s dlouhodobějších vizí a jejich odpověď je: Nakoupíme kuřata a rozdáme jim to“ (Pete). Ta závislost je hodně spojená také s důstojností: “jestliže si začnou znova vydělávat nebo budou čekat na ten kamion s pomocí, ovlivní i jejich vlastní pocit jak sama sebe vnímají“ (Patrik).

Velmi často lidé dostávají věci, které bezprostředně nepotřebují, jsou ale zvědaví, protože rádi něco dostávají zadarmo: „Čekání na věci, které lidé nepotřebují, místo aby se sami starali a využívali možností, které mají ve své sociální struktuře, je opravdu ničí a ničí jejich přirozené kapacity“ (Tiny). Proto si někteří respondenti myslí, že by se měla pomoc rozdávat jen v život ohrožujících situacích a pak tehdy, kdy ten postižený člověk si začíná pomáhat sám sobě a své rodině; pak ho začít podporovat. Najít tu hranici, kdy je potřeba zachránit život a rozdávat „padni komu padni“ a kdy je již potřeba začít s pomocí šetřit, abychom neškodili, je mimořádně těžké. „Bojím se, že ta historie ukazuje třeba i to, že jaksi celé ty skupiny lidí si zvyknou na tu humanitární

pomoc, že stačí si zaplakat... a zase pomáháme a zase najdeme někoho, kdo se něčeho vzdá ve svůj prospěch, to není záležitost příjemců pomoci, ale i naše, proč pomáháme, neřešíme si nějaké citové problémy... pomáhám, mám z toho dobrý pocit, ale pak musím zvažovat, jestli tím někomu neublížím“ (Marty).

13.4 Ztráta kapacit místních lidí, postižených i celé komunity, nabourání přirozené sítě pomoci

Z hlediska zahraniční pomoci je otázka práva a míry vstoupit do řešení místních problémů zcela zásadní: „My se moc málo ptáme na jednu základní věc, zda vůbec máme právo tam vstoupit, zda vůbec tu pomoc chtěj, ale my jim tu šanci nedáváme. Já si myslím, že jsou komunity, které by pomoc odmítly, zejména v případě těch menších katastrof to jsou věci, s kterými ty lidi žili. Například jeden pán z Filipín, který s námi spolupracuje, mi vyprávěl, že si jako dítě pamatuje, že několikrát do roka přišel tajfun, strhal střechy, něco pobořil, pak se vesnice sešla a lidi to společně opravili, dnes ale přijde tajfun a lidi sedí, až přijedou ty bílé toyoty... my tam přijdeme, ptáme se co chtěj (alespoň, že se ptáme), ale vůbec nás nezajímá, zda chtějí, abychom vůbec přišli...My skutečně nemáme dobře obhájený to, že někam jedem pomáhat. My jedeme, předstíráme, že tam jedeme se ptát, ale ve skutečnosti jsme už rozhodnutí...“ (Patrik). Příklady místní solidarity uváděl také Bill: „Solidarita mezi lidmi znamenala v té společnosti strašně mnoho, ale obávám se, že pomoc, kterou my jsme tam přivezli je příliš těžká váha, která může rozbourat tu vzájemnou síť pomoci a nevím, nakolik je šance, že se to obnoví.“

Někteří respondenti tvrdí, že ztráta místních kapacit nehrozí, protože tam ani žádné nebyly. Ale to je opravdu případ jen těch „nejkřehčích států“. Problém je ale v tom, že mnoho pracovníků mezinárodních organizací se dívá na příjemce všude stejně, jeden vzor má pro všechny kultury i společnosti. I když se to ví, chyby se pořád opakují. Často se používá stejný vzor na Haiti, Gruzii i na Česko. Je to podobné riziko, jak bylo podrobně popsáno v podkapitole o ztrátě důstojnosti. Jedna respondentka mi řekla: „Oni ty lidi pořád školí podle svého: Jižní Osetinci mají perfektní peace buildingový nápady, ale toho si nikdo nevšímá, přijedou organizace, které dávají školení podle svého a místní nápady nepodpoří“ (Kristýna). Manažeři Ferry i Adam se shodují na tom, že: „často jsou celé komunity převálcovány pomocí, aniž jsou zvažovány schopnosti místních a jinak běžné sebezáchovné mechanismy a kapacity.“

Na tom se shodují manažeři Karl i Fernando Lidé, kteří pracují pro místní organizace si stěžují, že...„Donoři podceňují naše názory a zkušenosti, práce místních organizací je nedocenená.“ (Larisa). Za jeden ze základních předpokladů lidí vzdorovat náhlým i dlouhodobým katastrofám, musíme považovat schopnost solidarity. Ta je však také velmi často ohrožena následkem pomoci: „Soused závidí sousedovi a není to proto, že tu věc potřebuje, ale jen prostě proto, že soused ji dostal a on ne“ (Tiny).

Velmi často nejde v důsledku pomoci jen o ztrátu kapacit u místních lidí, ale dá se říci i celého státu a jeho vlády. „Pro IDP příšlých z Jižní Osetie byly postaveny takové přechodné domečky na tři roky, které se určitě za tu dobu rozpadnou. Ale vláda to dnes vnímá, že byly vyřešeny problémy s bydlením a pravděpodobně podle všech indicií s dalším budováním bydlení nepočítá“ (Lída).

Problematika ztráty kapacit a nabourání přirozené sítě pomoci je zejména v Gruzii velmi palčivá. V první uprchlické vlně v 90. letech 20. století šlo o daleko větší množství uprchlíků, kterým téměř nikdo nepomáhal, byli nuceni se sami integrovat a to se jim více či méně podařilo. Dnes zauímají i vysoké pozice ve vládě, založili firmy, i nevládní organizace. Přirozenou sítí pro ně tehdy byli buď příbuzní nebo jiní dobří lidé, ale především jejich vlastní úsilí začít nový život: „Nikdo jim nepomohl a přitom jsou mnohem víc integrování, od začátku se museli spolehnout na sebe a rodinné vazby, to je hodně pozitivní věc, člověk musí vyvinout vlastní úsilí, zvyšovat soběstačnost, pracovat na hledání práce, každá zkušenost ho někam posune. Ten proces je bolestnej, ale výsledek je dobrý. Dnes naopak staví pomoc mezi uprchlíky a původní komunitu zeď závisti a nerovností“ (Lída).

13.5 Likvidace místních trhů, vychýlení místní ekonomiky z rovnováhy, inflace cen

Humanitární pomocí dochází k narušování místního hospodářství, které je již tak katastrofou destabilizované. Místní podnikatelé nemohou konkurovat zboží, které v takovém množství přichází zdarma. Mnozí místní podnikatelé ale tuší, že přišly peníze a začnou zvyšovat ceny. Likvidaci ekonomiky považuje velká část respondentů za jeden z výrazných problémů: „Například na Haiti jsou dnes¹⁸¹ na trhu ceny 2x vyšší než v Evropě“ (Tiny). Inflaci cen potvrzuje i Bill, který uvádí, že ji způsobují i místní

¹⁸¹ Konec roku 2010

nevládní organizace, které v místě dlouhodobě (i deset let) působí: „Ty hrají určitou roli zprostředkovatele a dokážou vyhnat ceny pěkně nahoru. Například vykopání studny za 60 000 rupií, když to místní dokáží udělat i za 1500.“ Pro tyto lidi je velmi výhodné, když mohou zprostředkovávat nákup materiálu pod určitým časovým tlakem. Vznik zprostředkujících organizací, místních nevládních organizací a zaměstnávání místních pracovníků mezinárodními organizacemi znamená, že zaměstnanci získávají daleko vyšší platy, než bylo v místě obvyklé. Vznikají také nové programy, kde postižení lidé místo přímé pomoci dostanou šanci pracovat a bezprostředně za to dostávají hotové peníze na ruku: „I jinak dobré projekty jako je cash for work (je to lepší projekt než food for work¹⁸² a daleko lepší než rozdávání materiální pomoci) stejně znamená, že i v tom cash for work dostanou více peněz (a navíc jistých), než by dostali u místního podnikatele, nebo například stavební firmy. Působení zahraničních organizací ničí i zemědělství, protože pracovat pro zahraniční firmu je pro místní obyvatele daleko lepší než zasít a něco pěstovat nebo chovat dobytek...tak pomoc ničí i místní zemědělství ...proč by se namáhali, když přiletí letadlo... ve snaze zachránit lidi jsme hodně ublížili...“ (Dalimil). Stejně je ale lidem ještě daleko milejší přímá materiální pomoc: „Okamžitě utečou, když zjistí, že někde shazuje nějaká jiná nevládka pytle s obilím“ (Bill).

Dalším jevem, který souvisí s likvidací místních trhů, je přeplácení místních pracovníků, kteří jsou schopní. Většinou se vycvičí u nějaké organizace, která neplatí tolik peněz, ale jakmile získají nějaké znalosti, nechají se najmout u organizace, která platí více: „Ti co jsou pak zkušeni, získají práci u mezinárodní nevládky na základě toho přeplácení“ (Pete) „Moje zkušenost je ale ta, že je lepší mít přepláceného pracovníka, protože on udělá daleko víc práce a je každopádně levnější, než vozit lidi z Evropy“ (Patrik). Tím se ale vlastně koloběh přeplácení jen zrychluje. „Celou ekonomiku to převrátí na ruby. S tím si ale nikdo hlavu neláme. Nejedná se jen o vliv zahraničních pracovníků, ale dělají to najednou i ti místní zaměstnanci, kterým narostou platy, ale tím se zároveň zvýší i pronájmy domů a nákupy aut. “V Banda Aceh bylo velice draho, draž než v Djakartě. A to pocítí nejvíc místní lidé, kteří neměli tu šanci pracovat pro zahraniční nevládní organizace“ (Patrik). Někdy není úplně jisté, zda má

¹⁸² Food for work – jídlo za práci, Cash for work – peníze za práci. To jsou programy, které patří do období časně obnovy, kdy většinou místní lidé pracují pro nevládní organizace – většinou jde o obnovu infrastruktury nebo stavbu domů a jsou placeny mezinárodními organizacemi, které dostaly finanční prostředky od svých vlád či jiných donorů.

humanitární pomoc pomoci dárci či obdarovanému. To v případě, kdy do sociální kuchyně v Gruzii vozí všechny suroviny z Itálie, včetně italské soli: „Pro toho důchodce, který si tam přijde s tím kastrůlkem je to dobré, je mu jedno, odkud suroviny pochází, ale pro tu přijímající komunitu by to bylo zhoubné, kdyby tak všichni postupovali“... „Přesto existují i takoví, kteří dokázali prosadit, že budou humanitární pomoc prodávat. Pro donorskou komunitu v USA to bylo něco nepředstavitelného, ale i malá částka, kterou musí příjemce dát za second-handové zboží, může trhovci pomoci a druhého nezruinuje, a tím vzniká již normální konkurence“. (Kolja)

13.6 Zvyšování nerovností a závisti, pocit nespravedlnosti, změna tradiční sociální skladby, místních struktur, změna modelu chování

K této újmě dochází v rámci jedné skupiny nebo mezi různými skupinami z různých důvodů. V zemích, kam se poskytuje zahraniční pomoc, jsou většinou na nerovnosti zvyklí, „...považují je za normální a dávají je okázale najevo...“ (Ivana).

Nerovnosti jsou normální v každé společnosti a vytváří se přirozeným vývojem ve společnosti. V pravidlech o poskytování pomoci jak humanitární, tak rozvojové, se o nerovnosti nehovoří, všechny principy vypovídají pouze o reakci na potřeby nutné k zachování života a ochraně lidské důstojnosti, popřípadě snižování chudoby, zastavení šíření epidemií, úmrtnosti, dodržování lidských práv, podpoře vzdělanosti. Zahraniční pomoc však nerovnosti často zvyšuje, a to různým způsobem. Příčinou nevhodných zásahů může být i nezkušenost organizací: „když jsme začali po válce pomáhat v Kosovu, chtěli jsme se starat především o navrátníky se uprchlíky, kteří dostali dočasné útočiště v České republice. S těmito projekty jsme museli ale okamžitě přestat. Byly trnem v oku lidem, kteří si museli válku protrpět někde v horách. Pomoc uprchlíkům, kteří byli svým způsobem byli chráněni v dočasném útočišti by jen zvýšila nerovnost, která během války mezi místními obyvateli vznikla“ (Jindra). „První, co jste se o člověku v Gruzii dozvěděla, včetně od malých dětí, bylo zda je nebo není IDP.¹⁸³ I místní se tak rozdělovali – a tam ti jsou ti uprchlíci, tam ti nejsou, většinou byli odděleni v rámci jedné vesnice.“ Většina pomoci byla určena pro IDP i když ti ostatní lidé byli třeba někdy ještě chudší, tak pomoc nutně začala lidi rozdělovat“ (Lída).

¹⁸³ Intervaly Displaced Persons – vnitřní uprchlíci

„Mezi uprchlíky první a druhé vlny v Gruzii¹⁸⁴ vznikly velké nerovnosti, protože pro ty nové uprchlíky přišla velká humanitární pomoc a postavily se jim nové domy a velká sídliště (kde ovšem nemají práci). Také mnoho z nich začalo žít v Tbilisi, ale ve městech to vytváří velký tlak na všechny služby a infrastrukturu i na pracovní příležitosti, což samozřejmě vzbuzuje nelibost původního obyvatelstva. Jsou to často emočně vypjaté situace, které vzbuzují nespokojenost mezi obyvatelstvem. Špatná koordinace pomoci způsobovala často závist, protože ti, kteří to nepotřebovali dostali často více, než ti potřební.“ (Kost’a). Nerovnost mezi oběma vlnami uprchlíků v Gruzii potvrzuje také Patrik: „...V Gruzii po válce s Ruskem v roce 1991 žili až doposud uprchlíci, o které se nikdy nikdo nepostaral, až teď se podařilo vyjednat a skoro po 20 letech se jim dostalo nějaké pomoci díky tomu, že od roku 2008 sem proudí celkem masivní pomoc pro uprchlíky z Jižní Osetie a ty rozdíl mezi těmi dvěma vlnami uprchlíků se začaly zřetelně projevovat, do té doby to bylo ale naprosto zapomenuté.“ Potvrzují to i další respondenti: „Velmi negativní jev je zvýhodňování některých příjemců na úkor druhých. Nebere se ohled na celou komunitu, zejména, když je to hostitelská komunita pro uprchlíky nebo lidé ekonomicky závislí na postižených (sekundární oběti). „Také pomoc poskytovaná nad místní standardy vzbuzuje závist u hostitelské komunity nebo u lidí nepostižených katastrofou“ (Adam, Filip). „Nerovnosti v dané zemi často prohlubujeme. Katastrofa většinou nezasáhne celou zemi, ale v těch „křehkých zemích“ jsou lidé, kteří žijí o pár kilometrů dál a jsou na tom stejně...Ale my jsme zavázání donory a projekty, že musíme pomáhat jenom těm, kteří byli postiženi tou konkrétní katastrofou. Zvláště u katastrof, kam jde mnoho peněz, například v Indonésii, se z toho pobřeží stal opravdu zlatej pás, ale ve vzdálenosti 60 km odtud byla vypálená země, kde po 30 let zuřila občanská válka, kam ale žádná pomoc nešla“ (Patrik).

Organizace se samozřejmě snaží vyjednávat, protože ti donoři většinou neznají místní situaci, nevědí nakonec ani, kolik peněz se celkem shromáždilo a jak tyto peníze v tom místě působí. Změny v projektech se dají ale vyjednat pouze velmi obtížně. „Nárůst nerovnosti je hodně významným jevem. Často nám představitelé vesnice říkali: raději dejte všem stejně. Báli se závisti, pokud bychom začali zjišťovat skutečnou potřebnost. Tam se ty etické věci neberou moc vážně.“ (Jindra). Co je ale skutečně etické? Nepůsobí zde proti sobě naše snaha pomáhat nejpotřebnějším a naprosta

¹⁸⁴ Myslí se tím uprchlíci z Abcházie, z roku 1991 a uprchlíci z Jižní Oseti z roku 2008

neznalost situace v dané zemi? Ostatně experti říkají, že sociální situaci a vztahy je možno poznat až tak po dvou letech. Tak se snadno stane, že loď po tsunami dostane největší opilec v obci, který neměl loď ani předtím. „Pomoc může i zvyšovat rozdíl mezi lidmi, každopádně pomoc po katastrofě může zvyšovat pocit nespravedlnosti, protože nelze dohledat, zda někdo neměl dům, protože byl neschopný a nestaral se nebo zda se snažil a dům mu spadl“ (Ivana). „Ta pomoc jde proti tomu, jak se vyvíjela kultura, vlastně i u dlouhodobé pomoci... když se tam začne pracovat, opírá se člověk o klíčové osoby, které z toho nějak profitují. Pokud muži nemají šanci vydělávat a jsou závislí na pomoci, tak v tom se zase lépe orientují ženy a stávají se z nich „živitelky“, zejména v uprchlických táborech a tím se mění sociální struktura... Máme pomáhat těm nejpotřebnějším, ale to často nejsou ti nejsnaživější a ty ostatní to nemotivuje. Vybíráme ty sociálně slabší a vlastně jako když převracíme ty jejich hodnoty. V tradiční společnosti (nakonec i naší) byla svobodná matka tragedií, ale vlastně dnes dostane víc peněz, ještě vlastně jakousi odměnu. Stačí si srovnat, co by to znamenalo pro moji babičku!“ (Pavla) Různé organizace se ale dívají na nerovnosti různě...zejména organizace soustřeďující se na rozvoj se snaží podporovat ty pracovitější z komunity a nárůst nerovnosti jim nevadí „...jsem nepřitelem rovnostářství a dávání, kdo se chopí příležitosti v té zemi a získá bohatství, tak ho v některé kultuře třeba rozdá těm ostatním, aby byl slavný a lidi si ho vážili...Nakonec oni někdy netouží ani být bohatí, protože čím více jsou bohatí, tím se musí starat o více lidí ze široké rodiny“ (Dalimil). To samozřejmě není vždy a pokud je možné sledovat tyto proměny na úrovni komunity, pak někdy skutečně dochází k přirozenému sdílení pomoci uvnitř, což by bylo ideálním dopadem rozvojové pomoci či spolupráce.

Z předchozího textu je zřejmé, že obecně bohatnutí společnosti neznamena automaticky snižování chudoby některých skupin, a to proto, že většina společnosti není sociálně orientovaných. Velkým problémem, který zvyšuje nerovnosti, je zaměstnávání místních pracovníků mezinárodními organizacemi a přeláčení těch schopných: „Často jsou to vysoké platy – vyšší, než je v místě obvyklé, které jsou z různých důvodů vypláceny a vytvářejí velké rozdíly mezi lidmi“ (Standa a Matouš). „Další příčinou vzniku nerovností je přeláčení místních pracovníků mezinárodními organizacemi, to byl pro mne šok. ... Z čeho budou živi, až odejdou mezinárodní síly mi není jasné. Myslím, že si nejsou schopni nic našetřit. Lidé bez zvláštního vzdělání mají dnes mají až 18 násobné platy než haitská učitelka před katastrofou...“ (Ivana). S tímto jevem se ale dá těžko něco dělat, je snaha alespoň v rámci některých sítí humanitárních

organizací (například Caritas Internationalis) výši platů místním pracovníkům koordinovat, ale to je málo. Dalším programem, který je velmi diskutabilní například z hlediska vytváření nerovností, jsou adopce na dálku. Zejména dříve to byl velmi nepřirozený zásah do života místní komunity (zde to velmi souvisí také s dominantní vůlí donora). Dnes se většina organizací snaží, aby rozdíly, které adopcí vznikají, byly co nejmenší a naopak, aby co největší část finančních prostředků („adoptivních rodičů“) byla věnována na projekty prospěšné pro celou komunitu a obec: „Ta změna směrem od individuální podpory se musí dělat ale velmi pomalu, ne všichni („adoptivní rodiče“) to mají tak promyšlené a vidí to podobně“ (Pavla).

Někteří respondenti upozorňují na skutečnost, „...že v případě krizové pomoci je těžké zjednat v místě spravedlnost a být schopen spravedlivě pomoc rozdělit, protože člověk naráží na místní struktury, které i jej mohou oklamat“ (Slávek). Změna modelu chování způsobená zvenku nemusí být vždy ale zrovna negativní. Tiny upozorňuje na drobné projekty v Indii, které jejich organizace prováděla po tsunami – připravili malé programy pro ženy, které mohly společně vydělávat peníze například na pomůcky pro děti, školili rybáře, jak prodávat ryby a podpořili je dopravním: „Lidé dostali šanci a jejich ekonomická situace se výrazně zlepšila.“ To je důkazem, že malé a dobře připravené projekty sice nikoho příliš neoslňují, ale mají šanci na úspěch a dokáží se vyhnout negativním dopadům.

13.7 Tlak cizích hodnot, nutnost podřít se názorům donora, nepochopení pomoci, neztotožnění se

Dominance donora má za následek špatné pochopení místní situace a vytváření nepotřebných projektů, někdy to souvisí i s vnucováním hodnot, které nejsou dané společnosti vlastní. Donor se stává pánem nad osudy lidí, pomoc nedostanou ti potřební, ale ti, které on za potřebné považuje. Způsobenou škodou může být určitá forma nejen zklamání, ale i napětí a stresu. Z odpovědí respondentů lze někdy těžko rozlišit, co je vůle donora a co třeba i špatná práce zprostředkující organizace. Mám zkušenosti s tím, že vůli donora lze dobrou argumentací získanou ze znalostí terénu změnit. Donor nakonec ten terén nezná tak dobře jako zprostředkující organizace. V těchto případech může být horší, když s donorem jedná přímo místní organizace, protože ta nemá odvahu

se donorovi postavit. Ale samozřejmě v některých případech i role zprostředkující organizace může být kontraproduktivní, protože nemusí chtít něco měnit.

Respondenti (převážně manažeři), se kterými jsem hovořila o problémech působení rozličných hodnot, se snaží o minimalizaci dopadů, a pokud to lze, snaží se o dobré zprostředkování: „Nadměrné vyžadování zpráv, podpisů, vyúčtování; nedokonalé porozumění a přiblížení se lidem a kultuře znemožňuje identifikovat problém z pozice příjemce (hranice gender, neznalost místního jazyka, otevírání tabu)“ (Matouš a Karel). „Zejména v krizových situacích naše vlastní hodnoty převálcují hodnoty partnera“ (Zita). „Pomáháme v podmínkách, které neznáme“ (Slávek) „...dotazování při místním šetření nebývá dostatečně kulturně citlivé“ (Karel), „...časté je nerespektování kmenové příslušnosti u místních etnik, neznalost, podceňování kastovního systému,“ (Adam) „... nepochopení významu pomoci, daru, v různých kulturách může narušit náš vztah k příjemci“ (Ferry). „Import kultury spolu s realizací projektů financovaných ze zahraničí považuji za velmi důležitý problém.“ (Larisa). Vystavení tlaku hodnot...myslím si, že by vývoz demokracie neměl být spojován s humanitární pomocí, my nejsme ti chytřejší a oni ti hloupější. Mám problém také s vývozem našeho stylu života“ (Jindra). „Nesnáším rozlišení na bohatý sever a chudý jih – jednak je to nepřesné a dále to implikuje myšlenky jako chytřejší a hloupější - snažím se, aby toto srovnávání z českého prostředí vymizelo.

Poskytovaná pomoc nebývá vhodná tehdy, kdy by v dané situaci lidé dali přednost něčemu jinému. „Pokud pomoc nevychází z opravdové potřeby a není vytvořen pocit vlastnictví, za 5 let na tom místě není nic“ (Kristýna). „Uskutečňování projektů, o kterých si myslíme, že jsou dobré, bez dostatečného vysvětlení a vytvoření znalostního a materiálového zázemí, je k ničemu“ (Filip). Často se dokonce stává, že organizace přesvědčují místního partnera o projektu, který je z jeho hlediska nepotřebný a nevhodný. Vytváření projektů (nástrojů a zařízení), které nejsou v místě obvyklé vede k malé udržitelnosti projektů. Tlak našich pravidel – formou různých školení, tlak na rychlé vyúčtování, ukončení projektů, netrpělivost ze strany organizací narušují místní zvyklosti“ (Helena, Matouš).

Přes uvědomění si problému a snahu o změnu hovoří některé hlasy z té „spodní části řetězce“, že cesta je ještě dlouhá, pokud existuje, právě pro příliš velký rozpor v hodnotovém systému: „V prvních měsících během humanitární pomoci jsme potřebovali jinou pomoc, hlavně oblečení, ale obdrželi jsme pouze standardní balíčky s potravinami. Některé potraviny byly takové, na které naši lidé nebyli zvyklí –

například sója... V současné době dostáváme pořád jídlo, přitom bychom zase potřebovali něco jiného, zejména přechod na dlouhodobější projekty, které by zajistily lidem obživu. Ale donoři a mezinárodní organizace mají strach se pouštět do složitějších projektů. Pokud ale někdo udělá něco úspěšného, všichni to po něm opakují“ (Kost'a). I když by místní organizace ocenili jinou „pomoc“¹⁸⁵, je jim mezinárodním společenstvím vnucováno školení, které je zaměřeno na gender, práva žen a problematiku AIDS. „...Zahraniční organizace dlouhodobě diktují jaké problémy budeme u nás řešit a nikoho nezajímá, co považujeme za problém my. Já považuji za daleko větší problém alkoholismus než AIDS. Přesto většina školení je na problematiku AIDS, gender, homosexualitu a práva žen. Nikoho nezajímá skutečnost, že se u nás rodiny rozpadají a národ vymírá. Žádná organizace ze zahraničí nepodporuje rodinu. Je to vlastně v rozporu se zájmem celé společnosti. Západní organizace zneužívají respektu, který tady lidé z Evropy požívají. Často pořádají školení přes místní partnery. A i když si všichni myslí, že je to blbost, přece to dělají. Je to jednoduché, vezmeš si trenéra a máš výplatu. A ten vedoucí, starý komunista, se tomu ještě směje“ (Oleg).

Donor dává peníze, tedy má vlastně i „právo si diktovat a kontrolovat“, což je názor jednoho z respondentů a nelze mu nic vytknout. V tomto případě je však nutné, aby většina donorů byla hodně osvícená, což bohužel, jak vyplývá z rozhovorů není. „Většina projektů je závislá na donorech, kromě těch, které děláme zdarma, jako dobrovolníci. Donor ale často nepokračuje v projektu, který je dobrý. Proto vždy se snažíme nějak zkombinovat to, co on nabízí a to co my vidíme jako potřebné“ (Larisa). Velmi problematickým je tlak donorů a médií na rychlost výsledků: „Donoři chtěli mít do druhého dne po příjezdu organizací okamžitě po katastrofě seznam příjemců. To samozřejmě není možné. Tak jsme se museli spolehnout na místní, že vyberou opravdu ty nejpotřebnější. Vzhledem k tomu, že jsme se navzájem dobře neznali, výsledek byl takový, že asi třetina těch lidí na seznamu pomoc nepotřebovala. Pod tlakem donorů jsme museli jednat proti hodnotám, které máme v naší organizacemi nastavené. Pomoc obdrželi také ti, kterým dům nespádl a jak jsme později zjistili, nabídli nám jej k pronajmutí!“ (Ivana). Čas je jednou z hodnot, které jsou vnímány většinou kultur rozdílně: „...nejsme schopni komunikovat s veřejností a s médií, které tlačí, že jsme vybrali takové množství peněz a lidé bydlí po roce pořád ve stanech (příklad Haiti), ale já často dávám za příklad katastrofu způsobenou hurikánem Katherine v New Orleans,

¹⁸⁵ V tomto případě se jednalo spíše o terénní práci s rodinami

v USA, tam ta obnova trvala také 4 roky a přitom na rozdíl od Haiti je USA země, kde instituce fungují...“ (Patrik).

Dalším projevem vůle donora je určitá selekce: „Donoři i zprostředkující organizace vlastně vybírají pro svůj projekt určité oblasti: mají pro to svá kritéria, často je ale kritériem jen to, že mají omezené množství prostředků: „...že dám týdle vesnici a ne jiné, tak vznikají ty orphans (sirotci)¹⁸⁶, tebe zachráním, tebe už ne, mám peníze jen na jedno dítě...“ (Dalimil). Ta selekce se asi nejvíce projevuje i u projektů adopce na dálku: „Donor často na dálku určuje, které dítě půjde k adopci. On přece nemůže znát všechny podrobnosti a rozhoduje o budoucnosti nejen dítěte, ale často i celé rodiny.“ „Etika daru přece tkví ve vztahu a úctě k tomu obdarovanému“ (Jindra). „U adopci si ale člověk hraje na strůjce osudu... to bychom dělat neměli...“ (Pavla). Donor často zasahuje kulturně necitlivě: „Jedná se o příklad z nedávné doby, kdy organizace postavila porodnici v jedné zemi Subsaharské Afriky: „...nechodily tam rodit, protože byly zvyklé vždycky rodit doma, navíc tam byli bílí doktoři, a ony se styděly, nehledě na to, že porodnice byla na nevhodném místě, pro lidi těžko dostupná...“ (Pavla). Důležitá je právě potřeba vytvoření vlastnického vztahu ze strany nějaké místní organizace: „...školka i nemocnice, když není od začátku vlastnictvím nějakého místního subjektu, tak může zůstat prázdná“ (Kristýna).

Velmi závažným problémem v Africe, v oblastech, které jsou katolické, je používání kondomů. Organizace se snaží lidem vysvětlovat zdravotní rizika, ale místní církve jsou striktně proti používání kondomů: „...organizace říkají používejte kondomy, ale kněz říká ne a to co řekne kněz je pro věřící svaté, nikdo nechce do pekla, ale někteří mají zmatek, ženy nechtějí umřít, protože mají děti...“ (Pavla). Zde se jedná o tlak na místní církve v dobré věci, kde ale často jsou zase ti místní rukojmími těchto nevyjasněných rozporů naší civilizace. Také se dosti často stává, že se pracovníci mezinárodních organizací mohou o hodnotách učit: „Spousta organizací a mezinárodní veřejnost to nechápala, že měsíc po katastrofě se rozhodli 3 dny nedělat nic, ale já jsem to řekla i do rádia, že dny modliteb bylo to nejlepší, co mohli udělat. Oni byli tak unavení z té komunikace, z té práce, že i kdyby ty tři dny byli hlady, tak by to klidně obětovali. Nevím, jak dalece si chtěli odpočinout a jak dalece to chtěli duchovně. Když jsem ale jela do rádia, tak se lidé na ulici i modlili a byli hlavně šťastní, že se mohli zase chovat Haitsky“ (Ivana).

¹⁸⁶ Někdy se tak v mluvě mezinárodní pomoci označují země, na které se s pomocí zapomnělo.

Další podobný příběh mi vyprávěla Pavla z Konga: „Když jsme se ptali, co by ještě potřebovali, aby dokázali přežít, tak řekli: ‚My už to nějak přežijeme, ale my bychom potřebovali mír.‘“ A my jsme říkali, víte, my neděláme ty lidskoprávní věci, my se ani nechceme plést do politiky. A oni odvětili, ale vy si určitě nemyslíte, že Kabila nebo někdo z vlády by nám dal mír? Nejste věřící? My potřebujeme, abyste se za nás modlili, protože mír je od Boha... to mi po tom všem přišlo tak úžasně čisté...naštěstí jsem pak po návratu byla v rozhlase, zrovna v Proglasu, kde jsem mohla ten vzkaz vyřídit.“ Prosazování vůle donorů se může nakonec i samotným donorům vymstít, protože se domnívají, že s pomocí předávají také své vidění dobra a zla; to se ale ve svobodě může obrátit i proti nim: „... Když v Palestině v roce 2006 vyhrál Hamás, tak se to nikomu nelíbilo, (byly to ovšem svobodné volby, to bylo potvrzeno), ale takto si to Evropa, která Palestinu po desetiletí podporovala, nepředstavovala...“ (Dalimil).

13.8 Pocit zklamání a nenaplněných očekávání, která vytváří příchod zahraniční pomoci

Vztah k pomoci je různý. Tam, kde jsou lidé zvyklí na pomoc, není žádný problém pomoc přijmout, někde jsou lidé překvapeni: „...někde je pro lidi problém přijmout dar, někde jsou ale naštvaní, že jim nedáš víc“ (Kristýna). „Očekávání příjemců mohou být i sobecká a často nejsou spojena s bezprostřední potřebou“ (Standa). „Někdy organizace falešná očekávání, ať už záměrně nebo mimochodem, způsobují“ (Karel). Pocit nedostatečné pomoci a nenaplněných očekávání je často problémem samotných příjemců, často je ale vzbuzen také samotným faktem či příslibem pomoci. „Musíme být opatrní s takzvanými ‚false promises‘“ (Dalimil). Pokud zjišťujeme potřebné údaje pro své plány, musíme velmi opatrně formulovat: „Musíme se snažit společně něco vymyslet...“ (Tiny), aby v těch příjemcích a budoucích partnerech nevznikla nějaká očekávání, i když Pavla říká, že „... v okamžiku, kdy něco tuší, už vědí, kdo co bude dělat a vytváří dopředu komise...“ Peter i Pavla se shodují v tom, že „...zklamání není tehdy, kdy lidi nevědí, že vlastně organizace měla pro projekt spousty peněz a když pak za to nakoupí ‚blbosti‘, tak jsou vděční i za ně.“ „Pocit zklamání a nenaplněných očekávání si myslím, že je dost vysokým rizikem, ale není to absolutně. Ti lidé v okamžiku, kdy vidí nové věci a možnosti, tak ta jejich očekávání rostou, ale není to tak, že by to bylo nezvládnutelné“ (Ivana) „Na sliby si člověk musí dát pozor, může se stát, že když někdo několikrát

někomu naletí, tak nakonec zahořkne a už nebude nikomu věřit a nebude ochoten ani spolupracovat“ (Marty).

Zkušenosti, co se týká zklamání lidí ve vztahu k pomoci, se opravdu liší v případech, jestliže tam pomoc přišla poprvé, nebo pokud jsou na pomoc zvyklí. „Například u nás v Čechách a na Moravě mají lidé pocit, že za všechno může někdo jiný, že ti lidé jsou vždycky zklamaní, ale někdy by mohli nadávat třeba i na sebe, že si postavili barák tam, kde jejich předkové nikdy nestavěli“ (Jindra). Ta zklamání a očekávání jsou často i ze strany těch pomáhajících: „My si ty příjemce idealizujeme a pak jsme překvapeni, že to jsou lidé, kteří třeba sprostě vynadají, že ten chleba nebyl dřív a že nebyl čerstvý, takže si myslím, že mezi těmi příjemci jsou lidé dobří i horší, ale v té krizové situaci je to vyhrcořenější“ (Paul). Tiny má také se slibováním špatnou zkušenost, proto se dnes s lidmi pouze dohaduje na spolupráci: „Chceme s Vámi pracovat... nic vám nedáme.“

13.9 Výměna pomoci za alkohol, za drogy, za zbraně, rozkrádání a zneužívání pomoci

Experti se až rozporně staví k výměně pomoci, která často během humanitární pomoci probíhá. Někteří považují výměnu za selhání při programování pomoci, někteří se domnívají, že je to přímý důsledek toho, že krizovou pomoc nelze přesně naplánovat a výměnu pomoci vítají a považují ji za pozitivní.

Většina respondentů, se kterými jsem hovořila, nepovažuje výměnu pomoci za nějak významně negativní jev, kterým by příjemci trpěli. Naopak se domnívají, že příjemci, kteří obdrží něco, co se jim nehodí, to mají vyměnit za něco lepšího. Stává se ale, že nejde jen o tento druh výměny, který napravuje chyby dárců. Často se jedná o výměnu, která má negativní dopad na příjemce pomoci, jejich rodiny a okolí. Jedná se mimo jiné o výměnu za alkohol: „Za velmi negativní považuji výměnu pomoci za alkohol, což se rozmáhá zejména v místech, která jsou zvyklá na přijímání pomoci, kde lidé vědí, že se nemusí moc snažit, že právě ten, kdo se méně snaží, bývá paradoxně odměněn.“ Stejně tak docházelo v některých místech k výměně pomoci za zbraně, i když s tímto jevem neměl žádný z mých respondentů zkušenost. Navíc otázka výměny pomoci za zbraně je velmi citlivá. Respondenti spíše hovořili jen o nepotřebné pomoci, „...která často může způsobit závislost, nebo vyvolat nežádoucí výměny.“ (Adam, Filip) „Výměna pomoci za alkohol je problematická a těžko za ni můžeme nést

zodpovědnost – spousta lidí normálně vydělává peníze a potom je propije. Stalo se nám ale, že jeden člověk byl kvůli alkoholu vyloučen z programu, protože „zkapalňoval“ stavební materiál“ (Tiny). „U výměny pomoci bych se spíš bavil o zneužití. Pokud si lidé vymění pomoc za něco užitečného, co opravdu potřebovali, tak je to veskrze pozitivní; pokud ovšem vymění pomoc za alkohol, drogy nebo dokonce zbraně, pak je to zneužití pomoci“ (Marty).

13.10 Ohrožení života místních spolupracovníků mezinárodních organizací, zvláště žen

Často jsou místní spolupracovníci vystavení nebezpečí jenom proto, že pracují pro pomáhající organizace. Trnem v oku místním fundamentalistům bývá práce žen, protože se ochotněji učí, „Velmi často si to neuvědomujeme a vůbec na to nemyslíme. Například v Baticaloea zabila bomba 16 místních žen, které pracovaly po tsunami pro jednu místní organizaci“ (Patrik). Ženy jsou více ochotné spolupracovat, protože také vidí možnost obživy pro svoji rodinu. Jsou také velmi častými příjemci takzvaných mikrokreditů. Muži je ale neradi vidí v takovýchto pozicích téměř ve všech kulturních prostředích. „Když jsem v té vesnici, tak jasně, tato žena se stane ředitelkou té farmy a dokud tam budu já, tak se jí budou klanět, když ale odjedu, tak ji ukamenujou nebo minimálně vyženou“ (Dalimil). Netýká se to ale samozřejmě jen žen, za zahraniční pomoci jdou peníze a ty leckoho zajímají: „Jednou nám na tři dny unesli místního spolupracovníka a pak ho vrátili, dodnes jsem nepochopili, proč se to stalo“ (Dalimil). „Bezpečnost zahraničních pracovníků je až mimořádně zajišťována, takže pokud zahynou humanitární pracovníci kvůli útokům některých skupin, jsou to většinou místní pracovníci, na jejichž bezpečnost se bohužel tolik nedbá. Zahraniční pracovníci umírají především při automobilových nehodách“ (Tiny). Pocit nerovnosti a různé hodnoty života musí mít i příjemci pomoci, kteří vidí, že pracovníci zahraničních organizací si pronajímají luxusní vily, že obědvají v luxusních restauracích a jezdí luxusními auty. Je to obrovské nebezpečí pro humanitární pracovníky a je s tím spojeno velké riziko, žít v chudé zemi evropským způsobem života“ (Jindra). „Totéž platí o různých bezpečnostních pravidlech, která například evakuaci místních pracovníků vůbec neřeší“ (Patrik). O problematice různé hodnoty životů se zmiňuje také Anderson (1998).

14 ŠPATNÁ NEBO ŽÁDNÁ POMOC, DALŠÍ ŠKODY A RIZIKA

V této kapitole jsou uvedena rizika, která se nedotknou přímo příjemců pomoci, kteří si toho nejspíš ani nevšimnou – prostě budou trpět nedostatkem dál. Jedná se hlavně o rizika a možné škody, které by snižovaly efektivitu pomoci nebo vytvářejí pomoc zbytečnou.

Především je velmi problematické hovořit o špatné pomoci. Až na případy zneužívání, korupce a krádeží, je pomoc poskytována s dobrým úmyslem, „lidé prostě chtějí pomoci, jedno jak...“ (Tiny). Dárci si vůbec neuvědomují a nechtějí vědět, že se jedná o velmi křehký proces, který má svá pravidla a úskalí. Na příjemci se potom takováto špatná pomoc projeví tím, že je jí málo, nebo vůbec žádná.

Špatná nebo žádná pomoc jsou dopady zahraniční pomoci, které příjemce nijak nepocítí, jak podotýká Pete: „Kdyby dopředu věděli kolik a co mají dostat, asi by jim to vadilo a byli by naštvaní, ale když to nevědí, tak jsou podstatě rádi za to, co dostanou.“

Existuje mnoho mechanismů, které pomoc zmaří ještě dříve než dorazila k příjemci, není vlastně vůbec nebo je jen částečně zrealizována: dorazí polovina finančních prostředků, peníze zůstanou v zemi původu nebo v kapsách zkorumpovaného úředníka či vládce. Mnoho humanitárních pracovníků označil jako škodu zbytečnou pomoc: to je pomoc, která byla poskytnuta, aniž by byla správně vyhodnocena potřebnost. Někdy jsou to předměty, kterých se potřeboval někdo zbavit. „...Přivezli tam balíčky s kuchyňskými přístroji a nikdo nevěděl, co s tím dělat, většina z nich bydlela ve stanech...“ (Ivana). Kuriózní situace nastala také v jedné oblasti v Pákistánu: „Nevládní organizace postavily opravdu velké množství stanů. V těch stanech ale nikdo nebydlí. Lidé bydlí raději ve zbylých obydlích i 4 rodiny v jedné místnosti a ve stanech je dobytek“ (Bill). Mezi zbytečnou pomoc, která navíc vytváří závislost, je budování velké veřejné kuchyně pro lidi postižené katastrofou 2 roky po ní. Vypadá to neuvěřitelně, ale stává se to velmi často. Svědčí o tom výpovědi Lídy i Kristýny: „Ještě dva roky po krizi dostávali obědy ze společné kuchyně...“.

Jiná marná pomoc je pomoc zbyrokratizovaná: „Některé organizace se soustřeďují jen na děláním dobrých reportů, ale není za nimi prakticky žádná práce. Mají strach z nezdaru, pěstují si svoji image, ale mají strach z pokusů“ (Koš'a). Zástupci nevládních organizací si ztěžují, že až 70 % času stráví psaním zpráv, evaluací a vyúčtováním, zatímco by potřebovali být v terénu. Velkým problémem je také vypisování tendrů, což

jednoznačně způsobuje opoždění pomoci. Ta transparentnost procesu, v jejímž jménu se to všechno dělá jde na úkor efektivity“ (Bill). Chyby, které dále respondenti jmenují, jsou také manažerská a lidská selhání, která mohou příjemce pomoci vystavovat hned několika rizikům najednou. Obecně předpokládáme, že se manažeři snaží těmto chybám vyhnout, i když to pravděpodobně úplně nelze. Manažeři také uvádí několik zásad, které by měly pomoci vyhnout se v maximální míře těmto rizikům či škodám.

Část problémů, které respondenti pojmenovali, se týká situací, kdy dopad na příjemce byl pozitivní, ale oni museli jednat v rozporu s principy a svým přesvědčením.

14.1 Korupce a zneužívání pomoci

„Zejména u rozvojové pomoci hrozí daleko více zneužití tím konkrétním režimem a pomoc tím pádem působí jen k petrifikaci daného stavu na dlouhou dobu, k tomu by se mělo přistupovat odpovědně. Myslím, že by se měla ta velká pomoc dávat do těch zemí, které mají vládu, která chce nastavit funkční systém... Často je účinnější provádět pomoc prostřednictvím nevládních organizací – ty nejsou tak ambiciózní, ale mají možná vyšší úspěšnost... Na té nižší úrovni je již možné rozpoznat, zda je starosta mafián a krade“ (Tadeáš). „Ty zkorumpované vlády se dají na teoretické úrovni obejít, ale problémem je pak ta realizace projektu. To už pak implementují místní firmy a ta kontrola je menší, nastupují tlaky místního prostředí, není zcela jasné, kdo je tím mluvčím... Spolupráce s institucemi může v sobě zahrnovat zase jiné úskalí, že pomoc je potom poskytována „přes hlavy příjemců“, kdy se na ně jaksi vůbec zapomíná a potom pomoc působí třeba jako podpora zkorumpovaných režimů“ (Helena). Na nebezpečí spolupráce se zkorumpovanými režimy upozorňuje také Matouš. „Zneužití pomoci mafiánským režimem je typický příklad pomoci, která se k příjemcům vůbec nedostane“ (Tadeáš).

Pokud uvažujeme o korupci a eventuálním zneužívání pomoci, není možné poukazovat jen na zkorumpované režimy v místech, kam je pomoc směřována. I v takzvaných donorských zemích existují tendence, aby co největší část deklarované pomoci zůstávala v místě – platí se poradenské a zprostředkovatelské firmy: „často přes 50 % z této částky zůstává v zemích původu: například vláda USA dávala dotace ruským fyzikům, aby neutekli do Iránu, ale když se to vyhodnotilo, na americké straně zůstalo 56 % celé finanční částky pouze za zprostředkování, a podobné případy můžeme najít i v Evropě“ (Paul). V těchto případech to není zřetelná korupce, finanční

prostředky jdou dohledat, ale v případech zneužití způsobených přehnanou byrokratizací pomoci to platí stoprocentně. Respondenti (Paul, Matouš) uvádějí, že přes 50 % pomoci zůstává v evropských strukturách. Zdůrazňují také nutnost přímé spolupráce konkrétních obcí, regionů, komunit, spolupráci lokálních organizací, kde je možné se vyhnout různým formám zneužití. V zahraniční pomoci však může dojít k rozkrádání i uvnitř organizací díky manažerským selháním, zejména tehdy, kdy je třeba pracovat s novými lidmi a s dobrovolníky, kdy není čas na to, aby se mohl člověk s lidmi dobře seznámit a dobře je proškolit. V mnoha kulturách je naprosto normální, že dobrovolník si za svou práci odnese část pomoci, ať už materiální, či finanční.¹⁸⁷ „V případě zkorumpovaných zemí, kterým často říkáme 'křehké země', ta vláda není křehká, ti lidé u moci jsou naopak velmi silní jedinci zaměřeni na sebe, na svůj prospěch, kdyby byli slabí, tak je ten lid svrhne“ (Marty).

14.2 Manažerská selhání, působení médií

Vinou nových a nezkušeným organizacím, které často myslí jen na své fungování, je často pomoc špatně namířená: „...příjemce tam moc nefiguruje a dopad pomoci může být různý: vznik nerovností, nedostatek pomoci, přehlčení pomoci, zvyk na pomoc i určitá podpora korupce v místě... často i z vrcholu velkých organizací je těžké na příjemce dohlédnout“ (Tadeáš). Součástí manažerských selhání je také podlehnoutí tlaku donorů, médií a veřejnosti. Při velkých humanitárních katastrofách je účast veřejnosti obrovská a projeví se to i na finančních kontech organizací, které vyhlásí sbírku.¹⁸⁸ „Pokud bychom upozornili na nedostatky ostatních, rozpoutají média konkurenční boj a budou poškozeny všechny organizace. Lidé by si mysleli, že kradou a korumpují všichni; zatím u nás není tak kultivovaná a v problematice vzdělaná novinářská scéna“ (Matouš). Velké a zkušené organizace jako je OXFAM, MSF si v případě pomoci na Haiti dovolily požádat veřejnost, aby již nepřispívala na konto na pomoc Haiti a pokud chtějí, ať přispějí na některá konta tzv. zapomenutých krizí (Ferry, Matouš). Je to však velmi citlivý krok, který si musí organizace dobře rozmyslet. Nicméně komunikace s veřejností je velmi důležitá, protože se často během krizové a následné pomoci,

¹⁸⁷ Z prací studentů (etická dilemata)

¹⁸⁸ Protože jde opravdu o velké peníze, stane se, že se objeví úplně nová konta organizací bez zkušeností, které vyberou nějaké finanční prostředky a pokud potom vůbec dorazí na místo pomoci, způsobí tam další katastrofu.

zejména u krizi kombinovaných s konfliktem změny situace a my najednou potřebujeme peníze nikoliv na pomoc lidem, kteří utrpěli následky tsunami, ale na pomoc uprchlíkům. Pak je to často velmi těžké a citlivé ty změny s veřejností vyjednat...(Matouš, Patrik).“ Nekompetentnost a proměnlivý zájem médií může mít velký vliv na množství pomoci, její rozložení v čase a vznik „zapomenutých krizí“ (Matouš, Helena). „Zástupci organizací, ale především sdělovacích prostředků, často přehánějí směrem k veřejnosti zejména v případě konfliktů a autoritativních režimů“ (Adam). Média mají velký vliv na dosažitelnost finančních prostředků během krize a díky tomu se v terénu objevují nové organizace, pro které je to vynikající příležitost získat peníze. Tyto organizace mají malou zkušenost, špatně se v terénu pohybují, produkují nepotřebné projekty, chovají se netransparentně. Často po pokusu o jednu nebo dvě akce zanikají.

Velkým manažérským problémem je i špatná koordinace pomoci (Helena, Patrik): „My děláme obrovské množství studií a evaluací, ale za čas přijde katastrofa a uděláme tytéž chyby. Snažíme se poučit a v rámci sítě, se kterou úžeji spolupracujeme si říkáme, že jsme jedna rodina, ale pak, když vypukne humanitární katastrofa, tak si každý jede hodně po svém. Díky tomu je pomoc méně efektivní, zpožděná. Negativním jevem mezi organizacemi je někdy i nezdravá konkurence jak směrem k veřejnosti, tak směrem ke vládě, která má za důsledek, že není možno pokračovat v již začatých projektech“ (Patrik). „Problémem často může být i to, že organizace se často musí přizpůsobovat vůli donora, své priority kombinovat s prioritami dárců, protože jinak by musela značně omezit svou činnost“ (Matouš). Toto je velmi častým jevem – organizace má své priority, které si stanovuje ve spolupráci s příjemcem pomoci, má kvalifikované studie, na základě kterých se rozhoduje, ale nemůže se jimi zcela řídit, protože donor, v tomto případě především vlády, které jsou často politicky motivované, vidí potřebnosti jinde a podle toho také vypisují různé programy. Organizace proto často z existenčních důvodů musí na tyto programy přistoupit.

14.3 Personální otázka

Negativní dopad na příjemce pomoci mohou mít i jisté osobnostní nedostatky zástupců organizace, kteří jsou v přímém kontaktu s příjemci pomoci. V některých obdobích, kdy se překrývá několik krizí, je nedostatek pracovníků zkušených v oblasti poskytování pomoci a novým pracovníkům trvá dlouho, než získají potřebné

zkušenosti. S nutností praxe, znalostí a schopností komunikovat souvisí také schopnost být určitým prvkem, který podporuje smíření mezi etniky. Problémem může být časté střídání pracovníků, jejich únava, vyhoření či jejich časté střídání a tím pádem nemožnost navázat s příjemci vztah důvěry, který je pro správnou pomoc důležitý, únava či nezkušenost pracovníků může způsobit, že jsou lhostejní k lidem a kultuře, což může mít za následek množství škod – souvisí to s neschopností navázat vztah důvěry a zjistit pravdivě potřebnost. „Časté střídání lidí je nevhodné, je s nimi třeba zůstat po delší dobu, jinak není možné navázat atmosféru důvěry“ (Ferry, Matouš). Existuje rozdíl mezi nadšením humanitárních pracovníků i „rozvojářů“, srovnáme-li je před 50 až 60 lety, (nebo v ČR před 20 lety) a dnes: „Zdá se mi, že na rozdíl od té doby dnes převládli profesionálové, ale jde jim především o byznys... dělají to jen proto, že je to jejich práce, že se ty peníze musí utratit, spousta peněz v rukou takovýchto lidí udělá často méně práce než parta dobrovolníků za daleko méně peněz, dříve ti lidé pracovali více srdcem...“ (Paul). Ovšem pomáhat „strašně moc“ srdcem také není možné: „Ten rozum by to měl neustále kontrolovat... Někteří lidé, kteří se uchází o práci v zahraniční pomoci, trpí spasitelským komplexem, falešným soucitem“ (Standa). Za účelem dobrého a kvalitního personálního vedení i konečného dobrého působení na partnery a příjemce pomoci zdůrazňují Zita a Ferry nutnost mít nastaveny velmi přesně hodnoty v organizaci a to od vrcholového managementu až po pracovníky, kteří se stýkají s příjemci pomoci a všichni pracovníci by se měli s těmito hodnotami identifikovat.

14.4 Závislost místních organizací na financování ze zahraničí a úskalí participace

Místní organizace, které se v mnoha zemích postižených katastrofou vytváří, působí coby místní partneři. I když pak humanitární pomoc skončí, snaží se navázat partnerství na delší dobu – ať už v oblasti sociální práce nebo vzdělávání nebo rozvojové pomoci. Stejně jsou ale stále závislé na podpoře zvenčí, pokud se vlastní vláda nerozhodne, že bude podporovat občanskou společnost.¹⁸⁹ Pokud se západní donoři rozhodnou, že budou podporovat vládu v té konkrétní zemi, aby ona sama podporovala rozvoj např. služeb, dochází jen k rozšíření byrokracie: „v podstatě jdou ty

¹⁸⁹ Většina donorů počítala s tím, že stejně jako se např. v ČR vytvořil sociální systém, který začal dotovat nevládní organizace poskytující sociální služby, stejně tak se to stane v dalších zemích, které se demokratizovaly, například v zemích bývalého Sovětského svazu se to ale nestalo.

prachy na platy úředníků a pak se stává, že ta organizace úplně skončí... je ovšem otázka, jak také ta organizace uvnitř země funguje, zda ji to společenství přijímá a reaguje na jeho potřeby... zda to není organizace, která jen plní vůli donora: chcete šicí stroje, dobře, ale my budeme podporovat jen tréninky na konkrétní téma..." (Marty). „Často je těžké rozpoznat přání komunity, je to záležitost „leaderů“ a těch neaktivnějších, kteří se chopí příležitosti“ (Kristýna). „Všehoschopní místní mafiáni jsou schopni celou pomoc zpracovat pro sebe a na lidi, kteří opravdu pomoc potřebují se nic nedostane“ (Tadeáš). „Místní partner může být součástí systému a zároveň součástí problému, což samotným příjemcům pomoci neprospěje..." (Zita).

Dobrá práce v terénu může nakonec způsobit pozitivní změnu v celé společnosti: „Velmi důležitý je výběr místního partnera a spolupráce s ním, protože zná místní podmínky, lépe rozumí příjemcům a vytváří se tím i základy občanské společnosti“ (Filip). „Neznalost místních lidí, místních podmínek, hodnot, neznalost místního jazyka, malé porozumění s místní komunitou, nemožnost participace, neznalost místních partnerů může celou akci zhatit“ (Ferry). Přílišná důvěra dárcovských organizací vznikajícímu duchovenstvu jako místnímu příjemci vedla ke korupci – církev v té době byla příliš slabá a zneužila důvěru. Velké bohatství, které jim přišlo, je zkazilo“ (Oleg). „Bez místních organizací tady nic neuděláte a tato výsada a vědomí má potom za následek korupci, zdražování a krádeže. Samozřejmě tomu tak není vždycky, ale často jsou to skupiny, které jsou motivovány pouze vidinou velkého zisku“ (Bill).

14.5 „Nutné“ porušování principů

Jedná se o porušení principů v zájmu záchrany životů, zpravidla k tomu dochází při humanitární pomoci v krizích kombinovaných s válečným konfliktem. „Úplatek na check pointu je pro příjemce pomoci neškodný, naopak pozitivní skutek, protože když se úplatek dá, organizace se dostane za příjemci s pomocí“ (Tadeáš). Všichni si ale uvědomují, že z dlouhodobého hlediska se vytváří prostředí korupce a vlastně se umožňuje ozbrojeným skupinám obživa a legalizuje se jejich existence, takže dopad na příjemce pomoci je skutečně sporný a pro organizaci tím vznikají obrovská dilemata. K úplatkům jsou často ale nuceni pracovníci cestující do zkorumpovaných režimů při překračování hranic, při silničních kontrolách, atd. Úředníci a ozbrojené složky jsou schopni jim v opačném případě pobyt znemožnit: „K úplatkům se ale uchylujeme opravdu jen v nejkrajnějším případě“ (Kristýna).

Někteří respondenti, například Standa, litují toho, že byli v některých případech nuceni spolupracovat s armádou, což považují za porušení principu nezávislosti, jiný respondent ale tento pohled odmítá: „pro příjemce pomoci je to jedno, kdo jim tu pomoc přiveze, hlavně, že ji dostanou“ (Kristýna). Přítomnost armády a kombinace armády s humanitární pomocí má však své meze a dokonce úskalí. Dlouhodobá přítomnost armády může znamenat, že bez jejich pomoci to zkrátka nejde. Vyrostou nová generace kluků, která si nebude přát nic jiného, než být vojákem KFOR.¹⁹⁰

Velkým dilematem pro humanitární pracovníky, o kterém hovořili, je usazování uprchlíků v místech, kam byli dlouhodobě přemístěni. Humanitární pracovníci i pracovníci v rozvoji by měli vlastně podporovat místní obyvatele v soběstačnosti, ale v tomto případě tomu tak není. O tomto problému hovořili Pavla i Pat: „Oni už by se chtěli na těch místech usadit, získat políčka, zasít, zvykat si tam, ale naším úkolem je vlastně jen je nějak udržovat při životě, aby byli připraveni na návrat. Ve většině případů je ale v těch aktivitách podporujeme, aby se nestali na pomoci závislí, i když víme, že možná do budoucna bude problém pro ně se vrátit a opustit nové místo, na které si zvykli. Oni ale stejně žijí hlavně přítomností.“

Paradoxně může i „fundamentalistické“ dodržování principů vést k ohrožení určitých skupin lidí. Je tím například trvání na neutralitě: „Kdybychom nespolečně spolupracovali s vládou (o které víme, že porušovala lidská práva), mnohé skupiny v Etiopii by zemřely hlady, některé organizace Etiopii opustily (MSF), aby mohly veřejně vypovídat proti etiopské vládě, ve věci porušování lidských práv, ale my jsme s těmi lidmi zůstali. Bylo to pro nás o to přirozenější, protože jsme byli napojeni na místní struktury církve, které se také chtěly soustředit spíše na záchranu životů než na soupeření s vládou“ (Adam). Méně závažné, ale velmi častá, je i nutnost nedodržování minimálních standardů v humanitární pomoci v případě: „... když děti chtějí bydlet spolu a vejde se jich 16 do stanu dimenzovaného na 8 a tak potom dostanu jen 8 setů povlečení a oblečení – nesouhlasí to se standardy, donor si musí myslet, že jsem blázen, když po něm chci dvakrát tolik, ale já přece ty děti nemohu trhat po tom všem, co zažily...“ (Ivana).

¹⁹⁰ Z přednášky Blanky Čechové v rámci bloku expertů dne 4. února 2011 na Caritas-VOŠ sociální v Olomouci.

14.6 Závislost velkých mezinárodních nevládních organizací na pomoci

Jsou to často paradoxní situace, ale pro humanitární organizace jsou katastrofy jistým „požehnáním“. „Ale vždyť bez té katastrofy jsme nahraný. Ve velkých organizacích se počítá se statistikami, kolik katastrof se stane ročně, na druhou stranu je to výhoda, velké organizace jsou lépe připraveny a mohou začínat s pomocí okamžitě“ (Marty). Všechny organizace se snaží o to, aby byly vidět. Protože jejich přítomnost v televizi a ve hlavních zprávách znamená příliv dalších peněz. Závislost velkých organizací na tom být viděn, často působí velmi kontraproduktivně: „Většina nevládních organizací pracovala v těch settlementech IDP, které byly umístěny blízko hlavního města. Spousta IDP bydlelo také v horách, ve starých domech, ale tam žádná neziskovka nepomohla, protože to nebylo vidět“ (Lída). Personální problémy v humanitárních organizacích, nutnost přijímat a propouštět pracovníky v závislosti na katastrofách, nutí často organizace vymýšlet třeba i zbytečné projekty. V případě, že jsou pracovníci zaměstnáni na krátkodobý kontrakt, trpí tím kvalita práce.

14.7 Politizace pomoci

Politizace pomoci je velmi častý jev (viz kapitola), který může mít pozitivní i negativní dopad. Například: „Caritas Internationalis má jeden ze svých největších programů v Dárfúru, o kterém se ale vůbec nemluví, není to veřejné, Súdánská vláda se to nesmí dozvědět“ (Tiny). Jiný druh politizace popisuje zase Lída: „Je to strašně zpolitizované, donorské vlády píšou kolika stům IDP jsme pomohli, ale to že tam lidé žijí na ulici, že úroveň sociální a zdravotní péče je mizerná... o tom je politicky nevhodné mluvit.“ Politizace pomoci je zřejmá také z předchozích úryvků: je jím například trvání na neutralitě nebo na dodržování lidských práv na úkor přístupu ke komunitě, opírání se o pomoc vojáků, o pomoc zkorumpovaných vlád, ale i přejímání priorit vlády (ať už v dárcovské nebo přijímající zemi) na úkor priorit vlastních.

15 OBLASTI, KTERÝCH SE RIZIKA HROZÍCÍ PŘÍJEMCŮM POMOCI DOTÝKAJÍ

Okruhy rizik, které byly identifikovány analýzou rozhovorů s experty, mají několik dimenzí:

Materiálně-ekonomickou, sociálně-politickou, morálně-etickou a duchovní.

15.1 Materiálně ekonomický rozměr

Materiálně-ekonomická dimenze zahrnuje spolupráci místních organizací s mezinárodními organizacemi, angažování se místních organizací v zahraniční pomoci, vztah místních příjemců k samotné pomoci, eventuální vlastnické vztahy, finanční dimenzi reprezentovanou tlakem donorů na rychlost utracení peněz, oblast kontroly, kdy mezinárodní organizace kontrolují využívání pomoci dárcem, včetně dalších byrokratických opatření, existenční závislost organizací na finančních prostředcích donorů.

15.2 Sociálně politický rozměr

Zahrnuje vztah místních a mezinárodních organizací a jejich zástupců, vztahy organizací a jejich konkurence na různých úrovních, vztah mezi příjemci a okolím, závislost organizací, nedostatečný důraz a respektování lidských práv, nedostatek respektu k občanské společnosti ze strany mezinárodních organizací. Do této oblasti patří i problematika nedostatečné reciprocity, spoluúčasti a participace v realizované pomoci, neupřímně míněná snaha o participaci, která je vyžadována donory a z toho plynoucí pokřivené vztahy mezi organizacemi, často existující jen pro peníze. Patří sem i politizace pomoci, kdy je mnoho pomoci vyplýváno jenom proto, že mezinárodní společenství se rozhodlo manifestovat svůj odpor k násilnému kroku jiného státu prostřednictvím humanitární pomoci.

15.3 Morálně etický rozměr

Mezinárodní společenství volí jednoduchá řešení: dodává humanitární pomoc, aniž by zvažovalo a připravovalo podmínky pro podporu rozvoje společnosti, což by bylo daleko udržitelnější, nicméně by to bylo i politicky poněkud složitější. Neetické je vytváření závislosti, která snižuje důstojnost člověka a vede jej k nesamostatnosti. Neetické je také vytváření nerovnoprávných vztahů a vyvážení vlastních hodnot, ať jsou to hodnoty materiální, pracovní návyky či importované vědomosti. Neetické je považovat naše hodnoty za nadřazené hodnotám přijímající společnosti.

15.4 Duchovní rozměr

Jednou z nejproblematictějších oblastí je materializace pomoci a snaha o hodnotovou neutralitu či lépe vyprázdňenost, která škodí nejen příjemcům pomoci, ale především nám, kteří pomoc příjemcům doručujeme. Může se ale jednat o zcela zásadní hodnotový rozpor, kterým se odmítáme zabývat. Výpovědi respondentů se dotýkají této problematiky jen okrajově, hovoří o tom pouze respondentky Pavla a Ivana. V systému pomáhání není pro duchovní potřeby příjemců místo. Pokud ano, dotýká se zejména oblasti důstojnosti, svobody a nebo hrdosti příjemců.

15.5 Rizika, která se dotýkají oblasti rozvojové pomoci

Rizika, která se v rozhovorech s respondenty objevují, se dotýkají rozvojové pomoci a spolupráce hlavně v oblasti, která se týká korupce a to na všech stupních, ať už v případě donorských vlád, přijímajících vlád, zprostředkovatelských firem nebo místních firem. Dále se rozvojové spolupráce týká nedostatečná spoluúčast a spolupráce, ztráta důstojnosti, prosazování vůle donora. Rizikem je také nevyužívání místních zdrojů, nevytvoření určitého pocitu vlastnictví a ztotožnění se se změnou. Velkým rizikem v rozvojové spolupráci je politizace. Dlouhodobý rozvojový projekt není možné realizovat bez spolupráce s vládami, které by zaručily jeho realizovatelnost a udržitelnost.

16 JAKÝ DOPAD MAJÍ RIZIKA HROZÍCÍ PŘÍJEMCŮM NA NASTAVENÉ HODNOTY, PRINCIPY A TEORETICKÁ VÝCHODISKA V ZAHRANIČNÍ POMOCI.

Analýza rizik musí vycházet z hodnot, abychom mohli posoudit, jaký dopad by mělo naplnění hrozeb do pravidel, kterými se při pomáhání řídíme. Proto jsou rizika uvedená v seznamu (na obrázku 8) porovnávána se základními dokumenty, kterými se zahraniční pomoc řídí a ze kterých další principy a pravidla poskytování či spolupráce vychází. Jedná se o Všeobecnou deklaraci lidských práv.¹⁹¹ Humanitární chartu a minimálních standardy pro humanitární pomoc (Projekt Sphere, 2003), Principy dobrého humanitárního dárcovství¹⁹², Nový zákon.¹⁹³

16.1 Pocit podřízenosti, podceňování, předstíraného partnerství

Toto riziko a jeho případné naplnění je v rozporu se základními hodnotami uvedenými v Etickém kodexu¹⁹⁴ které se týkají zapojení příjemců pomoci a transparentnosti pomáhání. Pocit podceňování může plynout z nedostatku úcty k důstojnosti příjemců pomoci. Zachování důstojnosti je jedním ze základních principů Humanitární charty. Participace je jedním ze základních společných standardů při poskytování humanitární pomoci. Partnerství a spolupráce je základním předpokladem při realizaci rozvojové spolupráce pramenící ze Všeobecné deklarace lidských práv. Velmi často se projevuje dominance donora nedostatečnou spoluúčastí a jeho ekonomickými a politickými zájmy.

¹⁹¹ <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf> (navštíveno 10.10.2010)

¹⁹² Good Humanitarian Donorship <http://www.goodhumanitariandonorship.org/gns/principles-good-practice-ghd/overview.aspx> (navštíveno 10.10.2010)

¹⁹³ V této kapitole už dále neodkazuji, vzhledem k tomu, že se jedná o krátké poznámky k jednotlivým rizikům, které již byly jednou v teoretické části citovány.

¹⁹⁴ V této práci se pod Etickým kodexem vždy rozumí Etický kodex Mezinárodního hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce a nevládních organizací pro poskytování humanitární pomoci v krizových událostech. (Projekt Sphere, 2003, s.268)

16.2 Ztráta lidské důstojnosti, svobody

Zachování lidské důstojnosti a ochrana před ponižujícím zacházením je základním principem Humanitární charty a je smutným paradoxem, že pocit ztráty důstojnosti právě v důsledku této pomoci vzniká. Obdobné je to v případě ztráty svobody, která je garantovaná Všeobecnou deklarací lidských práv. Respekt k lidské důstojnosti je zakotven jak v základech křesťanství (k člověku, který byl stvořen k obrazu Božímu), tak také v základech humanismu, kde hodnota lidského života zakotvena v samotném názvu.

16.3 Závislost na pomoci, zvyk na pomoc

Riziko závislosti souvisí s dalšími dvěma riziky – ztrátou kapacit a ovlivňování místních trhů. Závislost je škoda, která vzniká dlouhodobě a ve svém důsledku ničí nejen kapacity a trhy, ale také lidskou důstojnost. Lidé, kteří se stanou závislí na pomoci, nejen že ztratí vlastní kapacity i možnost se uživit, ale i vědomí toho, že je možné žít se vlastní prací. Špatné návyky, které v důsledku toho vznikají, se přenášejí na další generace, které si získávají obživu se zbraní v ruce popřípadě prostřednictvím a organizovaného zločinu. Vytváření zvyku závislosti je porušováním principů Dobrého humanitárního dárcovství a příkazu Minimálních standardů pomáhat jen po nezbytně nutnou dobu. Bývá také důsledkem politizace pomoci: uprchlíci z míst konfliktů čekají repatriace a mezinárodní společenství nemá zájem, aby se v přechodném útočišti usadili.

16.4 Ztráta kapacit místních lidí, postižených i celé komunity, nabourání přirozené sítě pomoci

Respondenti hovoří o ztrátě kapacit jako o něčem, co v daný okamžik bylo možné zásadně ovlivnit, rozhodnout se pro využití kapacit, pro navázání na výrobu v místě obvyklou, pro podporu drobných projektů. Proč k tomu ale nedošlo? Proč jsou před kamerami zpravodajských agentur a na televizních obrazovkách divákům prezentována místa neštěstí, svědčící o zavážení nepočítanými tunami potravinové pomoci? Humanitární charta říká, že primární odpovědnost za zabezpečení základních potřeb lidí zasažených přírodní katastrofou nebo ozbrojeným konfliktem, závisí v první řadě na

jejich vlastním úsilí. Pak přichází na řadu vlastní stát a teprve když všechno selže nastupuje odpovědnost mezinárodního společenství – vlád a mezinárodních organizací. V Etickém kodexu v bodě 6 deklarují humanitární organizace, že se budou snažit odvíjet pomoc při krizích od lokálních možností a zdrojů. Místo toho ale dochází i k nabourání přirozené sítě pomoci a nikdo tomu není schopen zabránit. Kde leží ta hranice mezi záchranou života a jeho zneužitím? Problematikou ztráty místních kapacit a vnitřní ekonomické sítě i sítě vnitřní pomoci se zabývají v Africe hnutí, která odmítají pomoc, obviňují ji z toho, že Afriku de-facto zničila. (Moyo, 2009)

16.5 Likvidace místních trhů, vychýlení místní ekonomiky z rovnováhy, inflace cen

Naplnění rizika neznamená přímou újmu příjemcům pomoci, naopak působí příjemně, najednou mají lidé práci, je o ně zájem, o ty schopné se organizace přetahují, naučí se nové dovednosti – psát na počítači, psát projekty, procvičí cizí jazyk, naučí se něco o „světě donorů“. Pro většinu lidí se ale všechny potraviny neúnosně zdraží, dochází k vytvoření dvou trhů, lidé opouštějí svá původní zaměstnání, která měla na trhu práce své místo a nechají se najímat za práci. Pracovníci mezinárodních organizací nejsou schopni této situaci porozumět, v podstatě jde o dobrý počín, dát lidem práci, ale už nejsou schopni je poslat třeba na pole, když je třeba. V případě, že se jedná o komplexní krizi, kdy jsou v místě přítomny ještě mezinárodní jednotky OSN, jejichž příslušníci mají dostatek finančních prostředků, roztočí se kolo inflace naplno.

16.6 Zvyšování nerovností a závisti, pocit nespravedlnosti, změna tradiční sociální skladby, místních struktur, změna modelu chování

Pomoc a to ani humanitární ani rozvojová by neměla ničit místní zvyky, místní kulturu, tradiční struktury. To je proti pátému článku etického kodexu, který nabádá k respektu místní kultury. Také jakékoliv zásahy do místních struktur ovlivňují do budoucna chování komunity, vztahy mezi mužem a ženou, mezi muži a ženami, vztahy k autoritám. Nespravedlivé rozdělování pomoci a zvyšování nerovností je proti hlavním zásadám pomoci, která by měla naopak vyrovnávat nespravedlnosti, a prosazovat

dodržování základních lidských práv. Vznik nerovností a z toho plynoucí pocit nespravedlnosti, závisti i spravedlivého rozhořčení, že podpora přichází neschopným, může do značné míry ovlivnit chuť lidí, aby se se svou situací vypořádali sami a do budoucna může být zárodkem nových konfliktů uvnitř společnosti.

16.7 Tlak cizích hodnot, nutnost podřídit se názorům donora, nepochopení pomoci, neztotožnění se

Zde jsou negativní dopady na hodnotové systémy obzvláště závažné, protože jde nejen o vnášení cizích prvků do místní kultury, ale i o vytváření pocitu nadřazenosti ze strany dávající a naopak pocitu nutnosti se podřídit ze strany přijímajících, což zcela odporuje principu partnerství, respektu ke kultuře a místo pocitu důstojnosti vyvolává pocity ponížení. K působení cizích hodnot patří přenášení nešvarů „západní civilizace“. Jedná se o selekci a individualismus, jako v případě adopcí na dálku, o nadvládu farmaceutických firem, které školí proti AIDS, o tlak na výkon a nevnímání spirituálních potřeb ze strany příjemců pomoci. V neposlední řadě je to byrokracie, která provází projekty od vyžadování originálů účtenek, po psaní nekonečných reportů, které v příjemcích pomoci působí často dojmem, že jim nedůvěřujeme. Nedostatečná citlivost vůči místnímu prostředí má potom za následek, že projekty nejsou přijaty a nejsou místními využívány, což je porušením jednoho z hlavních principů humanitární i rozvojové spolupráce.

16.8 Pocity zklamání a nenaplněných očekávání, které vytváří příchod zahraniční pomoci

Toto riziko se ve výpovědích respondentů objevuje celkem často, i když mu není přikládána taková vážnost. Není na něj pamatováno ani v žádných principech či pravidlech. Zklamání může v budoucnu způsobit atmosféru nedůvěry. Pracovníci mezinárodních organizací, kteří přijíždí bílými terénními automobily, vlastní mobily, počítače, vysílačky a veškerou techniku a přitom se přátelsky baví s místními, navozují atmosféru, že totéž vlastně může mít každý, i když do té doby po ničem takovém netoužil. Pravidlem, které je zde porušováno, vyplývá už z podobenství, které je popsáno v Novém zákoně o levici a pravici, z kterého lze odvodit, že pomáhající nemá být viděn (Mt 6, 1–4). Nezřídka ale u nezkušených pracovníků dochází k tomu, že

naslibují i to, co nemohou splnit; pak je nedůvěra v důsledku zklamání oprávněná a může pokazit práci i dalším, kteří se třeba i snaží „být neviditelní“.

16.9 Výměna pomoci za alkohol, za drogy, za zbraně, rozkrádání a zneužívání pomoci

Výměna pomoci není v zásadě nic špatného – může se stát, že při rychlosti, jakou je humanitární pomoc rozdáвана, dojde k tomu, že někdo dostane to, co potřebuje ten druhý. Pokud dojde k výměně za alkohol, drogy, zbraně, rozkrádání a zneužití, tak dochází k porušení mnoha principů, zejména pokud se pomoc poskytuje v konfliktních oblastech. Ve hře jsou většinou životy uprchlíků nebo odříznutých menšinových enkláv, lidé na shromaždištích nebo v uprchlických táborech. V takových případech by měl platit princip „neškod“, nebo lépe „alespoň neškod“, který je ale někdy problém dodržet.

16.10 Ohrožení života místních spolupracovníků mezinárodních organizací, zvláště žen

K naplnění tohoto rizika dochází, když je uplatňována „dvojitá hodnota životů“, což je proti zásadám humanismu. Zahraniční pracovníci mezinárodních organizací se vymlouvají na to, že pro místní pracovníky je jednodušší chovat se bezpečně v terénu, který znají a mezi lidmi, které znají. V případě ohrožování žen, které se mohou stát terčem „fundamentalistů“, se může jednat o nerespektování místních zvyklostí a kultury.

17 NAPLNĚNÍ CÍLŮ

K naplňování cílů docházelo postupně během sběru dat a během analýzy rozhovorů. Proto v této kapitole jsou uvedeny jen výsledky, jak byly cíle naplněny.

17.1 Cíl 1: Rozpoznat a pojmenovat rizika a případné škody hrozící příjemcům zahraniční pomoci.

Prvního cíle bylo dosaženo obsahovou analýzou rozhovorů s experty, výsledkem je seznam rizik, uvedený na obr. č. 6., s.a na obr. č. 7 (viz dále). K analýze rozhovorů docházelo průběžně, během sběru dat. Postup práce je uveden v diagramu na obr. č. 3, na str. 120. V předchozí kapitole byla také provedena analýza těchto rizik a jakým způsobem tato rizika ohrožují hodnoty, které jsou pro zahraniční pomoc nastavené.

17.2 Cíl 2: Určit, zda jsou některá z těchto rizik vážnější než jiná

I tento cíl byl naplňován postupně během realizace sběru dat. Tabulka vážnosti rizik, tak jak je určili jednotliví respondenti je na obr. č.7. Respondenti přidělovali vážnost jednotlivým rizikům dle vlastní zkušenosti, proto je velmi těžké je na základě tabulky, uvedené na obr.č.7 hodnotit. Teprve obrázek číslo 8 ukazuje význam některých rizik (a vlastně i hodnot, které jsou v ohrožení) pro různé skupiny respondentů.

Obrázek č. 7: Tabulka vážnosti rizik

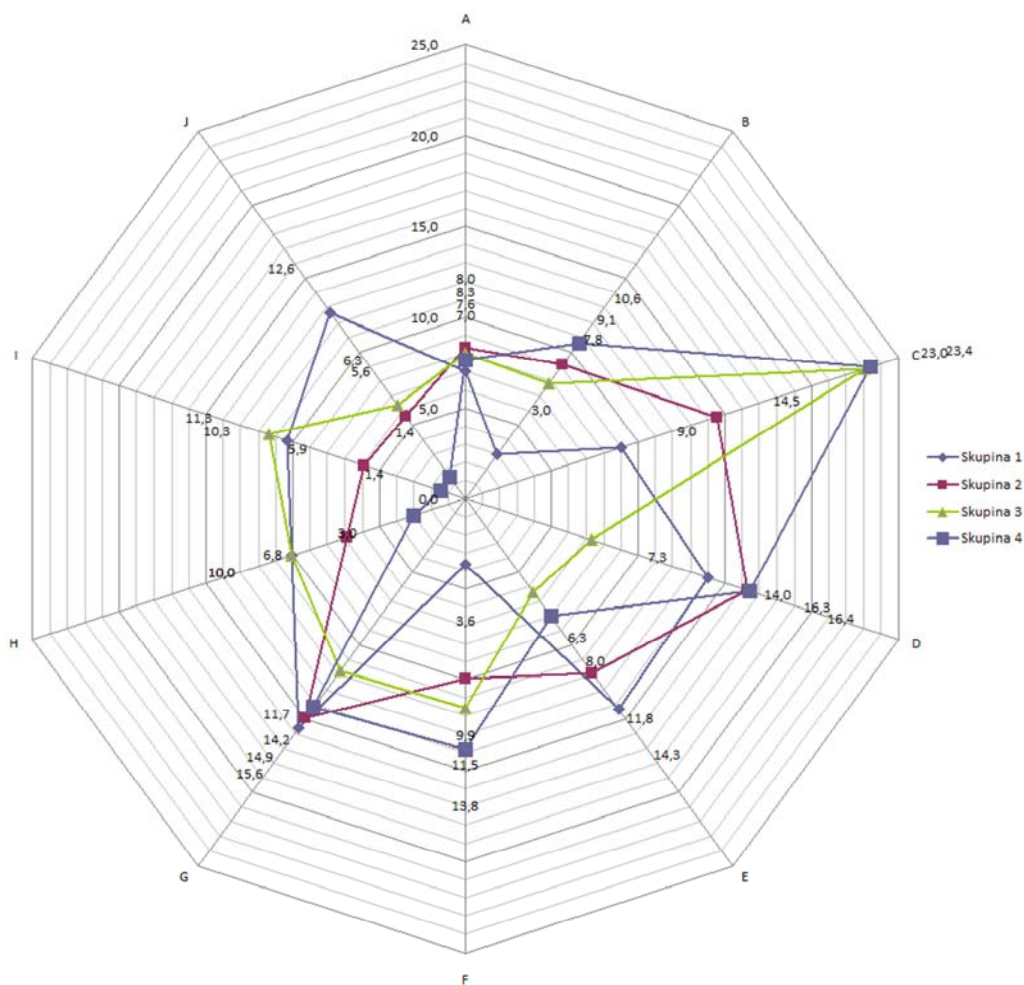
Vážnost rizik podle skupin respondentů na obrázku 2, který je umístěn na str. 117 (1. skupina znamená akademiky nebo úředníky, kteří nikdy v kontaktu s příjemci nepracovali, 2. skupina znamená většinou manažery, kteří mají obojí zkušenost, jak z řízení, tak v práci s příjemci, 3. skupina znamená experty, kteří pracují v přímém kontaktu s klienty, jsou ale pracovníky mezinárodních organizací, 4. skupina jsou místní experti, kteří pracují s příjemci pomoci). Červená čísla ve sloupcích představují průměr váhy pro jednotlivé skupiny.

1	1. skupina															2. skupina															3. skupina															4. skupina																																																																																																																																																																																																																																																																													
	1.					2.					3.					4.					5.					6.					7.					8.					9.					10.					11.					12.					13.					14.					15.																																																																																																																																																																																																																																																				
	1.	2.	3.	4.	5.	1.	2.	3.	4.	5.	1.	2.	3.	4.	5.	1.	2.	3.	4.	5.	1.	2.	3.	4.	5.	1.	2.	3.	4.	5.	1.	2.	3.	4.	5.	1.	2.	3.	4.	5.	1.	2.	3.	4.	5.	1.	2.	3.	4.	5.	1.	2.	3.	4.	5.																																																																																																																																																																																																																																																																				
1	6	0	15	7,0	7	10	9	15	10	25	8	5	7	10	0	5	0	8,3	8	15	0	10	7	8	8,0	0	20	1	12	5	7,6	4	0	5	5,0	3	10	19	2	15	6	9	2	12	30	0	15	5	0	9,1	9	5	0	15	18	0	7,8	0	18	20	10	5	10,6	12	0	15	9,0	20	8	14	15	17	12	13	14	10	25	20	5	10	14,5	12	15	55	20	21	15	23,0	30	16	5	11	55	23,4	10	22	10	14,0	15	14	8	10	10	10	12	20	12	5	15	15	10	16,3	14	5	0	15	10	0	7,3	0	14	50	15	3	16,4	5	28	10	14,3	7	20	15	10	5	5	10	15	11	2	20	15	20	10	11,8	9	5	0	10	5	9	6,3	0	12	10	13	5	8,0	6	0	5	3,6	8	10	19	9	5	8	12	18	8	2	15	5	25	10	9,9	6	10	15	5	15	18	11,5	30	10	10	14	5	13,8	22	17	8	15,6	15	4	10	8	25	20	8	6	7	35	5	10	50	14,9	10	5	20	10	5	20	11,7	40	5	2	19	5	14,2	18	0	12	10,0	10	4	5	17	5	3	10	3	6	2	5	10	5	10	6,8	14	5	10	5	6	20	10,0	0	2	0	3	10	3,0	6	13	12	10,3	10	4	2	10	5	4	7	10	8	2	10	5	5	0	5,9	9	30	0	15	9	5	11,3	0	1	2	2	2	1,4	10	20	8	12,6	5	4	5	5	5	2	12	8	15	2	5	5	0	5,6	9	5	0	15	4	5	6,3	0	1	0	1	5	1,4
2	Pocit podřízenosti, podceňování, předstíraného partnerství																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
3	Ztráta lidské důstojnosti, svobody																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
4	Závislost na pomoci, zvyk na pomoc																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
5	Ztráta kapacit místních lidí, postižených i celé komunity, nabourání přirozené sítě pomoci																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
6	Likvidace místních trhů, vychýlení místní ekonomiky z rovnováhy, inflace cen																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
7	Zvyšování nerovnosti a závisti, pocit nespravedlnosti, změna tradiční sociální skladby, místních struktur, změna modelu chování																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
8	Tek cizích hodnot, nutnost podřídit se názorům donora, nepochopení pomoci, nestotobnění se																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
9	Pocit zklamání a nenaplněných očekávání, která vytváří příchod zahraniční pomoci																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
10	Výměna pomoci za alkohol, za drogy, za zbraně. Rozkrádání a zneužívání pomoci.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
	Ohrožení života místních spolupracovníků mezinárodních organizací, zvlášť žen																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										

Obrázek č. 8: Síťový diagram vážnosti rizik dle jednotlivých skupin

Písmeny A – J jsou označena jednotlivá rizika, původně označovaná čísly 1 – 10. Je tomu tak pro lepší orientaci v diagramech. Číslicemi nahoře jsou označeny jednotlivé skupiny respondentů dle obrázku 2, který je umístěn na straně 117. Červená čísla ve sloupcích představují průměr váhy pro jednotlivou skupinu jak je potom zanašena do síťového diagramu.

1	Pocit podřízenosti, podceňování, předstíraného partnerství	7,0	8,3	8,0	7,6	A
2	Ztráta lidské důstojnosti, svobody	3,0	9,1	7,8	10,6	B
3	Závislost na pomoci, zvyk na pomoc	9,0	14,5	23,0	23,4	C
4	Ztráta kapacit místních lidí, postižených i celé komunity, nabourání přirozené sítě pomoci	14,0	16,3	7,3	16,4	D
5	Likvidace místních trhů, vychýlení místní ekonomiky z rovnováhy, inflace cen	14,3	11,8	6,3	8,0	E
6	Zvyšování nerovností a závisti, pocit nespravedlnosti, změna tradiční sociální skladby	3,6	9,9	11,5	13,8	F
7	Tak cizích hodnot, nutnost podřídit se názorům donora, nepochopení pomoci, neztotožnění se	15,6	14,9	11,7	14,2	G
8	Pocit zklamání a nenaplněných očekávání, která vytváří příchod zahraniční pomoci	10,0	6,8	10,0	3,0	H
9	Výměna pomoci za alkohol, za drogy, za zbraně	10,3	5,9	11,3	1,4	I
10	Ohrožení života místních spolupracovníků mezinárodních organizací, zvláště žen	12,6	5,6	6,3	1,4	J

17.3 Cíl 3: Zjistit, zda vážnost těchto konkrétních rizik vnímá příjemce pomoci podobně jako ti, kteří mu pomáhají

Různé vnímání rizik jednotlivými skupinami respondentů je uvedeno na diagramu, obr.č.8.

V síťovém diagramu na obrázku 8 jsou znázorněny průměrné váhy, které experti jednotlivých skupin přiřkládají rizikům A-J. Z diagramu je zřejmé, že:

1. skupina, což jsou akademici nebo úředníci bez zkušeností z přímé práce s příjemci pomoci klade důraz na rizika 4,5,7
2. skupina, což jsou manažeři se zkušeností z přímé práce s příjemci pomoci i z manažerské činnosti klade důraz na rizika 3,4,7
3. skupina, což jsou pracovníci zahraničních organizací se zkušeností z přímé práce s příjemci pomoci
4. skupina, což jsou místní pracovníci místních organizací se zkušeností z přímé práce s příjemci pomoci

Ti, kteří pracují nejbliže příjemcům pomoci (skupina 3 a 4) vidí jasné ohrožení ve vytváření závislosti, zatímco ti, kteří jsou příjemcům nejvíce vzdáleni toto riziko nepovažují za vážné. Vzhledem k tomu, že se výzkum opírá o podobnost procesů u pomáhajících a příjemců pomoci, je třeba brát mínění skupiny 3 a 4 za významné pro výsledky našeho výzkumu, zatímco je třeba se zamyslet nad tím, proč zrovna skupina nejdále od příjemců pomoci na „řetězci“ tento problém za tak vážný nepovažuje. V podstatě se potvrdily předpoklady o podobném zasažení a paralelních procesech u pomáhajících a u těch, kterým se pomáhá. Skupiny respondentů 3 a 4, které pracují blízko příjemci mají stejné vnímání nejvážnějšího rizika, str. zatímco skupiny 1 a 2 vnímají rizika odlišně. Tím se potvrzuje teorie o délce řetězce pomáhání a problémech, které vzdálenost jednotlivých aktérů či článků řetězce způsobuje (str.118).

18 ZÁVĚR VÝZKUMNÉ ČÁSTI

V první fázi výzkumu (první cíl) jsem identifikovala okruhy rizik, která hrozí příjemcům pomoci. Na základě analýzy textů, resp. přepsaných strukturovaných rozhovorů, bylo možné dosáhnout určité shody v názorech mezi všemi respondenty. Zajímavější by bylo kvantitativní posouzení jejich výpovědí: již pouhým pohledem se přepsaná výpověď člověka z terénu významně „hemží“ riziky, která hrozí příjemcům, zatímco výpovědi akademiků a úředníků jsou spíše zaměřené na globální problémy.

Kvantitativně bylo možno posoudit tyto rozdíly ve vnímání v další části výzkumu, při naplňování druhého a třetího cíle, když experti kvantifikovali vážnost hrozby toho kterého okruhu rizik. Při porovnávání rozdílů mezi skupinami jsem pracovala s průměrnými hodnotami vážnosti, kterou přikládali respondenti v dané skupině jednotlivým okruhům rizik.

Zcela prokazatelné rozdíly ve vnímání hrozeb mezi skupinami akademiků a „experty z terénu“ jsou ve všech případech, kromě okruhu rizik A, D, G. Jedná se o pocit podřízenosti, ztrátu kapacit a tlak cizích hodnot. Tyto hrozby vnímají všichni respondenti velmi podobně (obr.8). Mohu se jen domnívat, že se jedná o zásadní okruhy rizik, jejichž naplnění by bylo přímým porušením etického kodexu (Etický kodex, Projekt Sphere, 2003, s.268), tedy o určité teoretické znalosti. Je to i potvrzení toho, že etický kodex vzešel z praxe.

Jednoznačnou odchylku ve vnímání obou skupin „z různé strany řetězce“ pomáhajících lze na obrázku 8 vysledovat u okruhu rizik týkajících se závislosti na pomoci. Rozdíl mezi oběma skupinami¹⁹⁵ je zde opravdu významný. Nejedná se však v tomto případě jen o rozdíl mezi oběma skupinami, ale i o samotnou dominanci tohoto okruhu rizik nad ostatními. Proto se v závěru své práce budu věnovat tomuto fenoménu a jeho vysvětlení. Jsem si vědoma toho, že by tento jev vyžadoval další a hlubší výzkum a zejména průzkum, jak jednotliví respondenti vnímají jeho obsah. Závislost na pomoci může být důsledkem ztráty kapacit a likvidace místních trhů, takže obsahy těchto tří rizik se mohou u respondentů propojovat.

Rozdíl ve vnímání rizik různých skupin respondentů z různých částí zprostředkovatelského řetězce potvrdil i teorii autorů monografie *Psychology of Aid*¹⁹⁶,

¹⁹⁵ Mezi skupinami respondentů 1 a skupinami 3 a 4, obr. 2, str.117

¹⁹⁶ *Psychologie pomoci*

kteří spatřují příčiny rizik a případných negativních dopadů pomoci v komplikovanosti jejího zprostředkování (Carr, S., McAuliffe, E., MacLachlan, 1998).

ZÁVĚR

Ve své práci jsem představila zahraniční pomoc, pravidla, podle kterých se řídí a problémy, které její poskytování znesnadňují. Mým cílem bylo zjistit, jak zahraniční pomoc působí na příjemce pomoci, zda jim prospívá, nepomáhá, či dokonce škodí. Jak jsem zjistila z praxe i ze studia odborné literatury, jedná se o poněkud opomíjený problém.

Za účelem detekce rizik, která příjemcům pomoci hrozí, jsem provedla vlastní výzkum. Respondenty se stali experti, kteří působí dlouhodobě v oblasti zahraniční pomoci, ale s různou zkušeností s prací „v terénu“, to znamená s různou zkušeností v blízkosti příjemců pomoci. Mezi respondenty byla skupina akademiků a úředníků, manažeři a dále dvě skupiny expertů pracujících přímo s příjemci. Vzdálenost od příjemce je v řetězci zprostředkované pomoci velmi důležitá.¹⁹⁷ Výzkum ovšem nebyl prováděn mezi příjemci pomoci; důvody jsem uvedla. Spolehla jsem se na to, že existuje podobnost vnímání pomáhajících a těch, kterým se pomáhá, a ta je způsobena především tím, že „jsou součástí stejného komunikačního pole, jako by byli namočení ve stejné vodě“.¹⁹⁸ Skupiny 3 a 4 projevily shodu co se týká vážnosti rizika a to by vzhledem k teorii o stejném komunikačním poli mohlo znamenat opravdu důvěryhodné svědectví o vnímání příjemců pomoci.

Potvrdila se i slova respondentů z jiného výzkumu, který v roce 2004 provedla Dorothea Hilhorst.¹⁹⁹ Respondenti v jejím výzkumu poukazovali na rizika, která jsou podobná výstupům tohoto výzkumu (vznik nerovností, závislostí, nadřazenost, politizace, byrokratizace).

I když někteří respondenti konstatovali svůj problém s tím, že v různých podmínkách se pomoc různí, mnoho respondentů se nakonec vyjádřilo v tom smyslu, že naopak problémy se zprostředkovanou pomocí jsou doma i v zahraničí podobné: „Tak se mi zdá, že to domácí je totéž, jen to zahraniční to víc nasvítí.“ „Zahraníční není v tomto kontextu důležité, je to vždy o tom, že přijdeš do komunity zvenku.“²⁰⁰ Konečně i skutečnost, že se začaly příběhy a určité typy rizik z různých konců světa

¹⁹⁷ Viz obrázky 1 a 2 na straně 43 a 117

¹⁹⁸ Z rozhovoru s Bohumilou Bašteckou

¹⁹⁹ Výzkum představen na straně 58

²⁰⁰ Z rozhovoru s respondenty výzkumu

opakovat (což bylo signálem pro ukončení výzkumu), znamená, že vzdálenost místa, kde se pomáhá, je pro možná rizika hrozící příjemcům pomoci relativní.

Závislost, která se zdá být největší hrozbou pro ty, kteří působí blízko příjemců pomoci, může mít různé formy. Jednou z nich je materiální závislost, kdy lidé bez pomoci již déle nemohou přežít a bude se jim muset dodávat stále další materiální pomoc. Jedná se o případy migrantů v uprchlických táborech a na přechodných stanovištích, kdy příkladem by mohla být situace uprchlíků z Dárfúru, kteří již několik let přežívají v táborech v Kongu. Jiný druh závislosti se může vytvořit likvidací místních trhů a místní ekonomiky tak, že je „převálcuje“ zboží ze „západu“, čímž postupně ztratí smysl i místní podnikatelské aktivity a řemeslná zručnost.

Dalším druhem závislosti může být i určitý vztah, který se vytváří přijetím daru. Podle Hugo Slima (Slim, 2008) se dárci podepisuje na své dary (prsten, nadační dům), aby se vůči příjemci nějak zviditelnili. Z výpovědi respondentů je zřejmé, že dárci chtějí být všude vidět, rádi pracují na hlavních ulicích, na každý dar píše svou značku (USAID, Caritas, Dar vlády České republiky). Dárce pravděpodobně chce, aby o jeho počínu všichni věděli. V příjemcích pomoci tak musí nutně narůstat pocit určitého dluhu, možná i nějakého ponížení, i když možná není zcela vědomý. Šance, že by obdarovaní mohli takový dar vrátit, nějak se odvděčit, je malá. Ve středověku, v teocentrickém světě, byla pomoc chudému nebo potřebnému člověku jednoduše odměňována modlitbou. Úkolem chudého bylo se za dárce pomodlit, protože ústřední hodnotou byla spása (Pompey, 2011). V dnešním materializovaném světě obdarovaní tuto šanci nemají. Nikdo po nich modlitbu nevyžaduje, pro dárce to není hodnotou. Proto ani obdarované většinou nenapadne, že by se mohli za své dárce pomodlit.

Se závislostí zpravidla souvisí i ztráta důstojnosti člověka (Kompendium, 2008). „Pokud dáme člověku chleba nebo pomoc, aniž bychom v něm vzbudili úctu k sobě samému, vychováváme z něj žebráka s nataženou rukou. Každá sociální pomoc bez lásky a úcty je ponižováním“.²⁰¹

Když vezmeme v úvahu všechny okruhy rizik, na kterých se respondenti shodli a zvážíme situaci, v jaké se nyní nacházíme, dojdeme k tomu, že současná společnost se snaží o projevy lásky prostřednictvím pomoci, ale „její smysl“ se někde možná vytratil. Výzkum je výpovědí i o naší společnosti, která chce pomáhat. Zajímavý je už samotný

²⁰¹ Peter Krenický, charismatický katolický kněz (v římském i řeckém ritu), působící dlouhodobě na Ukrajině. Z přednášky pronesené na půdě CMTF UP dne 7.6.2011 v rámci pracovního symposia na téma: Rozdíl v pojetí pomoci napříč ekuménou.

fakt, že nikdo z respondentů se nepozastavil nad tím, že příjemcům pomoci hrozí určitá rizika právě kvůli pomoci. Je to skutečnost, kterou považují za více či méně nutné zlo, s tím, že je v našich silách mnohé zlepšit, ale často se to „nějak“ zhatí. Pouze jeden respondent zpochybnil pomoc jako takovou. Kdo z celého řetězce zprostředkování je zodpovědný za negativní dopady pomáhání? Jsou to zprostředkovatelé, kteří o nich vědí a přesto svoji činnost nezastaví většinou v dobré víře, že dobré převáží nad zlým? Může za to veřejnost, společnost, která chce pomáhat a pomoc různými způsoby financuje? Není vůbec za tím vším něco jiného, a to jednoduchá skutečnost, že pomáhat někomu pomáhá vlastně nám? (Baštecká, 2011)

Kladu si otázku, zda by bylo možné na základě výsledků mého výzkumu ovlivnit některou fázi projektového cyklu tak, aby rizika hrozící příjemcům pomoci byla snáze identifikovatelná. Mohl by to být počáteční průzkum (assessment), resp. fáze identifikace, tj. ty fáze projektového cyklu, kdy se zjišťují a vyhodnocují všechna data k naplánování pomoci a spolupráce. Jedná se o jednu z prvních fází projektového cyklu, kdy dochází k zásadním rozhodnutím. Bylo by třeba lépe nastavit kritéria a pečlivě vážit způsob pomoci, chceme-li se vyhnout opakování nebo výskytu dalších chyb. Okruhy rizik, které byly identifikovány ve výzkumu v této práci mohou sloužit jako podklad pro stanovení některých kritérií, potřebných k vyhodnocení situace. Mohly by také vést ke změně postoje od samotného počátku – ne v prvé řadě dávat, ale ptát se, projevit zájem, tedy opravdové partnerství. Vždyť už to samotné označení „příjemce“ znamená pasivitu, nerovnost.²⁰²

V úvodu práce jsem vyslovila přání, že bych chtěla přispět k novému pohledu na zahraniční pomoc, k větší odpovědnosti a trpělivosti při jejím poskytování a především k lepšímu poznání příjemců pomoci. Pomoc lidem vzdáleným a zejména humanitární pomoc bude vždy „navigací v mlze“ (Almansa, 2009) nebo také „nefunkční odpověď na nemožnou výzvu v disfunkčním kontextu“ (Salomons, 2011). S tím je ale těžké se smířit.

Z této práce vyplývá, že je třeba zaměřit se na příjemce pomoci, že on je ten, kvůli kterému se všechno děje. Vyplývá z ní ale také, že již dnes existuje mnoho aktivit, které se začínají ubírat tímto směrem. Je potěšující, že i účastníci konference Asociace

²⁰² Z rozhovoru s Bohumilou Bašteckou

mezinárodních humanitárních studií²⁰³, která se konala v červnu 2011 v Bostonu v USA došli v některých příspěvcích k podobným závěrům a svým způsobem překonali i ustanovení etického kodexu o stejné odpovědnosti k dárcům a příjemcům pomoci tím, že hlavní důraz kladou na odpovědnost vůči příjemcům pomoci. Pokud moje práce podpoří rodící se nové vnímání pomoci, v jejímž centru bude příjemce jako opravdový partner, byl její záměr naplněn.

²⁰³ International Humanitarian Studies Association <http://www.ihsa.info/index.asp> (navštíveno 22.6.2011)

POUŽITÁ LITERATURA

- Almansa, F. *Do Ethics matter in Humanitarian studies?* World Conference of Humanitarian Studies, Groningen, 2009.
- Anderson, M.B. *Do no harm*. Lynne Rienner Publishers, 1999.
- Anzenbacher, A. Úvod do etiky. Praha: Academia, 2001.
- Aziz, S. What We Know About Poverty and What We Must Do: Ethical and Political Aspects of Empowerment. In *Ethics, Hunger and Globalization*. Springer 2007.
- Bajer, P. Rozhovor s prof. Krczméřem. In: *Sociální práce/ Sociální práce, ročník 9*, 2002, číslo 4, s. 4.
- Bankoff, G., Frerks, G., Hilhorst D., ed. *Mapping Vulnerability*. Earthscan, 2008.
- Barnett, M., Weiss, T.G., ed. *Humanitarianism in Question*. Cornell University Press, 2008.
- Barnett, M. Humanitarianism as a Scholarly Vocation. In *Humanitarianism in Question*. Cornell University Press, 2008.
- Baštecká, B. a kol. *Psychosociální krizová pomoc a spolupráce*. Praha: ETF UK, 2011 (dosud nepublikováno).
- Bauman, Z. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: Slon, 2006.
- Beck, U. *Riziková společnost*. Praha, Slon: 2004.
- Beier, Ch., Downing, T.E. *Geography in humanitarian assistance*. European Communities: NOHA, 1998.
- Bell, D.A., Coicaud, J-M., ed. *Ethics in Action*. Cambridge University Press, 2007.
- Benedikt XVI. *Deus Caritas Est*. Praha: Paulínky, 2006.
- Benedikt XVI. *Caritas in Veritate*. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 2009.
- Bauman, Z. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: Slon, 2006.
- Boltanski, L. *Distant Suffering*. Cambridge University Press, 1999.
- Büscher, K. *The City as a humanitarian Space*. World Conference of Humanitarian Studies, Groningen, 2009.
- Caritas Emergency Guidelines
<http://www.caritas.org/upload/eme/emergencyguideline.pdf>
(navštíveno 12.1.2011)
- Carr, S., McAuliffe, E., MacLachlan, M. *Psychology of Aid*. Routledge, 1998.

- Chandhoke, N. How Much Will Ever Be Enough? *In Thomas Pogge and His Critics*. Polity Press, Cambridge 2010.
- Collier, P. *Miliarda nejchudších*. Praha: Vyšehrad, 2009.
- Cox, D., Pawar, M. *International Social Work*. Sage Publications, 2006.
- Davis (1992) in Voutira, E., Benoist, J., Piquard, B.. *Antropology in humanitarian assistance*. European Communities: Noha 1998.
- De Rivero, O. *The Myth of Development*. Zed Books, London and New York, 2001.
- Divisova, V. *Disaster Risk Reduction*. Praha: People in Need, 2010.
- Doležel, J. Osobnostní rizika pomáhající praxe: Syndrom pomocníka ve světle biblické moudrosti. *In Spravedlnost a služba III*. Olomouc: Caritas-VOŠ sociální, 2008.
- Eade, D., Vaux, T. *Development and Humanitarianism*. Kumarian Press, 2007.
- Easterly, W. *Břímě bílého muže*. Praha: Academia, 2010.
- Etzeberria, X. The Ethical Framework of Humanitarian Action. *In Reflections on Humanitarian Action*. Pluto Press 2001.
- Falender, C.A., Shafranske, E.P. *Clinical Supervision. A competency-based approach*. Washington, DC: American Psychological Association, 2004.
- Ferguson, H. Social Work, Individualization and Life Politics. *British Journal of Social Work*, 2001, 31,1, s.41-45.
- Ferro, M. *Dějiny kolonizací*. Praha: Lidové noviny, 2007.
- Fox, F. The Politicisation of Humanitarian Aid. *A Discussion Paper for Caritas Europa*. June, 2000.
- Giddens, A. *Unikající svět*. Praha: Slon, 2000.
- Giddens, A. *Důsledky modernity*. Praha: Slon, 2010.
- Habibi, D.A. Human Rights and Politicized Human Rights: A Utilitarian Critique. *Journal of Human Rights*, 6, 2007, str.3-35.
- Haškovcová, H. *Lékařská etika*. Praha: Galén, 2002.
- Halík, T. *Stromu zbývá naděje*. Praha: Lidové noviny, 2009.
- Harrison, A. *Globalization and Poverty*. University of Chicago Press, 2007.
- Harvey, P. Stoddard, A. Hamer, A. Taylor, G. *The State of Humanitarian System*. London: Overseas Development Institute, 2010.
- Heinze, E.A. Commonsense Morality and the Consequentialist Ethics of Humanitarian Intervention. *Journal of Military Ethics*. 4, 2005, 3, s.168-182.
- Hendl, J. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005.

- Hilhorst, D. *A Living Document?* The Hague: Disaster Studies Wageningen University, 2004.
- Hilhorst, D.A. *Saving lives or saving societies? Realities of relief and reconstruction.* Habilitační přednáška. University of Wageningen, 2008.
- Hodgkinson, P.E., Stewart, M. *Coping with Catastrophe.* New York: Routledge, 1991.
- Holzgrefe, J.L., Keohane, R.O. *Humanitarian Intervention. Ethical, Legal, and Political dilemmas.* Cambridge University Press, 2003.
- Hoskins, A. *Television and the Collapse of Memory.* *Time Society* 2004; 13; 109
- Humanitarian Studies Unit, ed. *Reflections on Humanitarian Action.* Pluto Press 2001.
- Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response.* The Sphere Project: 2011 Edition.
- Chambers, R. *Ideas for Development.* Institute of Development Studies, 2005.
- Charta organizace spojených národů* <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/chartaorganizace-spojnych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf> (navštíveno 4.5.2011).
- Jaggar, A.M. *Thomas Pogge and His Critics.* Polity Press, Cambridge 2010.
- Jakobsen, P.V. *Focus on the CNN Effect Misses the Point.* *Journal of Peace Research* 2000; 37; s.131.
- Jamieson, D. *Duties to the Distant: Aid, Assistance, and Intervention in the Developing World.* *The Journal of Ethics* 9, 2005, 1, s.151-170.
- Jazairová, P. *V Jižní Indii.* Praha: Radioservis, 2006.
- Jonas, H. *Princip odpovědnosti.* Praha: OIKOYMENH, 1997.
- Jung, C.G. *Duše moderního člověka.* Brno: Atlantis, 1994.
- Kant, I. *Základy metafyziky mravů.* Praha: Nakladatelství Svobody, 1990.
- Keller, J. *Až na dno blahobytu.* Praha: EarthSave CZ, 2005.
- Klimeš, L. *Slovník cizích slov.* Praha: SPN, 2005.
- Kniffki, J. *Psychosocial Assistance in emergency situation.* *Víme o sobě? Konference o psychosociální pomoci.* Praha, září 2006.
- Kohoutek, T., Čermák, I., ed. *Psychologie katastrofické události.* Praha: Academia, 2009.
- Koncept sdílené odpovědnosti.* <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/487/60/PDF/N0548760.pdf?OpenElement> (navštíveno 4.5.2011).
- Krebs, V., kol. *Sociální politika.* Praha: ASPI, 2007.

- Langlois, A. J. Charity and Justice in Global Poverty Relief. *Australian Journal of Politology Science*. 43, 2008, 4, s. 685-698.
- Least developed Countries* http://www.unctad.org/en/docs/tdstat34_enfr.pdf (navštíveno 4.5.2011).
- Lebeda, P., Lukáš, I., ed. *Rozvojová pomoc nestačí*. Praha: Glopolis, 2009.
- Lederach, J.P. *The Moral Imagination*. Oxford University Press, 2005.
- Lévinas, E. *Být pro druhého*. Praha: Zvon, 1997.
- Madsen, P. Peter Singer on Global Ethics. *Business Ethics Quarterly*. 14, 2004,1, s.183-196.
- Majale, M. Employment creation through participatory urban planning and slum upgrading: The case of Kitale, Kenya. *Habitat International*, 32, 2008, s.183-196.
- Majid, N. *Globalization and Poverty*. Ženeva: International Labour Office, 2003.
- Malkki (1992) in Voutira, E., Benoist, J., Piquard, B.. *Antropology in humanitarian assistance*. European Communities: NOHA, 1998.
- Marshall, K. The Ethics of Hunger. In: Pinstруп-Andersen and Sandoe, ed. *Ethics, Hunger and Globalization*. Springer, 2007.
- Masten A., S., Osofsky, J.D. Disasters and Their Impact on Child Development. *Child Development*, July/August 2010, 81, 4, s. 1029-1039
- Mattová, I. Driving Forces of Globalisation. In *Beyond Globalisation*. University of Ostrava, 2010.
- Mauss, M. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha: Slon, 1999.
- Millenium Development Goals*
<http://www.caritas.org/upload/eme/emergencyguideline.pdf> (navštíveno 12.1.2011).
- Miovský, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006.
- Moyo, D. *Dead Aid*. Penguin Books, 2010.
- Nový Zákon. *Bible, Písmo svaté starého a nového zákona*. Citace v souladu Českým ekumenickým překladem. Česká biblická společnost, 1985.
- Odpovědnost chránit*. http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/multilateralni_spoluprace/osn/osn_tematicky/index_3.html. (navštíveno 28.1.2011)
- Pandya, A. *The Burden of Guilt*. <http://www.henryjacksonsociety.org/stories>. (navštíveno 9.11.2010).

- Papežská rada pro spravedlnost a mír. *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008.
- Pařížská deklarace o účinnosti pomoci*.
http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/eu_hodnoceni_rozvojove_politiky_oda_34726.htm (navštíveno 28.1.2011).
- Penuel, K.B., Statler, M., ed. *Encyclopedia of Disaster Relief*. SAGE Publications, 2011.
- Pinstrup-Andersen, P., Sandoe, P., ed. *Ethics, Hunger and Globalization*. Springer, 2007.
- Plewes, B., Stuart, R. The Pornography of Poverty in *Ethics in Action*. Cambridge University Press, 2007.
- Pogge, T. Moral Priorities for International Human Rights NGOs in *Ethics in Action*. Cambridge University Press, 2007.
- Pogge, T. *World Poverty and Human Rights*. Polity Press, Cambridge 2008.
- Pogge, T. Moellendorf D. *Global Justice*. Paragon House, St. Paul 2008.
- Polman, L. *We did nothing*. Penguin Books, 2004.
- Pompey, H. *Das Engagement für Arme im ausklingenden Mittelalter und in der frühen Neuzeit*. Přednáška přednesena v rámci pracovního symposia: Rozdíl v pojetí pomoci napříč ekuménou, na Cyrilometodějské teologické fakultě UP v Olomouci, dne 7. června 2011.
- Pracovní skupina pro vytváření a ověřování standardů psychosociální krizové pomoci a spolupráce při MV-GŘ HZS ČR. *Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce zaměřené na průběh a výsledek*. Praha: MV GŘ HZS ČR, 2010.
- Projekt Sphere: *Humanitární charta a minimální standardy pro humanitární pomoc*. Praha: Sdružení česká katolická charita, 2003.
- Prudký, L. *Experti k problematice mechanismů rozvoje sociální soudržnosti v naší společnosti*. Praha: UK FSV CESES, 2004.
- Princová, K. Zahraniční studentské praxe ve zranitelných zemích: příležitosti a úskalí. *In Spravedlnost a služba III*. Olomouc: Caritas-VOŠ sociální, 2008.
- Princová, K. The City as a Refuge. In *Cities and Crises*. HumanitarianNet, University of Deusto, Bilbao, 2009.
- Rawls, J. The Law of Peoples in *Global Justice*. Paragon House, St. Paul 2008.
- Reichel, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009.
- Ricoeur, P. *Soi-même comme un autre*. Éditions du Seuil. Paris: Points, 1990.

- Riddell, R.C., *Does Foreign Aid Really Work?* Oxford University Press, 2007.
- Rieff, D. *A Bed for the Night*. Simon and Schuster, 2002.
- Robinson, P. The policy-Media Interaction Model. *Journal of Peace Research*, 2000; 37; s. 613
- Rufin, J.Ch. *L'aventure humanitaire*. Gallimard, 1994.
- Salomons, D. *Period of Dunantism: Distorting Research on Humanitarian Action?* Boston: IHSA World Conference, 2011.
- Sen, A. *Poverty and Famines*. Oxford University Press, 1981.
- Schmidbauer, W. *Psychická úskalí pomáhajících profesí*. Praha: Portál, 2000.
- Singer, P. Famine, Affluence, and Morality. *Philosophy and Public Affairs*. 1, 1972, 1, s. 229-243
- Singer, P. *Practical Ethics*. Cambridge University Press, 1993.
- Singer, P. *One World. The Ethics of Globalisation*. Yale University Press, 2002.
- Singer, P. *The Life You Can Save*. New York: Random House, 2009.
- Slim, H. Dissolving the difference between humanitarianism and development: the mixing of a rights-based solution. *Development in Practice*, 10,2000, 3-4, s. 491-494.
- Slim, H. Not Philanthropy But Rights: The proper Politicisation of Humanitarian Philosophy. *The International Journal of Human Rights*, 6,2002, 2, s.1-22.
- Slim,H. *Claiming a Humanitarian Imperative*. Paper presented at the Seventh Annual Conference of Webster University, Geneva 21-22, February 2002.
- Slim, H. *Is Humanitarianism Being Politicised? A Reply to David Rieff*. The Dutch Red Cross Symposium on Ethics in Aid. The Hague, 8th October, 2003-a.
- Slim, H. *The Church, Military Forces and Humanitarian Identity in War*. Caritas International Seminar on Relations with the Military Vatican City, December, 2003-b.
- Slim, H. Global Welfare: A realistic expectation for the international humanitarian system? *ALNAP Review* 2005, 1, s.9-33.
- Slim, H. *The Christian Responsibility to Protect*. A response to Gareth Evans and Konrad Raiser WCC Experts Seminar on The Responsibility to Protect. Geneva, 21-23 April 2005.
- Slim, H. *Killing Civilians. Metod, Madness and Morality in War*. United Kingdom, HURST Publisher, 2007.

- Slim, H. *The Grammar of Aid*. Oxfam's Lessons Learnt Workshop in Washington and Oxford, December, 2008.
- Sokol, J. *Moc, peníze a právo. Esej o společnosti a jejích institucích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007
- Sokol, J. *Jsou lidská práva přirozená?* <http://www.jansokol.cz/cs/n-v-prava.php> (navštíveno 6.5.2011)
- Sogge, D. Subalterns on the Aid Chain. In: *Reflections on Humanitarian Action*. The Humanitarian Studies Unit, 2001.
- Spisy apoštolských Otců. Praha: Kalich 1986
- Ševčíková, S., Navrátil, P. *Sociální práce jako institucionalizace rizika v pozdně moderní době. Sociální studia*, Brno : Fakulta sociálních studií MU, 7, 2, s. 115-133,
- Terry, F. *Condemned to Repeat?* Cornell University Press, 2002.
- Tesón, F.R. The liberal case for humanitarian intervention. In *Humanitarian Intervention. Ethical, Legal and political Dilemmas*. Cambridge University Press, 2003.
- Thorbecke, E. Economic Development, Equality, Income Distribution, and Ethics in *Ethics, Hunger and Globalization*. Springer, 2007.
- Tupy, M.,L. The Culture of Guilt. *Policy*, 19, 2003, 1, s. 26-28.
- Váně, M. Černík, J. *Principy efektivnosti pomoci v praxi: Gruzie a Indonésie*. Praha: Charita ČR, 2009.
- Vaux, T. *The Selfish Altruist*. Earthscan Publications, 2004.
- Volkmer I., Conflict-related media events and cultures of proximity. *Media, War and Camp; Conflict* 2008; 1; 90
- Voutira, E., Benoist, J., Piquard, B.. *Antropology in humanitarian assistance*. European Communities: NOHA, 1998.
- Všeobecná deklarace lidských práv. <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf> (navštíveno 10.10.2010)
- Weber, M. *Autorita, etika a společnost*. Praha: Mladá fronta, 1997.
- Weiss, T.G., Collins, C., ed. *Humanitarian Challenges and Intervention*. Westview Press, 2000.
- Welsh, J.M. From Right to Responsibility: Humanitarian Intervention and International Society. *Global Governance*, 8, 2002, s. 503-521.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek č. 1:	Nejjednodušší model zprostředkovatelské pomoci.....	43
Obrázek č. 2:	Charakteristiky expertů s různými zkušenostmi z různých oblastí zahraniční pomoci.....	117
Obrázek č. 1a:	Umístění skupin ve zprostředkovatelském řetězci.....	118
Obrázek č. 3:	Granttovo schéma časového rozložení sběru dat.	120
Obrázek č.4:	Seznam číslo jedna s vyjádřením respondentů 11–14.	122
Obrázek č. 5:	Seznam číslo dvě s vyjádřením respondentů 15–18.	123
Obrázek č. 6:	Seznam číslo tři (definitivní).	123
Obrázek č. 7:	Tabulka vážnosti rizik.....	159
Obrázek č. 8:	Síťový diagram vážnosti rizik dle jednotlivých skupin.....	160

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Příklad rozhovoru s respondentkou česky.	177
Příloha č. 2 Příklad rozhovoru s respondentem anglicky.....	184
Příloha č. 3 Tabulka rizik/škod, zasílaná na závěr všem respondentům česky.....	193
Příloha č. 4 Tabulka rizik/škod, zasílaná na závěr všem respondentům anglicky.....	194

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Příklad rozhovoru s respondentkou česky.

Rozhovor s Lídou:

Leden 2011

Jak rozumíte rizikům, která jsou spojená s poskytováním zahraniční pomoci ve vztahu k příjemcům pomoci, jejich komunitám a prostředí? O jaká rizika se jedná? Která jsou podle vás nejvýznamnější a mohou příjemce pomoci dlouhodobě ohrozit? Jaká škoda či újma vzniká v případě naplnění rizika příjemcům pomoci?

Nevím, co je nejvýznamnější riziko, řeknu jen to, s čím jsem se osobně setkala ve své práci....

Jedna věc, se kterou jsem se setkala několikrát konkrétně v Gruzii – rozdělení společnosti na IDP a ne IDP, to mi přišlo docela důležité, každý, kdo tam byl, když jsem se setkali, tak vždycky jsme na toto téma narazili a třeba myslím jako Gruzíni. I místní se tak rozdělovali třeba v jedné vesnici bydleli lidi – a tam ti jsou ti uprchlíci, tamti nejsou, většinou byli odděleni v rámci jedné vesnice a problém byl, ti co byli IDP si pořád stěžovali na to, jak oni jsou postižení a ta komunita, co nebyla IDP jim záviděla, že oni mají tu pomoc, a často byli i chudší než ti IDP's to bylo právě ta pomoc rozdělená pro IDP's a jiná pro ty ostatní. Některé organizace pracovali s oběma, jak má třeba já nevím, charita má ten projekt s prevencí rakoviny prsu, ale museli to napasovat na ty komunity, kde jsou IDP's. ... obecně v Gruzii byla válka, tak se tam sjelo tak 1000 nevládek. Svět o tom ví, že jsou tam uprchlíci....

60 % mezinárodních zdrojů šlo na pomoc IDP's a zbytek i když tu pomoc nutně potřebuje nemá nic i když jsou tu další třeba potřebnější skupiny... Je to strašně zpolitizované, že vlády píšou ve svých zemích, pomohli jsme tolika stům IDP's, ale to, že tam lidé žijí na ulici, že ten sociální systém úroveň sociální a zdravotní péče je mizerná... to je politicky nevhodné..., nebezpečné zasahovat v Gruzii do systému.

Ale v poslední době, taková ta... spousta nevládek měli projekty které nebyly pro IDP's vůbec potřeba, například v jednom velkém settlementu, to byla vlastně nově postavená vesnice, lidé ještě dva roky po krizi dostávali obědy ze společné kuchyně... USAID pro ně vařila. Ale stejně—2 roky po konfliktu...IDP's všude se o tom mluví – Gruzie má problémy s Ruskem a Amerika toho využívá, v tom je velký politický zájem.

Záleží také na kterém IDP's settlementu, já jsem pracovala v několika, – všude je jiná situace. V tom největším, kde bylo 10 000 lidí většina pracovala v Tbilisi – jsou to jen dočasné domy. Pro IDP příšlých z Jižní Osetie byly postaveny takové přechodné domečky na tři roky, které se určitě za tu dobu rozpadnou. Ale vláda to dnes vnímá, že byly vyřešeny problémy s bydlením a pravděpodobně podle všech indicií s dalším budováním bydlení nepočítá. Spousta IDP's bydlí také ve starých objektech a ubytovnách. Ale to už znamená, že IDP's už nemají problémy s bydlením a stát to vnímá tak, že NGO's nemají problémy s bydlením. Jsou tam jakoby s dlouhodobým výhledem je to ale špatné, protože ty domy se za chvíli rozpadnou, ale krátkodobě je to stabilní. Druhý problém těch settlementů je, že je to několik kilometrů od města a vesnice, oni jsou absolutně odřízlí od světa, někteří jezdí do Tbilisi, ale některé jsou úplně mimo a závislé na pomoci nevládek, to nemá budoucnost, až ty nevládky odejdou. Spousta nevládek pracovala u dálnice a u toho hlavního města, všichni o tom mluvili, dále spousta uprchlíků bydlelo ve starých domech v horách, za vesnicemi ale tam žádná neziskovka nepomohla, protože to nejde vidět. Ta naše organizace je místní, tam byly také takové settlementy, třeba začali bydlet na jihu Gruzie, kde jsou Arméni nebo Azerbájdžánci, ale Arméni je nebrali, děti chodily do zvláštních škol kvůli jazyku, žili úplně odděleně protože to byli ti IDP's, kterým pořád někdo pomáhal – různé projekty na podporu nezaměstnanosti, zaměstnanecké programy, oni je neměli rádi.... Ta integrace bude složitá....

Hodně třeba i násilí se tam často vyskytuje, navzájem se ty komunity neberou, vyvolává to nevěli těch původních obyvatel. Za to ta humanitární pomoc nemůže... V mnohém pochybila ta Gruzínská vláda tím umístováním lidí. Dodnes nejsou vyřízené vlastnické vztahy. To se stalo v létě, že bydleli v centru města, kde to patřilo státu, ale město Tbilisi se rozhodlo, že to prodá, tak ti lidé, kteří tam měli stabilní zaměstnání, děti chodily do školy, ale město je vystěhovalo na vesnici...

Dodnes se to řeší.... Zajistili jim bydlení, na druhé straně Gruzie, 100 policajtů je stěhovalo, ošklivým způsobem ... Jim se nechce na západ Gruzie, protože tam není zaměstnání, nejsou tam pracovní příležitosti. Oni je pošlou do vesnice a mají alibi, že jim zajistili bydlení. V Gruzii je ale obecně tendence utíkat z venkova do hlavního města.

*Tam ty nevládky podpořily jen špatnou situaci – jak by se ta věc dala udělat dobře?
Polívka dva roky po konfliktu...?*

Jsou tady livelihood programy, poskytují se mikrokredity na projekty – měli jsme stovky příjemců mikrokreditů - to bylo specifikum té naší organizace, měli jsme 100 % návratnost. Hodně jsme vybírali lidi, kteří jsou schopní. Charita s tím má spíše problémy, kde to vybírali farnosti. Ale my jsem měli například odborníky v bankovním sektoru, kteří prováděli výběr, bankovní ...a potom udělali trénink, učili se založit business a na základě toho psali business plány, měli jsme dvoukolové řízení, potom pohovory, návštěvy v rodinách, dávali jsme pozor na to, komu to dáme, měli jsme polovinu příjemců, kteří již podnikali a potřebovali podporu na rozvoj.... Bylo k dispozici poradenské centrum a pracovali s nimi Gruzíni, to jsem si uvědomila, že je velmi důležité. Ta místní nevládka může mnohem více než mezinárodní. Tu organizaci založili uprchlíci z Abcházie, kteří se již integrovali do Gruzínské společnosti. Jim bylo 30 let, když přišli, spousta z nich pracuje ve vysokých funkcích, mají známé na ministerstvech, mají osobní kontakty a ta naše organizace dělá hodně takových těch advocacy s vládou se snaží dojednat věci na základě těch osobních vztahů, což nepovažují za nic špatného, naopak si myslím, že se jim hodně věcí povedlo. Uprchlíci, jejichž kolegové se dostali na vysoké pozice. Co není založeno na osobních vztazích v Gruzii nefunguje. Takže v tom jsem měli výhodu, měli jsme širší pole působnosti.

Těm uprchlíkům z 90. let nikdo nepomohl a přitom jsou mnohem víc integrovaní, než ti z roku 2008, od začátku se museli spolehnout na sebe a rodinné vazby, a museli hlavně hodně sami a to je hodně pozitivní věc, člověk musí vyvinout vlastní úsilí, zvyšuje svoji soběstačnost, musí víc pracovat na kontaktech a hledání práce, každá zkušenost ho někam posune. Ten proces je bolestnej, ale výsledek v konečném důsledku dobrý. Dnes naopak staví pomoc mezi uprchlíky a původní komunitu zeď závisti a nerovností.

Uprchlíků bylo víc těch starých. Z té Abcházie utíkali všichni Gruzíni, dnes už jich tam ani tolik už nebylo – průběžně odešli. I ten konflikt dnes trval jen pár dní.

Jednak nerovnosti, vytvoření závislosti i špatná práce nevládek, pracují u silnic, kde je na ně vidět, ale měli by pracovat v místech, kde nikdo nepůsobí, zapojit celou vesnici do procesu rozvoje...

To je další věc: záleží na tom, kdo je v samosprávě obce... Jsou tam dvě školy, Gruzínské děti mají svou školu, nebaví se s Arménskými dětmi. Nebo ti Gruzíni, co neznají arménsky jezdí daleko do školy. To může do budoucna zadělat na konflikt.

V buffer zone okolo Jižní Osetie jsme pomáhali podporovat livelihood zemědělské projekty, na služby tam lidé nemají, ti lidé mají svoje vlastní pole, sady nebo včelařství. Je tam spíš špatná infrastruktura, nejsou tam cesty, jak to dopravit do Tbilisi, to je otázka rozvoje celého regionu. Bylo by to fajn, kdyby ten rozvoj byl směřovaný k rozvoji celých regionů, nikoliv jenom IDP's. Je to ale společenský konsensus, pomáhat IDP's.

Potom je ještě jeden závažný problém – závislost místních nevládek na těch donorských organizacích. Třeba i ta moje organizace je absolutně závislá na zahraničních penězích a dnes má proto již jen polovinu zaměstnanců. Za těch 10 let má úžasné zkušenosti, jsou dobří, jsou to profíci, teď se postupně propouští, ti lidi nemají peníze, ta organizace byla zmlsaná a dříve moc nepracovali na externích zdrojích financí, ale teď zjistili, že donoři přestávají pracovat na těch projektech, a rok od roku se to rozpadá.

Přímé financování by pro tyhle organizace byla velká šance. My jsme potřebovali pro spolupráci vždycky OXFAM nebo Safe the children, většinou my co jsme měli projekty, buď jsme žádali společně nebo ta velká organizace fungovala jako garant nebo příjemce toho grantu, což je administrativně nebo finančně složitá věc. Kdyby to šlo přes vládu...vláda mezi nevládkami nemá v Gruzii respekt. ... Naše organizace pomáhala místním lidem v několika městech zakládat komunitní centra... učili jsme menší nevládní organizace jak si žádat o peníze. Ta naše organizace pomohla ty místní organizace zakládat, a s těmi z města spolupracují, město poskytuje prostory, nějaká spolupráce je, dialog, organizovali jsme setkání místních organizací se zástupci měst, minimálně je tam komunikace a respekt, neformální podpora, finanční ale ne.

Ta závislost má negativní dopady...

Když jsou ty nevládky finančně závislé, tak zanikají a je to škoda, protože ty nevládní organizace jsou minimálně pro ten dialog. Když ale nemají co říct v rámci té místní struktury tak to nejsou de facto nevládní organizace. Ta závislost... přemýšlí, že

by dělali nějaký business, a že by později z toho financovali projekty, o tom se hodně mluvilo... ale jestli to zorganizují, je to otázka legislativy podnikání nevládek.

A co zklamání, rozčarování...

Je pravda, že se nám často stávalo, když lidi chodili na mikrokredity, tak nadávali, že oni na to mají nárok, že oni jsou ti potřební IDP's, a že ztratili ty a ty členy rodiny, to si myslím, že je částečně tím, že jim to nějakou dobu toto říkali, nějakou pomoc dostali, a je to částečně tím, že si na tu pomoc zvykli. Ta závislost je také psychická záležitost, každý má identifikační kartu, dostává plošnou dávku 200, 300 od státu: taková cedulka na čele, já jsem ten IDP a tu pomoc potřebuju, i když ji vlastně nepotřebuju....

První, co jste se o člověku v Gruzii dozvěděla, včetně od malých dětí, bylo zda je nebo není IDP. I místní se tak rozdělovali – a tam ti jsou ti uprchlíci, tam ti nejsou, většinou byli odděleni v rámci jedné vesnice. Většina pomoci byla určena pro IDP i když ti ostatní lidé byli třeba někdy ještě chudší, tak pomoc nutně začala lidi rozdělovat.

Jak to dokáže tu společnost změnit...

Co jsem měla kolegyni říkala mi, že měla velké problémy ve škole – ty jsi ten IDP, my se s tebou bavit nebudeme, ty jsi divná. Oni se pak stýkají hodně mezi sebou. Vlastně to, že tam někdo přijde a je cizí, tak je přirozené, že je tam ten vztah. Ale oni pak přijdou někam jinam a řeknou: ale toto je moje právo, ve chvíli, kdy mají právo něco získat to kompenzují...

Myslím, že tam funguje i takový pocit té oběti, ten člověk si řekne, já jsem teda ten IDP já se vlastně ani nemusím ani snažit, to strašně viktimizuje. Ta psychika... a jsou takoví i ti, kteří mají za sebou trauma... všichni u nás v organizaci si něčím prošli, všichni jsou z Abcházie a nesetkala jsem se s tím, že by někdo s těmi traumaty pracoval. Možná se tím ale nějaká nevládka zabývá. Ale ti lidi jsou fakt traumatizovaní. Trvalo to třeba půl roku, než ten člověk mi začal vyprávět svůj příběh. A ta problematika uprchlictví byla celkově hodně emocionální, ale s tou zkušeností lépe těm uprchlíkům rozuměli a když došlo na řešení, dokázali se lépe vcítit, komunikovat, byli na jedné lodi. Ten prožitek nuceného opuštění domova je spojoval. Když jsme třeba chodili ve vesnicích v domácnostech v buffer zone a měli dotazník a zjišťovali, jak na tom ta rodina je, tak jsem viděla, že to bylo takové lidské, věděli, co ti lidé prožívají, kdybych tam byla já jako cizinka, tak by si poklepali na čelo a řekli co ty tady chceš, ale s těmi našimi pracovníky to bylo velmi lidské, bylo tam sdílení, bylo to podobné, stejná zkušenost, bylo to podložené, stejný background. Když ti lidé viděli, že ti naši

pracovníci byli také IDP's... ty ostatní organizace nezbuzovaly takovou důvěru, ti naši pracovníci měli velkou výhodu v tom přístupu k tomu klientovi, příjemci pomoci.

A co partnerství...

Ono je toho hodně, spíš dát souvislosti těm věcem, možná jsem o tom tolik nepřemýšlela v té Gruzii. Podřízenost místo partnerství – myslím si, že to je velká výzva ten partnerský vztah. Záviselo to na tom, spíš jsme byli ti, co něco dávali, ale někdy byly ty místní nevládky partnery, takové ty místní skupiny, které jsme podporovali, organizovali jsem veřejná setkání, zapojení komunity v rámci partnerského přístupu... Vztah s organizací Save the children byl spíš partnerský, věděli, že naši pracovníci jsou profíci, že jsou dobří, hodně to kontrolovali spíš kvůli financím, ale v rámci implementace, neměla jsem pocit, že by se nějak dívali, vy jste ta gruzínská nevládka, co jí dáváme peníze, bylo to proto, že oni už také pracovali spolu hodně dlouho s UNHCR už 10 let. Byl to osobní vztah spíše partnerský.

Ty nevládky jsou tlačené tím, aby měly peníze a ty mezinárodky dali hodně práce tomu, aby je vlastně je vyškolili. Rozdávání, to je taky věc, je to jednodušší

Měli jsme projekt, že jsme v buffer zone vyhledávali ti nejchudší lidi, kteří třeba neměli žádné nádoby ani židle a taky někteří kolegové v práci tím, že s těma lidma soucítili se snažili to hodně prosazovat, abychom v těch programech pokračovali, když člověk vidí tu bídu, je těžké něco nedat, chápu, že mají osobní vztah, ale já jsem měla pocit, že to k ničemu nevede, že to zkonsumují, ale dlouhodobě to nemá efekt. Rozvojové přístupy byl velký problém v té organizace, byl tam jeden projekt na distribuci materiálních statků, kde jsme rozdávali jídlo a materiální věci, hodně jsem nad tím přemýšlela, někteří lidi třeba neměli vůbec nic, ale na druhou stranu tam rozvoj žádný nebyl. Ale nastartovat tam ten rozvoj dlouhodobě to je problém. To bylo spíš velké dilema... spíš eticky... jestli s tím přestat... co by mohli ještě víc udělat... To bylo zajímavé.

Je popsáno, jak přecházet z krizové do rozvojové pomoci, ale to také hodně těžké...

Tam je to fakt strašný, připomnělo mi to běloruský venkov, to si teď ještě občas vzpomenu, tak si říkám, ty, kdyby se rozvinuly sociální služby, rozvoj domácí péče, charita tam měla úžasné věci, to šlo k těm opravdu nejpotřebnějším, ta charita dělá hodně, ale teďko nedostali peníze. Tam měli velký projekt v Gori, hodně se jim to povedlo, vyškolili si personál, byla to profesionální služba, ale nedostali peníze, a to tam skončilo. Je to škoda, bylo by to lepší místo distribuce tu domácí péči....

A zapojili dobrovolníky?

Dobrovolníci...on ten projekt nebyl dlouho, a vím že se snažil zapojovat dobrovolníky, a teď se čeká na peníze, jestli česká agentura dá nebo nedá.... Je to otázka peněz, ale v Gruzii funguje sousedská výpomoc, i rodina se stará, i lidi kolem, ale jakmile toto selže, ta rodina odejde jinam a ti lidi tam zůstanou sami... ta domácí péče organizovaná ve vesnici by hodně pomohla. Zdravotnictví v Gruzii to je katastrofa, nejsou tam cesty, nejezdí tam sanitka, až když zaplatíte....

Tak už musíme končit, i když je to velmi zajímavé, velice Vám děkuji.

Příloha č. 2 Příklad rozhovoru s respondentem anglicky.

The interview with Tiny

February, 2011

How do you comprehend the risks connected with delivering of humanitarian and development (or simply foreign) aid in relation to the beneficiaries, their communities and environment? What damage could emerge in case if the risk comes true?

Could there be any damages caused by the aid which could do harm to the beneficiaries?

Which are the most important damages that could endanger the beneficiaries?

So let's start with the first one - the risk of humanitarian aid, well*not only humanitarian, also development*, development, yes, *foreign aid*, I don't think it's so important it's foreign... it's always about coming from outside into community, if it is foreign or coming from the same country, from the capital, it is always the same, yes, it's very risky. You can do some good things for the community and you can destroy a lot of things in communities. The first practical example: look back in floods we had in Romania 2005.

The situation was that many many organisations, agencies, parishes and individual people, everybody wanted to help, and everybody rushed to this communities to distribute, to give something to the people – and, what we spoke before, not so important what, it was the orientation on activity, I am doing something, not so important what, but I want to help... distributing food, this was the main issue...

Doing this in unorganized way, not looking on the needs of the people, and doing distribution in the centre of the village. The effect was that the people were waiting in the centre of the village for somebody to come and to help them, to give something to them. It was not about help actually. So instead of being at home, in the houses, cleaning their houses, repairing them, coming back to life, all the people were in the centre of the village, waiting for somebody for somebody who brings them things they do not need. And then TV reporter about people ...being lazy... not doing anything... This kind of humanitarian help organised in the wrong way did not help and could destroy the capacities to cope with disaster.

First of all it needs to meet the needs of people; you have to be very careful.

What have you to do, how to bring the people back home so that they are working they are cleaning and not waiting for the humanitarian help? You have to be always aware of what you are doing in the community.

About bigger problems – you are changing behaviour of people – of local markets, local economy, distributing things that they are still producing. It was obvious in Africa in seventies, in Sahel, free distribution of food to everybody destroyed the agricultural production which still existed. Some people tried to work very hard, and tried to sell it on the market, but they could not because everybody got for free. It can happen also here, you have to be very careful.

It can happen also other way round. *It can happen all the time until the organisation learns something...* I saw also the other bad influence negative influence on market. Many organisations are aware of this problem and one of the ideas of last time was... “buy on the local market”. To encourage the local economy, it is good, but it can have a negative effect. It can make prices high so much that market prices are not accessible to local people any more and too many NGO being at place buying things... look at Haiti, where you can't buy at the capital anything any more because the price are twice as high as in Europe.

Where do local people make shopping? If everything is so expensive?

They do not have to shop very much, because anyway they get from NGO's. You have to be very aware about what you are doing, and what are the side effect of your support... are you encouraging people to develop? Are you supporting, them in their own capacities improving them or destroying their own capacities, *sometimes it is possible to control it, sometimes it is not.* If you are aware of it, to look on other organisations, to assess their needs, you cannot control somebody needs of second hand cloths, nobody needs, this can't be controlled, this could be may be controlled by state, sometimes this is the question of quality standard of humanitarian aid. But we can respect standards as Caritas, but we cannot make the other organisations to follow the standards. If some organisation is doing it on other way, you cannot stop them. We do not have the possibility to control others... may be state.

We do not have the authority and competence to do it, to stop them. We can do it for ourselves.

But it doesn't happen that the state stops it?

In some places yes, in some places not. We had a lot of discussions about it in Turkey, we had some discussion with people from NGO's, if you want to do something in the Turkish community, you have to inform and you have to collaborate with the local authority. And they have to allow doing this and if you do stupid things they do not allow it.

They have standards?

What are their criteria, to work there or not I am not sure they are doing it on the standards we would like it to be done may be some other standards and some other criteria - political and whatever. I am not sure, if the system is good, but ...

But there should be some control you are right, because there are many problems which are caused by these new organisations for whom is very easy to collect money first days after the disaster.

Yes and they can do so much bad to people, to individual people and also to the whole community, it is so easy to destroy the social structure in the community. Creating conflict within the community making people passive, not doing anything any more, because of giving things they do not need, giving it in the wrong way, giving much too much, making people just to wait to become passive, somebody who gets something not expecting too, instead of improving their own situation.

This last summer when we had these villages flooded in Eastern Romania. We tried to work very much with the local parish and then they succeeded there. It was about the distribution of hygienic packages and cleaning material and colleagues from there succeeded to organise together with the parish kind of one week program with young people, some summer school and this was on social subject, organising themselves, small groups, and volunteer coming from the community taking this cleaning packages, and going to the old people of their own community and cleaned the houses. So we had this very little material contribution with cleaning packages, but the most important part was done by the members of the community who helped the weaker members, to get back to them good living conditions.

So this was developing capacities of the community, not destroying, bringing something from outside which would make them actually much weaker.

Did you find for instance that the people get something and change it for something else?

Yes, and I have no problems with that. In many cases it is, many organisations, especially Caritas, complain that some of the beneficiary is selling something they gave to him: “this is bad guy, doing very wrong”, but I am not so convinced of this. It can be selling things to buy alcohol, but it is not always, in many cases, you can ask, what the priority for this family was... I mean, you gave her second hand clothes, she is probably selling the second hand clothes, but it is possible that her children are hungry. She was not in the need of clothes, she needed food.

Sometimes it is bad assessment...

Is bad assessment, and it is programme developed according to your possibility, it is not problem of this people: “I have the warehouse full of second hand clothes, so I am distributing it.” They need other things and some people are just clever: “O.K. we get second-hand clothes, we sell them, we get some money and we buy what we need.”

If it is hard to control if they sell and buy alcohol, if you have one distribution and some families are doing it, so what, if he is going to work and gets some money and buys alcohol, what then. If you are doing the long-term program, it is another thing. If he is selling construction material he got for construction and buying alcohol, it is another problem. So we are going to interrupt this. But it is in medium or long term programs, where you have the contract with the families, and so you can prove that they are not respecting this. But not if you give on set of second hand clothes and they sell it, whatever... there are other things, it has to be stopped, but it needs monitoring, it does not happen so often.

Different contexts, but the people speak about the same, I was really surprised. For instance about changing structures.

Changing of social structures is not always bad. If we look at India after tsunami, Tsunami had very impact on local structures in many positive ways, for example, it is very traditional community... the place of women was in the house. Women were not allowed to get out of the house. There was no education for the girls. The women in the village had no possibility to go out... The money was with the man. They could not do anything. But women had to go out after the disaster... We started with some very good small projects, originated by some nuns; they called it “groups collecting money”, like a bank. Every woman contributed to this with very small amount of money, when they

collected some amount – for instance they bought the bag for the student, send child to school... collected some funds and could get credits. It was possible because of tsunami, the think became intelligent project idea, these things already cannot be changed back. The groups are existing; the man cannot change it back.

And what, if the man is angry if he looses his position in the family.

It can happen of course but the changes are very small and very slow, I did not noticed it in India. But it was the step out of this. It was very small change, and the other thing, there was al lot of money after tsunami, and not everything was used for houses. For instance computer training, I mean in South India computer...it is a big chance for boys and girls, also some training on sewing; they received some sewing machines...

The economic structure has changed significantly. There was a lot of money at the tsunami and not all the money was invested on building houses, fisher boats and these things, so they started to do some additional programs like professional training, there was a lot of computer training in the villages which really have done the young people, girls and boys the chance to get a job, I mean in Southern India computer is a business. The people from these villages have no chance but they had also some training by sewing tailor, they were given some little sewing machines. The economic and social structures started to change in the positive way. I had one example: we were travelling to village with the young priest, who was working there, he was going with motorcycle, and we came to the village. You can see the village of the signs of different NGO's: "This water tank was funded by OXFAM, this was done by Dutch Government, this, this, this... But we could not see the work of Caritas, I asked: "what are you doing here, there are so many organisations doing so many things". He answered: "one moment, then you will see. They invested in material things and we invest in people... And then he invited us to the meeting..." The meeting place with the young people of the village was in the middle of the village, they did not build anything, there was a tree, because of that there is some shadow, and they had a meeting with the young people of the village, it was during the meeting, there were two points: they gave some scholarship to young boys and girls who wanted to go to school and had some success, they gave them some money, not huge amount of money, only to stay at internet, etc., and then, it was the second large point of the program, they did for long time Leadership training for the community, for the young men from the community. He was

doing it for the long time, for the young man from this group, they all were fishermen. Of course they got new boats, from different NGO, s, they got everything, they had what they need, but the main problem was not a boat, the main problem was how to sell the fish. They could sell the fish in the village where come the people from the town buying the fish for nothing at the market. It was a stupid structure, where people really producing are getting nothing. And after this leadership training they organised themselves as a group, they started to collect some money, and all the young man collected small money for which they received the very old very cheap track and every morning they took all the fish they took from the sea. Somebody was responsible to take it to the town and sell it in the market, so the people doing this business before, they were eliminated from the process and they could now get the money now, it was possible, because this program was organised. They learned how to organise themselves, and they decided to do this. It was not too much money, they collected for the truck, but the main thing was the moment of understanding, how to change themselves, this was much more important for the community and for this village than all the water tanks, with big signs and I do not know what, we worked more silent, than different organisations there, but this was change in the society. Changing traditions can be negative but it can be also very positive. There can be negative traditional society is not always positive thing, there are many many things happening in traditional societies... We are speaking about human rights – but if we are speaking about traditional societies, we are starting to forget everything. Sometimes, it is necessary sometimes to change things. We are also always changing here in Europa, our values are not the same as 50 or 100 years ago.

Sure, if it is slow change which doesn't harm to the people, it could be good.

What I have seen in India was much more positive than I saw in Haiti. In India there are so many changes, many things go better. The social situation in Southern India in these costal regions is now much better than before the tsunami, but not in Haiti, nothing changed.

Showing him picture: Risks and damages. Ask his experience.

So it will be about our experience, because doing work in Somalia would be for sure quite different. The most important is loss of capacities it is most important in our context, loss of human dignity, it is also one of them, dependency, is not so... Loss of human dignity, loss of freedom, I mean... We have seen distribution of second hand

clothes, Red Cross, going with the truck into the village, stopping in the middle of the village just throwing the package among people and left. There were things the people did not need, without respect to the people, they made people beating each other, if it did not suit them, they left it there, there was complete mess in the centre of village. But... I observed it also in I saw it also in Caritas teams, doing distributions, distributing, but very fast, one day, two days, three days, four days, distributing things to the people who were angry, who were looking for something else... it is not easy to do this. The way of contacting people, the attitude – communication with people without respecting them any more, with dealing it in the arrogant way, it is danger for working with volunteers, who are not prepared for this. I met this often and quite too often. Loss of capacity of the local population I think this is the main issue, ...this is really including many of the other risk, but doing it wrong. People have lots of problems by themselves, you can support them but they have to do it. There are hundreds of ways of supporting them, without destroying their capacity. I think this is the most dangerous most urgent... issue.

What we are doing now, it is not very major emergency, if you have thousands and tens of thousands of people where the question is just surviving, things are changing next days, not even thinking about future, then you have to do some compromises, you have to find the solution for one hundred thousand people just to survive the next days, and not even thinking about future, then they do not think about capacities, just give them something to drink, give them something to eat, give them place where to sleep tonight, give them some medical services, it was for instance in Macedonia and Kosovo war. If you wake... if you wake up in the morning and just thousands of people just crossing the border... But doing these floods from the very first moment you have to think about this communities have to get back to normal life to do this mainly by themselves, we can support them, we can give them something, but we have not to do it... I think it is the main danger... Local markets, yes, of course. It is not the change of traditional local structures, this envy, this is different, destroying solidarity in the village, people working together, and in the moment they are starting to look more, what did my neighbour got, if this is going to be more important, that I have not get enough, but the problem is that my neighbour has more. The social structure this working together in the village community could be destroyed, this we know, if all the material problems were solved for long time ago. We know from the community that all the material was solved. There are new houses but the relations between people remain destroyed. Much much longer. I do not feel it in

our programs. Disappointments, not met expectations. There is always disappointment, people are expecting everything, you do for them, but it is not risk or damage. I do not have to fulfil these expectations... but it is not damage...

But sometimes you have to be very careful doing assessment... It can also spoil the mutual trust...

This is the way, how you are doing assessment. Make it clear from the beginning, not doing promises. This is not easy...that is what we ... do not promises ... We have no idea if we get funding before writing the project, so we cannot promise. If I go to village... we have not the funding, we have only project...

If we get funding, I explain the people, making the agreement with the family, in written form, that we do this and you do this. This is making the agreement, we do this and you do this.

It is locking – to promise, it is about being” important”...

When we started to do Disaster Risk Reduction projects, doing all the interviews with people, they asked what you will give to us... no nothing... we are going to work with you, it is about you, not us.

We have this exchange, of material help for alcohol, yes not weapons. Weapons is not issue, alcohol yes. But as I told you I am not too much concern about this. If it is a reconstruction, if they do not fill the agreement... We excluded somebody very openly and made it known...

This man is excluded... it was kind of shock to everybody... but everything he got he transformed into liquid, and we tried, we knew his situation and somehow we wanted him to have a house. That's it. But there came the moment we said O.K., finish.

Life danger for worker – especially working international not in Europe, not today, in the nineties in the Balkans, in Bosnia and Kosovo in complex emergencies, it was the case.

This could be in Africa, some Muslim countries, Afghanistan, Pakistan, not in Europe today, local people are inside countries, the danger is bigger for them. In Caritas Internationalis there are such strict security regulations... But international workers, there are some cases but especially due to traffic accidents... but not many. Only local ... In Baghdad by bombing died only local people. In Haiti, there were such strict security regulations, that it was difficult to work. Sudan is one of the most risky, Darfur... it is only secret, nobody knows about it, but it is one of the biggest programs

of Caritas Internationalis, it is not public, nobody should know, the Sudanese Government has not to know...

Thank you very much.

Příloha č. 3 Tabulka rizik/škod, zasílaná na závěr všem respondentům česky.

Rizika/škody

Výzkumné otázky

Jak rozumíte rizikům, která jsou spojena s poskytováním zahraniční pomoci ve vztahu k příjemcům pomoci, jejich komunitám a prostředí?

O jaká rizika se jedná?

Která jsou podle vás nejvážnější a mohou příjemce pomoci dlouhodobě ohrozit?

Jaká škoda vzniká v případě naplnění rizika?

Máte 100 bodů (kamenů), které můžete rozdělit podle závažnosti, kterou přiřkládáte jednotlivým rizikům – nejvíce závažné, nejvíce bodů (kamenů).

	Riziko/škoda	Závažnost
1	Pocit podřízenosti, podceňování, předstíraného partnerství	
2	Ztráta lidské důstojnosti, svobody	
3	Závislost na pomoci, zvyk na pomoc	
4	Ztráta kapacit místních lidí, postižených i celé komunity, nabourání přirozené sítě pomoci	
5	Likvidace místních trhů, vychýlení místní ekonomiky z rovnováhy, inflace cen	
6	Zvyšování nerovností a závisti, pocit nespravedlnosti, změna tradiční sociální skladby, místních struktur, změna modelu chování	
7	Tlak cizích hodnot, nutnost podřídit se názorům donora, nepochopení pomoci, neztotožnění se	
8	Pocit zklamání a nenaplněných očekávání, která vytváří příchod zahraniční pomoci	
9	Výměna pomoci za alkohol, za drogy, za zbraně Rozkrádání a zneužívání pomoci	
10	Ohrožení života místních spolupracovníků mezinárodních organizací, zvláště žen	

Velice prosím o navrácení vyplněné tabulky do pátku, 11. února 2011

Květa Princová

Příloha č. 4 Tabulka rizik/škod, zasílaná na závěr všem respondentům anglicky.

Risks/Damages

Research questions:

How do you comprehend the risks connected with delivering of humanitarian and development (or simply foreign) aid in relation to the beneficiaries, their communities and environment? What damage could emerge in case if the risk comes true?

Could there be any damages caused by the aid which could do harm to the beneficiaries?

Which are the most important damages that could endanger the beneficiaries?

After about 30 interviews I constructed following picture. If you had the heap of 100 stones altogether, could you give the highest number of stones to the most important risk/damage and the smallest amount to the less important risk/damage?

No.	Risk / damages	importance
1	Uncomfortable feelings of subordination, of unequal relations, slight, pretended partnership	
2	Loss of human dignity, loss of freedom	
3	Dependency on the assistance, getting used to assistance	
4	Loss of capacities of local population, communities, undermining of natural network and relationship	
5	Ruining of local markets, loss of balance of local economy, inflation	
6	Enhancing of inequality and envy, feeling of injustice, change of traditional social structures, change of behaviours	
7	Influence of strange values, need of subordination to the ideas and opinions of donor or organisation, misunderstanding, no identification with the aid given	
8	Disappointments from not met expectations, which are always connected with coming assistance	
9	Exchange of material aid for alcohol, drugs and weapons, thieving of aid, abuse of aid	
10	Life danger for local workers, especially women, due to the collaboration with the international organisations	

May I ask you to send the table back by 15th of February, 2011?

Thank you very much

Květa Princová